

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Küll Mathiesen

**Valimissüsteemi mõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele naiste esindatuse
määra suurendamisel postkommunistlike riikide parlamentides**

Magistritöö

Juhendaja: Vello Andres Pettai, PhD

Tartu 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....

/Küll Mathiesen/

LÜHIKOKKUVÕTE

Antud töö eesmärk oli uurida postkommunistlikes riikides rakendatud kohustuslike sookvootide efektiivsust naiste esindatuse määra suurendamisele parlamendis. Töös keskenduti seitsmele postkommunistlikule riigile, mis on kehtestanud kohustuslikud sookvoodid parlamendivalimistel. Kuigi kohustuslikel sookvootidel on positiivne mõju naiste esindatuse määrale, on olenemata kohustuslike sookvootide kehtestamisest vähesed riigid suutnud ületada vajaliku miinimummäära naiste võrdse esindatuse tagamiseks. Enamikes riikides on naised jätkuvalt alaesindatud. Nii kohustuslikud sookvoodid kui valimissüsteemid mõjutavad erakondade kandidaadi valikut. Kuna kohustuslikud sookvoodid ja valimissüsteemid on omavahelises seoses naiste osakaalu tõstmises, uuriti töös kohustuslike sookvootide efektiivsust erinevates valimissüsteemides. Valimissüsteemi siseselt keskenduti valimiskünnise, piirkonnamagnituudi ja valimisnimekirja mõjule kohustuslikele sookvootidele.

Tegemist oli kvalitatiivse uurimustööga, milles leiti seaduspärasusi kohustuslike sookvootide, valimissüsteemide ja naiste esindatuse määrade vahel. Valimisse kuulusid postkommunistlikud riigid, mis on kehtestanud kohustuslikud sookvoodid. Uurimuse läbiviimiseks kasutatakse Inter Parliamentary Unioni ja Quota Projecti andmeid.

Töös selgus, et postkommunistlikud riigid erinevad mõnevõrra teoreetilistest käsitlustest kohustuslike sookvootide ja valimissüsteemide omavahelistes seostes. Proportsionaalsete valimissüsteemide ja segasüsteemide mõju naiste esindatuse määrale ei erine oluliselt ning suurem rõhk on valimissüsteemi sisestel tunnustel. Teoreetiliselt soosisid naiste suuremat esindatust suletud valimisnimekirjad, madalad valimiskünnised ning suured mitmemandaadilised piirkonnad. Antud töös leiti, et naiste esindatuse määr on kõrgem suletud nimekirjade, suurte valimiskünniste ja suurte mitmemandaadiliste piirkondade korral.

Töö akadeemiline tähtsus seisneb naiste kui vähemusgrupi võrdse esindatuse saavutamises postkommunistlikes riikides. Olenemata soogruppide arvuliselt võrdelisest osakaalust ühiskonnas, on postkommunistlike riikide parlamentide koosseisud enamasti maskuliinsed ning ei kajasta ühiskonna demograafilist struktuuri. Tööga taheti välja tuua erinevaid valimissüsteemide osade mustreid, mis soosiks sookvootide efektiivsust.

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	3
SISUKORD	4
SISSEJUHATUS	6
1. NAISTE VÕRDNE ESINDATUS KUI DEMOKRAATIA ALUSPRINTSIIP	9
1.1. Descriptive representation	10
2. „FAST-TRACK“ MEETMED NAISTE OSALUSE SUURENDAMISEKS	13
2.1. Kriitiline mass	17
2.2. Tulemuste võrdsus või võimaluste võrdsus	20
2.3. Sookvoodi rakendamise poolt ja vastu	22
3. SOOKVOOTIDE EFEKTIIVSUST MÕJUTAVAD KESKKONNATEGURID	26
3.1. Valimissüsteemi ja kohustuslike sookvootide seos	29
3.2. Valimissüsteemi osade mõju	33
3.2.1. Piirkonnamagnituud	35
3.2.2. Valimiskünnis	38
3.2.3. Kandidaadinimekirjad	40
3.2.4. Valimissüsteemi osade olulisus	42
4. METODOLOOGIA	44
4.1. Muutujad	44
4.2. Juhtumite valik	46
4.3. Hüpoteesid	48
5. NAISTE ESINDATUS POSTKOMMUNISTLIKE RIIKIDE PARLAMENTIDES PÄRAST REŽIIMISIIRET	50
5.1. Kohustuslike sookvootide rakendamine postkommunistlikes riikides	52
6. VALIMISSÜSTEEMI MÕJU KOHUSTUSLIKE SOOKVOOTIDE EFEKTIIVSUSELE	70

7. VALIMISSÜSTEEMI OSADE MÕJU KOHUSTUSLIKE SOOKVOOTIDE EFEKTIIVSUSELE.....	77
7.1. Kohustuslike sookvootide efektiivsust soosivad valimissüsteemi mustrid.....	84
KOKKUVÕTE.....	88
KASUTATUD KIRJANDUS	91
SUMMARY	97
LISA 1: Naiste esindatuse määr postkommunistlike riikide parlamentides 1991-2014: sookvoodi tüüpide järgi järjestatuna.....	101

SISSEJUHATUS

Erinevate ühiskonnagruppide võrdelist esindatust parlamendis peetakse üheks demokraatia toimimise alusprintsipiiks ja inimõiguseks. On oluline, et parlamendid kajastaksid ühiskonna demograafilist struktuuri ning erinevate ühiskonnagruppide huvid ja väärtused oleksid otsustusprotsessis esindatud. Olenemata ühiskondade mitmekesisest soolisest koosseisust, on siiski enamike riikide parlamendikoosseisud peamiselt maskuliinsed ning naised püsivad parlamentides alaesindatud.

Hanna Pitkin on toonud välja naiste esindatuse kui sarnasusliku esindatuse (*descriptive representation*) olulisuse. Pitkin toob välja naiste kui grupi loomuomased erinevused, mis saavad ühiskonnas avalduda vaid grupi esindajate osalusega otsustusprotsessis (Pitkin 1967). Leitakse et mehed ei suuda esindada naiste loomuomaseid huve ja väärtusi sarnaselt naistele ning seetõttu on oluline, et ühel suurimal ühiskonnagrupil (naistel) oleks parlamendis meestega võrdne esindatus. Naiste esindatuse tõstmiseks parlamendis on mitmed riigid kasutusele võtnud erinevaid meetmeid. Peamisteks vahenditeks naiste esindatuse määra tõstmisel on sookvoodid. Eristatakse kolme liiki sookvoote: kohustuslikke sookvoote, vabatahtlikke sookvoote ja reserveeritud kohti. Töös keskendutakse kohustuslikele sookvootidele, mis on seadusandlikult sätestatud ning kohustuslikud täitmiseks kõikidele erakondadele, mis osalevad parlamendivalimistel.

Antud töös vaadeldakse postkommunistlikes riikides rakendatud kohustuslike sookvootide efektiivsust naiste esindatuse määra tõusule. Postkommunistlikes riikides on režiimisiirde järgselt naiste osalus seadusandlikes kogudes vähenenud ning mitmed riigid on pärast režiimisiiret kasutusele võtnud kohustuslikud sookvoodid. Ühest küljest üritatakse kohustuslike sookvootidega suurendada naiste võrdset esindatust parlamendis, kuid kuna erinevate soogruppide võrdne esindatus on üks demokraatia alusprintsipi, soovetakse teisest küljest naiste esindatuse suurendamisega tugevdada demokraatlikku valitsemist ning figureerida maailma poliitikas demokraatiana (Dragoti *et al* 2011: 8-16).

Uurimuse alla kuuluvad 7 postkommunistliku riiki, mis on kehtestanud kohustuslikud sookvoodid. Need riigid on Albaania, Bosnia ja Hertsegoviina, Makedoonia, Montenegro, Poola, Sloveenia ja Serbia. Olenemata kohustuslike sookvootide kehtestamisest on riikide parlamentides naiste esindatuse määrad väga erinevad. Vähesed

riigid on suutnud aja jooksul ületada minimaalse vajaliku naiste esindatuse määra ning enamikes riikides püsivad naised siiani parlamentides alaesindatud.

Mitmed autorid on leidnud valimissüsteemi eripäradest tulenevaid mõjusid kohustuslike sookvootide efektiivsusele (Christmas-Best & Kjaer 2007; Krennerich 2009; Matland & Montgomery 2003; Matland & Taylor 1997; McDonagh 2002; Norris 2006; Stockemer 2009). Kohustuslikud sookvoodid mõjutavad erakondade kandidaatide nominatsiooni esitamist ja sätestavad erakondadele milline peab olema mees- ja naissoost kandidaatide omavaheline protsentuaalne osakaal ning milline on erisoost kandidaatide nimekirjas asetsemise järjekord. Sarnaselt kohustuslikele sookvootidele, mis mõjutavad erakondade kandidaatide nominatsiooni esitamise valikut, mõjutavad erakondade kandidaatide valikuid ka valimissüsteemide omadused. On leitud, et proportsionaalsemad valimissüsteemid soosivad naiste esindatuse määra tõusu, samal ajal kui võistlevad majoritaarsed valimissüsteemid pärsvivad naiste esindatuse määra tõusu parlamendis (Krennerich 2009; Matland & Taylor 1997). Proportsionaalsete valimissüsteemide puhul on tegemist valimissüsteemidega, kus ringkonnas jagatakse rohkem mandaate kui majoritaarsetes või segasüsteemides ning seetõttu on naistel suurem võimalus osutada valituks. Vähem võistlevad ringkonnad võimaldavad erakondadel kandidaadinimekirju balansseerida ning nimetada valimisnimekirja erinevatest ühiskonnagruppidest pärit inimesi, sealhulgas naisi.

Erinevate valimissüsteemide mõjus on olulised valimissüsteemi sisesed erinevad osad ehk valimisnimekirjade süsteem (avatud nimekirjad vs suletud nimekirjad), valimiskünnise suurus ning piirkonnamagnituudi suurus. Leitakse et kõik nimetatud faktorid mõjutavad erakondade nimekirjade balansseerimist ning seeläbi ka kohustuslike sookvootide rakendumist. Kuna nii valimissüsteemi osad kui ka kohustuslikud sookvoodid mõjutavad erakondade valimisnimekirjade balansseerimist, on oluline, et kohustuslikud sookvoodid rakendatakse valimisnimekirjade balanseerimist võimaldavates valimissüsteemides. Vastasel juhul töötaksid valimissüsteem ja kohustuslikud sookvoodid teineteise vastu ning naiste esindatus ei suurene. Antud töö eesmärgiks on vaadelda, kuidas kohustuslikud sookvoodid mõjuvad naiste esindatusele postkommunistlike riikide parlamentides ning kuidas on kohustuslike sookvootide efektiivsusega seotud valimissüsteemid ning selle osad.

Kohustuslike sookvootide efektiivsust vaadeldakse läbi kolme tasandi. Töö esimesel tasandil vaadeldakse, kas parlamendivalimistel, millel rakendatakse kohustuslike sookvoote, saavutatakse suuremaid naiste esindatuse määrasid, kui vabatahtlike sookvootidega või puudulike sookvootidega parlamendivalimistel. Selle tasandi eesmärk on vaadelda, kas kohustuslike sookvootidega saavutatakse parlamentides suuremad naiste esindatuse määrad ehk kas kohustuslikud sookvoodid on efektiivsed naiste osaluse suurendamisel. Töö teisel tasandil vaadeldakse iga riigi juhtumeid eraldi ning keskendutakse ajalistele muutustele naiste esindatuse määras. Selle tasandi eesmärk on vaadelda, kas kohustuslike sookvootide kasutusele võtmine on muutnud naiste osaluse määra parlamendis võrreldes eelnevate parlamendivalimistega. Samuti vaadeldakse, kas naiste osaluse määr parlamendis muutub koos valimissüsteemi muutustega. Kolmandal tasandil keskendutakse eriliselt erinevatest valimissüsteemi omadustest tulenevatele muutustele. Sellel tasandil vaadeldakse, millised valimissüsteemi osad soosivad kohustuslike sookvootide positiivset mõju naiste esindatuse määra tõusul ning millised valimissüsteemi osad pärsivad kohustuslike sookvootide rakendumist.

Antud töö on jagatud kolme suuremasse osasse. Esimeses osas vaadeldakse naiste võrdse esindatuse olulisust ja erinevaid meetmeid naiste osakaalu suurendamiseks parlamendis. Lisaks sellele tuuakse välja teoreetilised käsitlused valimissüsteemide ja kohustuslike sookvootide efektiivsuse seostest. Töö teises osas tuuakse välja töö metodoloogilised alused. Selles töö osas esitatakse peamised uurimusküsimused naiste esindatuse osas postkommunistlikes riikides. Kolmandas osas keskendutakse kohustuslike sookvootide efektiivsuse uurimisele. Võrreldakse kohustuslike sookvootide üldist efektiivsust võrreldes parlamendivalimistega, kus kohustuslike sookvoote ei kasutata. Samuti keskendutakse aja jooksul toimunud muutustele naiste esindatuse määras, mille on kaasa toonud kohustuslike sookvootide kasutusele võtmine. Töö viimases faasis vaadeldakse valimissüsteemi osade mõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele naiste esindatuse määra tõstmisel.

1 NAISTE VÕRDNE ESINDATUS KUI DEMOKRAATIA ALUSPRINTSIIP

Abraham Lincoln on öelnud, et demokraatlikus valitsemises tuleb lähtuda põhimõttest „*government of the people, by the people, for the people*“ (Voices of Democracy 2014). Lincolni lühike definitsioon demokraatiast toob välja demokraatia ajatu põhiolemuse, mille kohaselt on demokraatlikus ühiskonnas võim rahva käes ning valitsemist teostab rahvas vastavalt rahva taatele. Ühiskond sisaldab aga erinevaid sotsiaalseid ühiskonnagruppe, ning selleks et demokraatia üks alusprintsiipe toimiks, on oluline, et iga ühiskonnagrupi loomuomased õigused ja vabadused saaksid demokraatlikus valitsemises kajastatud. Selle printsiiibi tõttu on oluline, et kaks peamist ühiskonnagruppi - naised ja mehed - omaksid võrdseid võimalusi mõjutada poliitika väljundeid.

Naiste ja meeste võrdse esindatuse toob selgelt välja ka Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, käsitledes demokraatia alusprintsiiibina „inimeste inimõiguste ja põhivabaduste austamist, edendamist ja täitmist, lubades neil elada väärikalt“ (United Nations Global Issues 2014). Teisisõnu võib öelda, et demokraatliku valitsemise lahutamatu osa on erinevate ühiskonnagruppide kaasamine otsusetegemise protsessi, selleks et nende õigused ja vabadused oleksid tagatud. Vastasel juhul tekivad ühiskonda vähemusgrupid, mille loomuomased väärtused ei pääse esile suure grupi valitsedes. See omakorda vähendab demokraatia väärtust ning kahjustab oluliselt demokraatia alustalasid. Inimeste vabadused ja õigused ei ole edendatud ega täidetud ning vähenevad inimeste võimalused saada enda huvides valitsetud.

Rahvuslik üldsus pöörab naiste ja meeste võrdsele esindatusele tugevalt tähelepanu, pidades soolist võrdsust parlamentides inimõiguseks ja ka demokraatia alusprintsiiibiks. Lisaks Ühinenud Rahvaste Organisatsioonile peavad soolise võrdsuse edendamist oluliseks ka mitmed teised rahvusvahelised organisatsioonid nagu Euroopa Liit, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon. Organisatsioonid on töötanud välja erinevaid deklaratsioone ja programme naise osaluse tõstmiseks otsusetegemise protsessis. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Inimõiguste ülddeklaratsioon, Rahvusvaheline tsiviil- ja poliitiliste õiguste konventsioon ja Igasuguse naistevastase diskrimineerimise deklaratsioon toovad välja, et naiste ja meeste võrdne

esindatus on inimõiguste standard. (Krennerich 2009.) Erinevatel ühiskonnagrupidel peab olema võimalus saada esinduskogus võrdselt esindatud ning seeläbi väljendada oma soove ja väärtuseid täisväärtuslikuks eluks. Võrdne esindatus esinduskogus on oluline, kuna kõigil peab olema võimalus kaasa rääkida otsuste tegemises, mis mõjutavad nende elu. Kui puudub võimalus otsusetegemise juurde pääseda, on demokraatia pärsitud ning ühiskonnagruppide tahe ei avaldu.

Olenemata riikide demokraatia arengust kerkib esile paradoks, et isegi arenenud demokraatiates on naised endiselt rahvuslikes parlamentides alaesindatud. Naiste alaesindatus viitab aga traditsiooniliste soorollide ja stereotüüpide eksisteerimisele ning ühiskonnagrupi diskrimineerimisele ühiskonnas (Alexander 2009). On oluline, et naiste ja meeste osakaal parlamendis oleks balansseeritud, selleks et iga ühiskonnagrupp saaks mõjutada otsuste tegemist vastavalt oma grupi loomuomastele väärtustele.

1.1. Descriptive representation

Naiste kuulumist parlamenti peetakse üheks demokraatia alusprintsipiiks ja inimõiguseks ning nii Hanna Pitkin (1967), McDonagh (2002), Norris (2006), Stockemer (2009) kui ka teised on toonud välja naiste ja meeste võrdse esindatuse olulisuse grupierinevusest lähtuvalt. Hanna Pitkin (1967) on eristanud erinevaid poliitilise esindatuse vorme ning jaganud poliitilise esindatuse neljaks: formalistlik esindatus (*formalistic representation*), sümbolne esindatus (*symbolic representation*), sarnasuslik esindatus (*descriptive representation*) ja sisuline esindatus (*substantive representation*). Pitkin vaatles naiste võrdset esindatust sarnasusliku esindatuse vormis. See vastab olukorrale, kus iga parlamendiliige sarnaneb sellele ühiskonnagrupile, mida ta esindab. (Pitkin 1967) Sisuliselt esindab parlamendiliige just neid valijaid, kellega ta sarnaneb kõige rohkem. Antud töö kontekstis tähendab see seda, et ühe piirkonna naisi esindab kõige paremini antud piirkonnast parlamendisaadikuks valitud naiskandidaat, kuna tema peaks oskama kõige paremini seista antud keskkonnast pärinevate naiste huvide eest. Mida tugevamalt parlamendisaadik sarnaneb oma valijale, seda tugevamini saab avaldada valija tahe esinduskogus- parlamendisaadik ja valija on väliste faktorite poolest kõige sarnasemad, pärinedes samast keskkonnast ning olles samast ühiskonnagrupist (antud juhul naissoost). Sellele vastandub kõige tugevamalt sisuline esindatus, mis viitab olukorrale, kus

olenemata soost esindab parlamendiliige oma piirkonna valijaid vastavalt nende tahtele, olles nende poliitilise agenda läbiviijaks, lootes et parlamendis tehtavad otsused on tehtud valijate väärtustest ja huvidest lähtudes (Pitkin 1967).

Sarnasuslikku esindatust parlamendis on kaudselt vaadeldud ka mitmed teised autorid. Norris (2006), Krook (2006), McDonagh (2002) ja Zetterberg (2009) toetavad grupierinevusest tulenevat sugudevahelist võrdsust ning leiavad, et inimene on kõige paremini parlamendis esindatud, kui neid esindab parlamendisaadik, kes pärineb samast ühiskonnagrupid. Norris leiab, et „naiste kaasamine on sotsiaalse mitmekesisuse üks dimensioonidest“ ehk mida tugevamalt integreeritakse ühiskondlikesse otsustusprotsessidesse naised, seda arenenum on demokraatia ning seda sotsiaalselt sidusam on ühiskond (Norris 2006: 198). Norrise väide on selge viide demokraatlikule valitsemisele, mis peab oluliseks rahva hääle ja tahte kajastumist valitsemises. Teisest küljest toob see välja naiste grupierinevuse olulisuse, mida on vaadeldud Hanna Pitkin (1967), leides et vaid samast ühiskonnagrupid pärit parlamendisaadik suudab esindada samasse rühma kuuluvaid inimesi. Erinevate ühiskonnagruppide kaasates on tagatud sotsiaalne mitmekesisus valitsemises ning samuti demokraatlik valitsemine. On oluline, et seadusandlikud kogud peegeldaksid ühiskonna erinevaid inimgrupe ehk sisuliselt oleksid ühiskonna „miniatuurne“ vorm. Sellisel juhul oleks ühiskond sotsiaalselt sidusam ning mitmekesisem. Ühiskonnagrupid omaksid otseseid esindajaid parlamendis, kes aitavad esile tuua just sellele grupile omaseid väärtuseid ja hoiakuid, edendades niimoodi antud grupi huve ja väärtusi otsustusprotsessis.

Ka teised leiavad, et naised peaksid saama valitud just oma grupierinevuse tõttu. McDonagh (2002) käsitluse kohaselt on naised meestest loomuomaselt erinevad ning seetõttu on meestel keerukam esindada naiste huve ja väärtusi. See kontseptsioon sarnaneb otseselt Pitkini (1967) teooriaga kirjeldavast esindatusest, leides et vaid kindlast grupist pärit inimesed suudavad esindada selle grupi loomuomaseid väärtusi. Liberaalse vaate kohaselt on oluline valitsemine indiviidi tahtest lähtuvalt ning seetõttu on oluline mitmetes naised puudutavates küsimustes naiste tahte avaldamine. Lisaks on oluline naiste kaasamine poliitikasse, kuna erinevate ühiskonnagruppide integreerimine otsustusprotsessi aitab kaasa ühiskonna suurema sidususe tekitamisele. Kui otsustusprotsessis kaasatakse erinevaid ühiskonnagruppe, on suurem võimalus, et otsus

langetatakse erinevate ühiskonnagruppide konsensusel. Erinevate gruppide esindajad on otsustusse kaasatud ning ei teki vähemusgruppe, mille loomuomased tunnused ei saaks avalduda. Kaasamisega tekitatakse võimalus erinevate ühiskonnagruppide vaheliseks konsensusel ning seetõttu on ka väiksem võimalus, et pärast otsuse langetamist on mõni grupp jäänud suure grupi mõjusfääri. Seesugune kaasamine tekitab sotsiaalselt sidusama ühiskonna ning tugevdab demokraatia toimimise alustalasid.

Stockemer (2009) leiab, et naised peaksid saama valitud võrdsete võimaluste ja võrdsete õiguste printsiibist lähtudes. Sisuliselt rõhutab Stockemer (2009) eelpool kirjeldatud demokraatia alusprintsiibi rakendamise vajadust ühiskonnas, väites et naiste väljaarvamisel parlamendist kaotab demokraatia oma väärtust ning teiseks kaotatakse inimressurssi. Naistel peaks olema võimalus võrdseks sekkumiseks otsusetegemisse ning samuti et nende häält võetaks kuulda. Naissoost parlamendisadikute vähesuse tõttu ei tohiks naistest tekkida vähemusgruppi, kelle loomuomased tunnused lähevad suure grupis kaduma, tekitades niimoodi maskuliinset ühiskonda. Teine oluline faktor on ka inimressursi kadu. Naiste hulgas võib olla suur hulk poliitilisi talente, kelle oskused lähevad kaudsete barjääride tõttu kaduma. Tänapäeva kontekstis võib naiste jätkuvat alaesindatust tugevalt mõjutada riigi parlamendivalimistel rakendatav valimissüsteem, mis taastoodab barjääre, mis jätkuvalt raskendavad naiste pääsemist parlamenti (Dahlerup 2006; Err 2009).

2 „FAST-TRACK“ MEETMED NAISTE OSALUSE SUURENDAMISEKS

Postkommunistlikes riikides on režiimisiirde järgselt naiste osalus seadusandlikes kogudes vähenenud. Algselt mõjutas naiste esindatust parlamendis kommunismi pärand, mis väljendus ühiskonna hoiakutes kohustuslike sookvootide suhtes. (Alexander 2009; Rueschemeyer 1998; Stockemer 2009) Hiljem on aga enamikes riikides olnud sookvootide rakendamise kohta avalikke debatte ning väga mitmed riigid on võtnud kasutusele kohustuslikud sookvoodid. On oluline märkida, et sookvootide eesmärk ei ole vähendada naiste jaoks poliitikasse pääsemise barjääre, vaid peamine eesmärk on kergendada naiste võimalust pääseda esinduskogusse. Sookvoodid on kui „tõrjutuse mehhanismi vähendajad“ (Dahlerup & Freidenvall 2006: 31). Sookvoodid ei kaota naiste jaoks töö ja pere ühildamise küsimust, kuid juba poliitikas figureerivate naiste jaoks parandavad sookvoodid nende võimalust pääseda parlamenti. On leitud, et kui naised ja mehed on valimisnimekirjas sarnasel kohal, siis saavutavad nad valimistel võrdseid tulemusi, kuid naistel on keerulisem pääseda partei valimisnimekirjas heale positsioonile (Krennerich 2009). Seega ei ole küsimus mitte ühiskonna väheses soovis näha naisi parlamendiliikmetena, vaid parteide väheses initsiatiivis nimetada naisi parteide valimisnimekirjades kõrgetele kohtadele. Enamikel juhtudel on naised nimekirja keskel või lõpus ja jõuavad väga harva nimekirjade etteotsa (Kostadinova 2007; Krennerich 2009). Sookvoodid on meetmed, mis aitavad naistel kandidatuuri esitamise faasis pääseda valimisnimekirjas võimalikult heale positsioonile. See omakorda võimaldaks neil osutada valimistel valituks ning aitaks pääseda parlamenti. Naisi kui ühte sotsiaalset gruppi ühiskonnas ei heidetaks otsustusprotsessist kõrvale ning nende loomuomastel väärtustel ja huvidel on suurem võimalus kajastuda ühiskonnas vastu võetud otsustes.

Kuna naiste osakaal parlamentides ei suurenenud riikide arenedes, siis mitmed riigid on kasutusele võtnud kohustuslikud sookvoodid kui *fast-track* meetmed naiste ja meeste võrdse esindatuse tagamiseks. *Fast-track* meetmete all vaadeldakse ennekõike kohustuslike sookvoote, mis on seadusandlikult sätestatud kas konstitutsioonis või riigi valimisseaduses ning on kohustuslikud täitmiseks kõigile valimistel osalevatele parteidele. (Bird 2014; Dahlerup 2006; Tan 2014) Kui naiste esindatuse suurendamiseks

kasutatakse *fast-track* meetmeid, siis loodetakse nendega kiiresti saavutada sooline võrdne esindatus, selle asemel et loota naiste esindatuse suurenemisele demokraatia konsolideerudes. Kohustuslikud sookvoodid on väga edukad olnud Lõuna-Ameerikas, kus mitmed riigid on tänaseks need edukalt rakendanud. Üks esimesi riike, mis võttis kasutusele *fast-track* meetmed naiste osakaalu suurendamiseks parlamendis, oli Rwanda (Dahlerup 2006). Nende puhul osutusid kohustuslikud sookvoodid väga edukaks ning naiste osakaal parlamendis kasvas hüppeliselt, ületades 40%. Ka praegu on Rwandal ette näidata üks parimaid tulemusi naiste esindatuses parlamendis, kuna pärast 2013. aasta parlamendivalimisi on naiste osakaal parlamendis 64%. (Global Database of Quotas for Women 2014)

Sookvootide vaatlemisel eristatakse kolme gruppi sookvoote: kohustuslikud sookvoodid, vabatahtlikud parteikvoodid ning reserveeritud kohad. Verge ja de la Fuente (2014) on vaadelnud sookvoote kui formaalseid institutsioone ning sealjuures on iga sookvoodi eesmärk suurendada naiste osalust poliitikas. Siiski on igal sookvoodi tüübil erinev suunitlus ning neid rakendatakse erinevates olukordades.

Kohustuslikud sookvoodid on seaduslikult sätestatud riigi konstitutsioonis või valimisseaduses ning seavad soogruppide esindatusele valimisnimekirjas miinimummäärad ja/või maksimummäärad (Dahlerup 2005; Krook, Lovenduski, & Squires, 2009). Kohustuslike sookvootide eesmärk on anda alaesindatud soogrupile võimalus pääseda senisest vähemusgrupi positsioonist ning võimaldada nende esindajatele head positsiooni partei valimisnimekirjas. Seeläbi tekitatakse soogrupi esindajatele suuremad võimalused saada valituks ning võimaldada sellel grupil saada otseselt parlamendis esindatud. Kohustuslikud sookvoodid on seaduslikult sätestatud ning kohustuslikud järgimiseks kõikidele erakondadele, mis osalevad valimistel.

Kohustuslike sookvootide peamine eesmärk on määrata parteide valimisnimekirja sooline koosseis. Sisuliselt peavad sookvoodid edendama naiste võimalusi saada partei valimisnimekirjas piisavalt kõrgele kohale, selleks et osutada valituks. Krennerich (2009) tõi välja, et kui naised ja mehed on valimisnimekirjas sarnastel positsioonidel, siis saavutavad nad valimistel sarnaseid tulemusi. Seega on oluline, et kandidaatide nominatsiooni esitamise faasis oleks naistel võimalus pääseda nimekirja ette otsa.

Kohustuslike sookvootide eesmärk on sätestada naiste kindel esindusprotsent valimisnimekirjas, mis on kohustuslik järgimiseks kõikidele parteidele, kes tahavad valimistel osaleda. Lisaks iseloomustab kohustuslikke sookvoote kindel kohamandaat parteivalimisnimekirjas. Nimelt, viimasega sätestatakse milline peab olema mees- ja naiskandidaatide omavaheline esinemissuhe nimekirjas ning mitu naiskandidaati peab olema nimekirja eesotsas (Dahlerup 2005). Näiteks sätestatakse kohamandaat, mis määrab, et valimisnimekirjas peab olema üks naine kolme vastassoost kandidaadi kohta. Sealt tulenevalt peab olema üks naine esimese kolme kandidaadi seas ning samuti kaks naist iga kuue esimese kandidaadi kohta ja nii edasi. Levinud on ka „tõmbeluku“ meetod, kus naine ja mees peavad olema nimekirjas esindatud vaheldumisi (Dahlerup 2005; Htun 2004). Sellised meetmed peaksid aitama naistel saada paremaid positsioone valimisnimekirjas ning seeläbi suurendama nende edu väljavaateid valimistel.

Kohustuslikke sookvoote peetakse õiges keskkonnas kohaldatuna kõige efektiivsemateks sookvootideks, kuna need on seaduse alusel sätestatud ning nende mittejärgimisel kohaldatakse erakonnale riiklikke sanktsioone (Reiser 2014). Mida karmimad on sanktsioonid, seda tõenäolisemalt kohaldatakse sookvoote. Kohustuslike sookvootide sanktsioonid algavad kergest nimekirja ümber tegemist nõudvast vormist ning lõppevad kõige karmimaga, mille korral eemaldatakse nõuet rikkuva partei valimisnimekirja valimistelt (Dahlerup 2005). Tugevate legaalsete sanktsioonide korral on parteide jaoks väga oluline pidada kinni sookvoodi nõudest, kuna vastasel juhul jäädakse valimistelt kõrvale. Oht valimistel kõrvale jääda on piisavaks motivaatoriks, et panna parteid kohustuslike sookvootide järgima, kuna kuulumine parlamenti on erakondadele üks peamistest eesmärkidest.

Vabatahtlikud parteikvoodid on kehtestatud parteide endi poolt ning on kohustuslikud järgimiseks parteisiselt vastavalt parteisisestele reglementidele (Dahlerup 2005; Krook, Lovenduski, & Squires, 2009). Vabatahtlikke sookvoote ei ole sätestatud riiklikus seadusandluses ning seetõttu ei ole järgimiseks kohustuslikud kõikidele valimistest osa võtvatele erakondadele. Iga partei võib vastavalt vajadusele kohaldada sookvoodi ning seda ulatuses, mida parteisiselt peetakse sugudevahelise võrdsuse tagamiseks piisavaks. Kuna vabatahtlikud parteikvoodid on kehtestatud parteisiselt ning mistõttu ei kohaldata parteidele riiklikke sanktsioone, on vabatahtlike sookvootide efektiivsus

varieeruv. On riike, kus on vabatahtlikud sookvoodid olnud edukad, kuid on ka riike, kus vabatahtlikud sookvoodid ei ole suutnud naiste osakaalu parlamendis oluliselt tõsta. Üks riikidest, mis on vabatahtlikud sookvoodid ebaõnnestunud rakendanud, on näiteks postkommunistlik Ungari. Ungaris kehtivad vabatahtlikud sookvoodid, ent sellele vaatamata on naiste osaluse määr parlamendis küllaltki madal, olles pärast viimaseid valimisi 9,07%. (Inter Parliamentary Union 2014) Samuti oleneb vabatahtliku sookvoodi mõju sookvoodi kehtestanud partei suurusest ja mõjust riigi poliitmaastikul (Dahlerup 2005; Reiser 2014). Kui tegemist on parlamendi koosseisu kuuluva suurparteiga, on vabatahtlike sookvootide mõju palju suurem, kui väikeparteil, mis ei kuulu parlamenti. Siiski sõltub vabatahtlike sookvootide efektiivsus ka partei oma tahtest, kuna ainuke sanktsioon, mis sookvoodi mittejärgimisega kaasneb, on valijate pahameel partei poolt antud lubaduse mittetäitmise eest. Kui valijad märkavad, et partei ei täida enda poolt kehtestatud lubadusi, siis võib partei jätta endast raskesti usaldatava mulje. Kuna partei ei täida organisatsioonisiselt sätestatud reegleid, siis võivad valijad saada sellega signaale nagu võiks partei jätta tulevikus täitmata ka oma valimisplatvormi.

Kolmas sookvootide vorm on reserveeritud kohad. Reserveeritud kohad on sarnaselt kohustuslikele sookvootidele seaduslikult sätestatud ning on ametlikud. Nagu nimigi ütleb, reserveeritakse selle sookvoodi vormiga kindel arv kohti naistele seadusandlikus kogus ning need ei ole seotud partei valimisnimekirjaga (Dahlerup 2005; Krook, Lovenduski, & Squires, 2009; Reiser 2014). Kuna reserveeritud kohad on küllaltki mehhaanilised ning tihti on need olnud kritiseeritud rahva vaba tahte piiramisena, siis ei ole reserveeritud kohtade vorm naiste esindatuse määra tõstmisel parlamentides väga populaarne. Tihti kasutatakse neid aga etniliste vähemusrühmade osakaalu tagamiseks parlamendis (Htun 2004).

Omavahel sarnanevad kohustuslikud sookvoodid ning reserveeritud kohad, kuna on seaduslikult sätestatud ning seetõttu järgimiseks kohustuslikud. Nende mittejärgimise korral on tavaliselt kehtestatud erinevaid sanktsioone, samal ajal kui vabatahtlikud parteikvoodid on vaid organisatsioonisiselised printsiibid ning nende mittejärgimisel võib parteid tabada valijate pahameel. Erinevalt kohustuslikest sookvootidest ei järgne vabatahtlikele parteikvootidele riiklike sanktsioone, kuna on parteisiselt sätestatud.

Kohustuslikud sookvoodid on populaarsed vastdemokratiseerunud riikides, kus kohustuslike sookvootide kohaldamisega loodetakse tagada riigi demokraatlik areng. Enamasti võetakse kohustuslikud sookvoodid kasutusele koos uute demokraatlike institutsioonide loomisega. (Dragoti *et al* 2011; Krook 2007) Seaduses sätestatud sookvoodid kohaldatakse sellisel juhul koos suuremate reformidega ning need annavad võimaluse vähemusgrupi huvidel otsustusprotsessis avalduda. Sookvoodid, mis aitavad kaasa mõlema soogrupi võrdsele esindatusele parlamendis, aitavad tekitada ühiskonnas sotsiaalset mitmekesisust ning seega aitavad tagada erinevatele ühiskonnagruppidele iseotsustamise võime. Sellistel juhtudel on riikide eesmärk tagada demokraatia püsima jäämine uues demokraatlikult arenevas ühiskonnas. Vabatahtlikud parteikvoodid on levinud pigem arenenud demokraatlates, kus demokraatia on konsolideerunud ning naiste osalust parlamendis ei ole vaja kohustuslike kvootidega reguleerida (Dragoti *et al* 2011; Htun 2004).

2.1 Kriitiline mass

Antud töös on mitmeid kordi välja toodud, et naiste ja meeste võrdne esindatus rahvusparlamentides on tänapäevani jäänud pigem ideaaliks kui saanud tegelikkuseks. Naiste osakaalu suurendamiseks on kasutusele võetud kohustuslikke sookvoote, kuid iga riigi juhtum erineb sookvootide rakendamise poolest. Kõige esmasem eemärk sookvootide rakendamise juures on leida õige piirmäär, mille juures oleks naiste võrdne esindatus tagatud. „Võrdse esindatuse“ all ei tohiks vaadelda täielikult võrdset naiste ja meeste esindatust, mis kajastub 50 protsendilises naiste esindatuse määras ning 50 protsendilises meeste esindatuse määras. Täielikku sugudevahelist võrdsust esinduskogus on demokraatlikult raske saavutada ning samuti ka ebavajalik, kuna kriitilise massi teooria kohaselt on olemas kindel piirmäär, mille juures vähemesindatud grupi olemasolu hakkab omama mõju suurele grupile (antud juhul parlamendile) (Norris & Lovenduski 2001).

Kohustuslike seadusandlike sookvootide kehtestamisel ning nende efektiivseks muutmisel on oluline sookvoodi poolt seatav naiste esindatuse piirmäär. Antud piirmäära nimetatakse kriitiliseks massiks. Kriitilise massi kontseptsioon tähistab olukorda, kus „grupi loomupäraste omaduste edasiandmine sõltub grupi suurusest“ ehk mida suurem

on grupp, seda tõenäolisem on, et antud grupi erinevused saavad ühiskonnas avalduda (Norris & Lovenduski 2001: 2). Sookvootide kehtestamisel on oluline vaadelda, et määratav sookvoot kindlustaks grupi loomupäraste omaduste edasiandmise ehk järgiks kriitilise massi piirmäära. Kui kvoodi määr jääb liiga väikeseks, tekib olukord kus antud ühiskonnagrupp jääb suures ühiskonnas endiselt vähemusgrupi staatusesse. Vähemusgrupp üritab kohaneda suurema grupiga ning seetõttu ei oma kehtestatud sookvoot mõju naiste kui vähemusgrupi osaluse tõusule.

Enamasti peetakse kriitiliseks massiks 30% ning seda kinnitavad ka mitmete riikide poolt kasutusele võetud sookvoodid, mis on rakendust leidnud vähemalt 30% piirmääraga (Wängnerud 2009). Ka mitmed rahvusvahelised organisatsioonid pooldavad vähemalt 30 protsendilist kriitilise massi määra- Euroopa Komisjon peab kriitiliseks massiks 40% täiskoosseisust, Ühinenud Rahvaste Organisatsioon on kriitiliseks massiks seadnud 30-35% ning Euroopa Parlament 40% (Krennerich 2009).

Wängnerud (2009) toob välja teise koolkonna, mis peab kriitilist massi liialt mehhaaniliseks võtteks naiste osakaalu suurendamiseks. Leitakse et on väga raske välja tuua kindel piirmäär, kus naiste grupierinevus hakkab otsustavalt mõjuma parlamendis tehtavatele otsustele. Pigem vaadeldakse kriitilisi tegevusi ehk kas naiste otsused erinevad meeste otsustest ning seejärel kuidas mõjub naiste suurenenud osakaal senistele maskuliinse parlamendi poolt tehtavatele otsustele. (Wängnerud 2009.) Sisuliselt vaadeldakse naiste ja meeste kui erinevate inimgruppide väärtuste erinevusi ning seda kas naiste ja meeste osakaalu erinevus toob kaasa ka erisusi parlamendi töö väljundites.

Tegelikkuses on aga kriitiline mass ja kriitiline tegevus omavahel küllaltki otseses seoses. Dahlerup (1988) toob välja kriitilise massi piirmäära leidmise läbi kriitilise tegevuse. Kui naised on saanud esinduskogusse ning hakanud oma grupierinevusest tulenevate otsustega parlamendi töö väljundeid mõjutama, tuleb välja ka kriitilise massi piirmäär. Alates sellest naiste osakaalust, kus naisparlamendisadikute hulk hakkab mõjutama parlamendis tehtavate otsuste suunitlusi, saab välja lugeda kriitilise massi (Lovenduski & Karam 1998). Olenevalt keskkonnast ning poliitikute kompetentsusest võib see määr olla erinev- kui naised ei ole naiste väärtuste edendajad parlamendis, siis ei pruugi kriitiline

mass oma eesmärgi täita. Samas mõnes teises parlamendis, kus on tagatud kriitiline tegevus, võib olla piisav ka naiste alla 30%-line esindatus.

Norris & Lovenduski (2001) on rõhutanud Kanteri erinevate soo balansseerimise kategooriate olulisust naiste esindatuse suurendamises. Vastavalt Kanterile (1977) on olemas: 1) ühetaolised grupid, mis koosnevad ainult meestest või naistest; 2) moonutatud grupid, mis omavad suurt osa naisi või mehi ning vastassoost liikmeid umbes 15% jagu; 3) tituleeritud grupid, mis omavad 15-40% vähemussoost liikmeid; ning 4) balansseeritud grupid, mis omavad 40-50% mõlemast soost liikmeid. Kuna erinevad grupid koosnevad erinevast osakaalust naistest ja meestest, siis on ka igal grupil erinevad väljundid. Ühe soogrupi osakaalu suurendamine mõjutab grupi kui terviku väljundeid vastavalt soogruppide iseärasustele. Need väljundid sõltuvad grupisisest sugude omavahelisest suhtarvust. Sisuliselt, mida balansseeritum on grupp, seda rohkem on otsuste langetamisel arvestatud erinevate huvide ja väärtustega.

Kui riik on kehtestanud sookvoodi lähtuvalt üldlevinud kriitilise massi teooriale, mis sätestab vähemesindatud soo esindusmääraks vähemalt 30%, siis õiges keskkonnas kohaldatud sookvoodid peaksid viima naiste esindatuse määra vastavale tasemele. Vastavalt Kanteri (1967) välja töötatud kategooriatele, peaksid hakkama naispoliitikute väärtused ja prioriteedid üha rohkem avaldama mõju riigi üldistele poliitilistele väljunditele, kui parlament (kui grupp) hakkab liikuma moonutatud grupist balansseeritud grupi poole.

Kriitilise massi määr, mis kehtestab parteide valimisnimekirjadesse vähemalt 30% esindatuse, annab suure eelise naiste grupierinevuse esile toomiseks. Enamikes postkommunistlikes riikides jäi naiste esindatus enne sookvootide kasutusele võttu moonutatud gruppi kujutava suhtarvu juurde, harvematel juhtudel oli parlament liikunud tituleeritud grupi kategooriasse (omades umbes 20% naisi parlamendis). Kehtestatud sookvoot, mis peab kriitiliseks massiks vähemalt 30%, annab võimaluse naiste kriitiliseks tegevuseks, väljendades oma grupierinevusest tulenevaid väärtuseid ja prioriteete (Wängnerud 2009). See omakorda mõjutab nii poliitika väljundeid kui ka poliitilist kultuuri. On leitud, et naispoliitikud on innukamad arendama seadusandlust ja institutsioone selliselt, et naiste osakaal nii parlamendis kui poliitikas üldiselt hakkaks

suurenema (Lovenduski & Karam 1998). Naiste osakaalu kasv ning kriitilise tegevuse avaldumine soodustab parlamendi liikumist balansseeritud mudeli poole, kuna uus soogruppide vahetõrge parlamendis mõjutab poliitilist kultuuri ning ühiskonna sotsiaalseid hoiakuid. Naiste ja meeste osakaalu balansseerimine parlamendis tagab riigis soolisest erinevusest tekkivate ühiskonnagruppide võrdse esindatuse ning sellega üheskoos ka demokraatia alusprintsipi järgimise.

Dahlerup (2006) toob välja kaks dimensiooni, mille alusel sookvootide piirmäärasid kehtestatakse. Ühel juhul võivad kvoodid sätestada naiste kui ühe grupi minimaalse esindatuse parteide valimisnimekirjas ning teisel juhul võib olla mõlema soo jaoks kehtestatud maksimaalne esindatus. Esimesel juhul määratakse vähemesindatud soogruppile miinimaalne esindatuse määr nagu näiteks 30%, teisel juhul määratakse mõlemale soole nii miinimaalne kui ka maksimaalne esindusmäär. Need jäävad enamasti 40-60% vahele. Miinimaalset esindatust nõudvaid kvote nimetatakse tihti ka naistele mõeldud sookvootideks ning soogruppide omavahelist suhet määratlevaid sookvote nimetatakse sooneutraalseteks sookvootideks. (Dahlerup & Freidenvall 2006) Siiski on miinimaalset esindatust nõudvad kvoodid kaudselt sarnased sooneutraalsetele kvootidele, kuna sätestades ühele soole miinimaalseks esindatuse määraks 30%, sätestatakse kaudselt teisele soole maksimaalne esindatuse määr 70% peale. Tihtipeale kasutatakse sooneutraalseid kvote siis, kui ühiskonnas on suur vastupanu miinimummäära kehtestavatele sookvootidele. Mitmed inimesed peavad miinimummäärasid sätestavaid sookvote ühte sugu positiivselt diskrimineerivaks ning leiavad, et seesugune sugudevaheline diskrimineerimine ei ole õigustatud (Norris 2000). Neutraalsete sookvootide kasutamist käsitletakse kui strateegilist valikut, selleks et siiski suurendada soogruppide omavahelist võrdsust ilma ühiskonna suurema vastupanuta (Dahlerup 2005). Postkommunistlikes riikides, mis on sätestanud kohustuslikud sookvoodid, kasutatakse enamasti sooneutraalseid sookvote, millega rakendatakse mõlemale soogruppile miinimaalne ja maksimaalne esindatus.

2.2 Tulemuste võrdsus või võimaluste võrdsus

Sookvoodid on uut tüüpi võrdsuspoliitika mehhanismid, mis on tegelikkuses kasutusel olnud juba aastakümneid (Dahlerup 2006). Kuna naiste osakaal arenenud demokraatiates

parlamentides ei kasva oodatud kiirusega, üritatakse naiste osakaalu mehhaaniliselt suurendada. Sageli vaieldakse ka kvoodi põhimõtte üle ehk kas kohustuslike sookvootidega soovitakse saavutada tulemuste võrdsust või võimaluste võrdsust. Kui tegemist on tulemuste võrdsusega, siis sisuliselt on sookvoodi eesmärk justkui sätestada kriitiline mass naiste ja meeste osakaalu suhtes, kuid tegelikkuses nii-öelda kriitilist tegevust ei toimu. Naiste arv võib olla vastav demokraatlikule ühiskonna korraldusele, kuid tegelikkuses ei oma naiste kohalolu mõju parlamenditöö väljunditele ning sisuliselt ei vastata demokraatliku ühiskonna alusprintsipiidele. Kui tegemist on aga võimaluste võrdsusega, siis luuakse naissoost kandidaatidele meeskandidaatidega võrdsed võimalused saada parlamendis valituks. Sellisel juhul on mõlemal soogrupil võrdsed võimalused saada valituks, ent üldine valimiste tulem ei pruugi olla selline nagu demokraatlik ühiskonnakorraldus soosiks. Nimelt võivad naised siiski jääda parlamendis alaesindatuks, olenemata sellest et naistele on loodud soodsad võimalused parlamenti kandideerida. Sellisel juhul on aga valijad teinud seesuguse valiku.

Dahlerup (2006) on öelnud, et kohustuslikud sookvoodid esindavad nihet võrdsete võimaluste juurest võrdsete tulemusteni. Kohustuslike sookvootidega üritatakse luua naistele võimalused saada valitud parlamenti, kohaldades parteidele reegleid valimisnimekirja koostamisel. Kuna mitmed postkommunistlikud riigid seisavad siiani silmitsi stereotüüpsete kuvanditega naistest poliitikas, siis naiste võimaluste suurendamine on oluline. Norris (2000) nimetas kohustuslikke sookvoote positiivseks diskrimineerimiseks ning tegelikkuses on seesuguse positiivse diskrimineerimise eesmärk saavutada võimaluste võrdsus, mis hiljem tooks endaga kaasa võrdsed tulemused. Kui kohustuslikud sookvoodid täidavad oma eesmärgi, siis pärast võrdsete võimaluste saavutamist (mis tekib naiste kandidatuuri seadmisega partei valimisnimekirja etteotsa), tekib ka nihe võrdsete tulemusteni. Algselt sätestatakse parteidele reeglid naiste kandidatuuri esitamiseks partei valimisnimekirja ning sellega üritatakse saavutada naistele meestega võrdsed võimalused saada valituks. Teisest küljest üritatakse sellega saavutada ka tulemuste võrdsust, kuna sookvoodi piirmäära seadmisega loodetakse saavutada kahe soogrupi võrdeline esindatus parlamendis. Peamine sookvoodi eesmärk on aga saavutada olukord, kus naistele on saavutatud võimaluste võrdsus ning edasine kohustuslike sookvootide kasutamine ei osutu enam vajalikuks. Sellisel juhul on

ühiskonnas toimunud muutused, kus sisuliselt positiivset diskrimineerimist ei vajata. Ühiskond on minetanud stereotüüpsed kuvandid naiste rollist ühiskonnas ja naiste sobitumisest poliitikasse. Lõpptulemuseks on ühiskond, mis peab naiste ja meeste soolist võrdsust parlamendis oluliseks ühiskondlikuks normiks ning võrdsus parlamendis tagatakse valimistel loomulikult teel ning kohustuslikke sookvoote ei vajata.

Siinkohal tuleb välja ka kohustuslike sookvootide rakendamist pooldav asjaolu. Tegelikuses on sookvoodid pigem mehhanismid, millega viia naised parlamenti, kui püsiv vahend mõjutamiseks parlamendi soolist koosseisu. Hiljem, kui naiste osalemine otsustusprotsessis on saanud ühiskondlikuks normiks, vähendatakse naiste osalust mõjutanud meetmeid või kaotatakse need sootuks.

2.3 Sookvoodi rakendamise poolt ja vastu

Sookvootide kehtestamine on pidevalt tekitanud lahkkelisid. On skeptikuid, kes peavad sookvoote diskrimineerivateks nii naiste kui meeste suhtes ning on pooldajaid, kes leiavad, et sookvoodi peamine eesmärk on saavutada mõlemale soogrupile võrdne võimalus saada valituks.

Mary Teigen on öelnud, et „*a true democracy can and should not exclude women. So, the question is not „why women“, but „why not women“*“ (Teigen 2000 via Dragoti, Tahsini, Dhembo & Ajdini 2011). See on sobiv vastulause skeptikute, kes väidavad, et naiste ja meeste võrdne esindatus parlamendis ei ole oluline. Demokraatliku ja pluralistliku ühiskonna alusnormiks on ühiskonnaliikmete võrdne kaasamine otsustusprotsessi ning kohustuslikud sookvoodid on meetmed, millega võrdset kaasamist tagada. Dahlerup (2007) on tõstatanud küsimuse, et kui naisi peetakse ainsaks ühiskonnagrupiks, kes suudavad esindada naiste loomuomaseid väärtuseid ja huve, siis miks näiteks ei ole punapeadel oma esindajaid parlamendis. Sisuliselt on ka erineva juuksevärviga inimesed erinevatesse gruppidesse rühmitatavad. Dahlerup (2007) on aga leidnud selliste tunnuste ja soo vahel ühe olulise erinevuse. Sugu on midagi, mida inimene ei saa muuta, sel ajal kui inimese juuksevärv on muudetav, noor inimene saab kunagi vanaks ning kristlane võib vahetada usku. (Dahlerup 2007.) Ükski konsolideerunud demokraatlik riik ei tohiks tõstatada küsimust, miks on vaja naiste osakaalu parlamendis suurendada, kui

demokraatia põhimõte on valitsemisesse kaasata iga ühiskonnagrupi esindajad. Naiste vähese esindatusega parlamendis nõrgendatakse demokraatiat ning raisatakse inimressurssi. Seega ei tohiks olla mingit õigustust olukordadele, kus mehed moodustavad 80% parlamendiliikmetest.

Erinevate ühiskonnagruppide kaasamine otsusetegemise protsessi on oluline sotsiaalse mitmekesisuse vaatenurgast. Sugudevaheline tasakaal on parlamendis oluline, kuna vaid samast soost inimesed mõistavad oma sookaaslaste väärtuseid ja huve, mis tulenevad sooerinevustest. Nii nagu mehed ei suuda täisväärtuslikult esindada naiste mitmekesist ühiskonnagruppi, ei suuda ka naised esindada täisväärtuslikult meeste mitmekesisust (Krook & Zetterberg 2014). Samuti on naiste esindatus oluline naiste elukogemuse otsustusprotsessi toomise poolest. Wängnerud (2009) toob välja naiste ja meeste erinevad prioriteedi nimekirjad. Nimelt on sagedatel juhtudel naistel ja meestel erinevad prioriteetsed valdkonnad. Näiteks kui naiste jaoks on olulised pere, laste ja tööhõive küsimused, siis meeste olulisuse nimekirjas avalduvad need teemad alles nimekirja teises pooles (Wängnerud 2009). Oluline on see, et naiste ja meeste arvamused erinevatest teemadest ei erine fundamentaalselt ehk kuigi erinevad valdkonnad on neile erineva tähtsusega, ei erine nende sisulised arvamused antud valdkondadest. Soolise võrdsuse edendamise idee seisneb sisuliselt selles, et kuidas muutuvad parlamendi otsuste tulemid, kui parlament on tehtud sooliselt mitmekesisemaks. Naiste osakaalu suurendamine parlamendis peaks omama mõju parlamenditöö väljunditele. Feministid leiavad, et kui naiste osakaalu otsusetegemises suurendada, siis muutuvad poliitika tegemise väljundid (Htun 2004). Need väljundid on muutunud erinevaid huvigruppe kaasavaks, mitte ei keskendu väiksele kodanike ringile. Selle toob endaga kaasa suurem vaadete mitmekesistumine parlamendis. Kuna naiste ja meeste prioriteedi nimekirjad on erinevad, siis sisuliselt peaks naiste osakaalu suurendamisega muutuma ka parlamendis tehtavate otsuste valdkonnad ja suunitlused. Näiteks, kui naistel on eeskohal töö- ja pereelu ühildamise küsimus, siis peaks seal valdkonnas hakkama tekkima suuremaid „läbimurdeid“ kui seni, sest varasemalt on see valdkond saanud mõnevõrra väiksemat tähelepanu.

Dahlerup (2005) toob ühe kvootide kehtestamise miinusena välja, et poliitiline esindatus peaks eristama erinevaid ühiskonnagruppe ideede ja ideoloogiate järgi, mitte erinevate

sotsiaalsete kategooriate järgi. Norris (2000) nimetab sookvoote positiivse diskrimineerimise meetmeteks, mis sisuliselt tähendab olukorda, kus naised saavad grupipõhiselt eelise meeste ees, saada parlamendivalimistel valituks. Seega ei peeta sookvoote sageli mitte soogruppe võrdsustavaks mehhanismiks, vaid hoopis diskrimineerivaks mehhanismiks. Oluline on märkida, et suur hulk naissoost poliitikud on kohustuslike sookvootide vastu, kuna leiavad et negatiivse alatooniga tõttu ei võeta neid parlamendiliikmetena enam meestega võrdsena. Kardetakse, et kohustuslike sookvootide tõttu peetakse neid mitte piisavalt pädevateks parlamenditöö jaoks, kuna parlamenti pääseti kohustuslike sookvootide alusel. Tihti kuuluvad nende skeptikute hulka senised naisparlamendisaadikud, kes on varem osutunud valituks ilma kohustuslike sookvootide rakendamiseta (Vojvodic 2012). Sookvootide rakendamise küsimuse avalikkuse ette tõstatamisel mainivad mitmed skeptikud, et naised ei tohiks lihtsalt grupierinevuse tõttu valitud saada, kui nende kvalifikatsioon ei ole vastav parlamenditööle (Dahlerup 2005; Gray 2003; Josefsson 2014; Norris 2000). Siinkohal on oluline meenutada parlamendi peamist eesmärki, mis on olla esinduskogu, kus avaldub rahva tahe ning rahvas on võrdselt parlamendis esindatud. Seega ei tohiks parlamendis olla oluline eelkõige rahvasaadiku kvalifikatsioon, vaid erinevate ühiskonnagruppide võrdne esindatus ja huvide eest seismine. Lisaks ei saa väita nagu meeste ja naiste kvalifikatsioon oleks erinev. Kui sookvootide vastased väidavad enamasti, et kohustuslikud sookvoodid aitavad parlamenti madala haridustasemega naisi, siis Josefsson (2014) on leidnud vastupidist ehk sookvootidega saavad pigem valituks kõrgema haridustasemega naised. Naised ning nende kvalifikatsioon on pigem alahinnatud maskuliinsuse domineerimise tõttu ühiskonnas.

Joseffson (2014) leiab, et naiste kvalifikatsiooni küsimus on kui kahe teraga mõõk. Kui naised ei oma meestega võrdset haridustaset või poliitilisi kogemusi, siis peetakse neid parlamendi töös ebakompetentseteks ning oma parlamendikoha mittevääriliseks, kuna arvatakse et nad osutuvad valituks vaid tänu kohustuslikele sookvootidele. Kui aga naised omavad meestega sarnast haridustaset ning varasemat poliitilist kogemust, peetakse neid liiga kaugel seisvaks rahvast. Sel juhul vaadeldakse naisparlamentääre kui võimast „eliiti“, kes ei suudaks esindada naiste kui ühiskonnagrupi mitmekesisust. (Josefsson 2014.) Samas ei ole leitud, et naised saaks parlamenditööga kehvemini hakkama kui

mehed ning naiste osakaal parlamendis on oluline erinevate ühiskonnagruppide suurema kaasamise poolest. Siiski annavad kohustuslikud sookvoodid naistele julguse kandideerida parlamenti, kuna nende kandidatuuri soosivad riiklikud reeglid (kohustuslikud sookvoodid). On tõestatud, et piirkondades, kus esinevad kohustuslikud sookvoodid, on naiste kandidatuuri esitamine suurem, kui piirkondades, kus sookvoot ei kehti (Shin 2014). Olenemata stereotüüpsetest hinnangutest sookvootide alusel parlamenti pääsenud naissoost parlamendisaadikute suhtes, peaksid sookvoodid siiski õiges keskkonnas rakendatuna naiste osakaalu parlamendis suurendama.

Üks olulisi tegureid, mis mõjutab hoiakuid kohustuslike sookvootide suhtes on sookvoodi efektiivsus. Mitmetel juhtudel sõltub sookvoodi efektiivsus iga riigi poolt kehtestatud valimissüsteemist (Dahlerup 2007; Krennerich 2009; Matland 2005; Norris 2006; Reiser 2014; Wängnerud 2009). Antud töö eesmärk on vaadelda, kuidas mõjutavad erinevad valimissüsteemid ja selle osad postkommunistlike riikide poolt kehtestatud kohustuslikke sookvoote.

3 SOOKVOOTIDE EFEKTIIVSUST MÕJUTAVAD KESKKONNATEGURID

Tänapäeval on üle 100 riigi kehtestanud sookvoodid, mis on sätestatud põhiseaduses või riigi valimisseaduses (Dahlerup & Freidenvall 2006). Olenemata sellest et kohustuslikke sookvoote kehtestatakse koos üldiste kriitiliste massi piirmääradega ning mõjusate sanktsioonidega, on saavutatud tulemused väga erinevad. On riike, mis on suutnud kohustuslike sookvootide kehtestamisega suurendada naiste osakaalu parlamendis ning on ka riike, mis on pärast kohustuslike sookvootide kehtestamist kaotanud naiste osalusmääras parlamendis. Mitmed autorid nagu Dahlerup (2006), Err (2009), Htun (2004), Matland (2005), Reiser (2014) (ja teised) on vaadelnud erinevaid faktoreid, mis võiksid sookvootide efektiivset rakendumist mõjutada.

Kvoodi efektiivsel rakendamisel on suur osa keskkonnal, milles sookvoot kohaldatakse. Erinevate faktorite mõjutuste uurimisel hoitakse lahus sotsiaal-majanduslikud põhjused, poliitiline areng ning poliitilise süsteemi ülesehitusest tulenevad põhjused (Norris 2000a). Mitmed autorid leiavad, et postkommunistlike riikide hoiakud sookvootide suhtes on seotud kommunismi pärandiga ning ka sookvootide rakendumise efektiivsust mõjutab kommunistlik pärand (Alexander 2009; Rueschemeyer 1998; Stockemer 2009).

Naiste osakaal on pärast režiimisiiret postkommunistlikes riikides vähenenud (Stockemer 2009). Ajal, mil kommunistlikud parteid oli Ida-Euroopas võimul, omasid naised parlamentides 20-30% kohtadest ning sellega üritati jätta muljet nagu naised saaksid esinduskogus oma huvide ja väärtuste eest seista. Tegelikuses oli tegemist „sümboolse esindatusega“, kus naised olid pigem kummitempli rollis ning jätsid mulje fiktiivsest osalemisest otsustusprotsessis. Reaalsuses jätkas maskuliinne kommunistlik valitsus valitsemist ning erinevad ühiskonnagrupid (sh soogrupid) ei olnud võrdselt kaasatud otsusetegemisse (Krennerich 2009).

Kommunistlik režiim kasutas tihti praegustes postkommunistlikes riikides sookvoote, üritades niimoodi võrdsustada sugudevahelist esindatust parlamendis. Enamasti oli tegemist sümboolsete sookvootidega, mis tähendab et sookvoodid ei olnud rakendatud

nii, et need täidaks oma eesmärgi- naiste huvide ja väärtuste edendamist ühiskonnas naisparlamendisaadikute hulga suurendamise kaudu (Krennerich 2009). Sümbolseteks sookvootideks peetakse sookvoote, mis on rakendunud ilma tõsisemate sanktsioonideta, mis sunniksid eksisteerivaid parteisid sookvooti täitma (Zetterberg 2009). Samuti ka selliseid sookvoote, mis on rakendatud vales keskkonnas. Sisuliselt viitab see olukorrale, kus riigi valimissüsteem ei soodusta sookvootide rakendumist (Dahlerup 2007). Lõpptulemusena oli tegemist „sümboolse“ esindatusega, kus naisi eksisteeris poliitikas, ent nende väärtused ja hoiakud ei kajastunud valitsemises. Tol ajal üritati pigem mulje jätta toimivast ja sidusast ühiskonnast, kus justkui kõigi vaba tahe saaks avalduda.

Pärast kommunistliku režiimi lagunemist tühistati sookvoodid ning naiste hulk rahvusparlamentides vähenes. Ka Stockemer (2009) on viidanud sellele, et siire kommunismist on viinud naiste esindatuse määra vähendamiseni parlamendis. Kommunismi ajast mõjutatuna olid kohustuslikud sookvoodid postkommunistlikes riikides väga ebapopulaarsed. Sellist kommunismi ajastust pärit hoiakut käsitletakse ka kui „kommunismi pärandit“ ehk kommunismi ajastu poliitilised otsused on mõjutanud režiimisiirde järgset demokraatia arengut postkommunistlikes riikides (Alexander 2009; Stockemer 2009). Sisuliselt kardetakse rakendada kohustuslikke sookvoote, kuna sookvoote samastatakse peale sunnitud kommunistliku režiimiga, mis piiras inimeste iseotsustusvõimet. Võib tekkida mulje nagu sookvoodid oleksid liialt mehhaanilised ning sätestaksid ära, milline peab olema parlamendi sooline koosseis, kuigi tegelikult on sookvootide eesmärk suurendada naiste võrdset esindatust otsustusprotsessis. Pärast kommunistliku režiimi lagunemist kaotasid postkommunistlikud riigid kohustuslikud sookvoodid. Naiste esindatuse jätkuval vähenemisel on siiski mitmed riigid otsustanud sookvoodid kasutusele võtta, selleks et suurendada naiste osalust poliitikas ning seeläbi tugevdada demokraatia alustalasid.

Riigid, kes võtsid kohustuslikud sookvoodid kasutusele kohe pärast režiimisiiret, tegid seda sageli eesmärgiga saavutada suurem rahvusvaheline tunnustus ning legitiimsus (Htun 2004). Mitmed režiimi üleminekul olevad riigid on üritanud kohustuslikke sookvoote siduda teiste institutsiooniliste muudatustega, selleks et suurendada demokraatia kinnitumist ning saavutada suurem rahvusvaheline legitiimsus (Krook 2007). Sookvootide kasutusele võttes üritatakse vältida olukorda, kus ühiskonnas võib

tekkida vähemusgruppe, kelle loomuomased tunnused jäävad ühiskonnas avaldumata. Erinevate ühiskonnagruppide kaasamine demokraatia varajases staadiumis on oluline, selleks et garanteerida demokraatliku valitsemise kinnistumine. Niimoodi, sookvoote suurte reformide käigus rakendades, üritatakse saavutada suuremat legitiimsust ja tõsiselt võetavust nii sisepoliitilisel kui ka välispoliitilisel tasandil.

Mitmed teised riigid on võtnud sookvoote kasutusele hiljem- demokraatia arenedes. Erinevad riigid peavad oluliseks kuulumist rahvusvahelistesse organisatsioonidesse, selleks et näidata ennast arenenud demokraatiana. See on samuti ka üks põhjusi, miks riigid on naiste esindatuse suurendamiseks võtnud kasutusele kohustuslikke sookvoote. Nagu eespool mainitud, siis mitmed rahvusvahelised organisatsioonid rõhuvad soolise võrdsuse olulisusele poliitikas ning enamik neist teevad ka liituda soovivatele riikidele ja ka olemasolevatele liikmesriikidele ettekirjutusi ja soovitusi soogruppide võrdse esindatuse saavutamiseks parlamendis (Htun 2004; Krook 2007). Naiste osalus poliitikas on liigagi tihti rahvusvahelise üldsuse huviobjektis ning see näitab, et pärast režiimisiiret on postkommunistlikud riigid tegelenud naiste osaluse küsimusega liialt vähe. Olenemata naiste rolli suurenemisest pere- ja ühiskonnaelus, on naised jätkuvalt rahvuslikes parlamentides alaesindatud.

Kommunismi perioodil kasutusel olnud sookvoodid on mõjutanud inimeste hoiakuid kohustuslike sookvootide kehtestamise suhtes. Pärast režiimisiiret säilisid inimestel stereotüüpsed hinnangud naiste rollist ühiskonnas ning samuti kohustuslike sookvootide eesmärkidest (Krennerich 2009). Demokraatia arenedes on stereotüüpide mõju naiste esindatusele vähenenud ning ka Dahlerup ja Freidenwall (2006) leiavad et naiste esindatus parlamendis ei ole vähene mitte ajaloo tõttu (kuna kommunismi ajastust on möödunud aastakümneid), vaid on taastoodetav hoopis moodsates tingimustes. Ühe dimensioonina, mille mõjutusi kohustuslike sookvootide efektiivsusele vaadeldakse on valimissüsteem. On leitud et valimissüsteemi mõju on eraldiseisev üksus sotsiaal- majanduslikest ja poliitilistest arengutest (Norris 2000a). Antud töö keskendub valimissüsteemi erinevatest dimensioonidest tulenevate faktorite mõjule.

3.1 Valimissüsteemi ja kohustuslike sookvootide seos

On leitud et sobivas valimissüsteemis väljatöötatud kohustuslikud sookvoodid on efektiivsed ning suudavad igal juhul tõsta naiste osakaalu konkreetse riigi parlamendis (Dahlerup & Freidenvall 2006). Kui kohustuslikud sookvoodid on kehtestatud nende jaoks ebasobivates valimissüsteemides, tekibki olukord, kus ebasoodsaid tingimusi taastoodetakse moodsates tingimustes ning kohustuslikud sookvoodid muutuvad sümbolseteks. See vastab olukorrale, kus riik on kehtestanud kohustuslikud sookvoodid, kuid kuna riigi valimissüsteem ei soosi kohustuslike sookvootide rakendumist, siis ei saavutata ka naiste osakaalu suurenemist parlamendiliikmete hulgas.

Valimissüsteemid on üheks dimensiooniks, mis mõjutab naiste võimalusi saada erakonna valimisnimekirjas kandidaadiks nimetatud ning hiljem saada valituks parlamenti. Valimissüsteemid on olulised just kandidaadi nimekirja balansseerimise seisukohast (Matland 2005). Peamine probleem naiste ja meeste osakaalu balansseerimises parlamendis seisneb selles, et naised nimetatakse valimisnimekirja etteotsa vähe ning nimekirja teises pooles paiknedes on naistel raskem valijale atraktiivne tunduda ja valituks osutada. Kohustuslike sookvootide peamine eesmärk on kehtestada parteidele kohustus nimetada valimisnimekirja rohkem naisi ning paigutada neid valimisnimekirja ette otsa. Kvootidega kehtestatakse piirmäär naiskandidaatide arvule ning sätestatakse ära nende paiknemine nimekirjas. Selle reegluga soovitakse saavutada naistele suuremaid võimalusi osutada valimistel valituks, kuna on leitud, et kui naised ja mehed on valimisnimekirjas sarnasel kohal, siis saavutavad nad valimistel sarnaseid tulemusi (Krennerich 2009). Seega on naiste vähesuse põhjuseks parlamendis naiste vähene nimetamine erakondade valimisnimekirja etteotsa. Seda puudust üritavad likvideerida kohustuslikud sookvoodid.

Kandidaadi valik on oluline, kuna partei valimisnimekirja eesotsa valitud kandidaadid saavad partei esindusnägudeks ning omavad otsest mõju partei valimisedule. Erakond peab valima partei eesotsa kandidaadid, kellega valija leiab kontakti ning keda valija peab sobivaks esindajaks. Olenevalt valimissüsteemist peab erakond valima, millise ühiskonnagrupi tähelepanu soovitakse erakonnakandidaatidega äratada. Kui tegemist on proportsionaalse valimissüsteemiga, on erakonnale kõige soodsam nimetada erakonna

nimekirja võimalikult erinevaid kandidaate, kes esindaksid võimalikul erinevate ühiskonnagruppide huve. Niimoodi balansseeritakse valimisnimekirja ja soodustatakse erinevate ühiskonnagruppide poolehoiu võimalust. Kui tegemist on majoritaarse valimissüsteemiga, on erakonnal kõige soodsam nimetada erakonna esinduskandidaadiks isik, kes hõlmab suure hulga ühiskonnagruppide huve ning suudaks seeläbi rahva poolehoiu saavutada. Majoritaarsed valimissüsteemid ei võimalda erakondadel valimisnimekirju balansseerida ning seetõttu on ka naistel keerukam erakonnasiseselt nimekirjas kõrgele positsioonile pääseda.

Kandidaadi nimekirja moodustamist mõjutab institutsionaalselt valimissüsteem. Erinevate valimissüsteemide sisesed omadused mõjutavad parteide kandidaadi valikut. Kuigi kohustuslikud sookvoodid üritavad balansseerida valimisnimekirja, selleks et saavutada sooline võrdsus parlamendis, tuleb parteidel arvestada kandidaatide nominatsioonide esitamisel ka valimissüsteemi eripäradest tulenevate mõjutustega. Kui kohustuslikud sookvoodid on rakendatud valimissüsteemides, mille sisesed omadused pärsivad kandidaadi nimekirja balansseerimist (erinevate ühiskonnagruppide esindajate kaasamist valimisnimekirja), siis on kohustuslikel sookvootidel suurem tõenäosus osutada sümboolseteks (Matland 2005; Norris 2000a; Reiser 2014). Sellisel juhul töötavad kaks naiste esindatuse määra mõjutavat mehhanismi teineteise vastu. Kohustuslikud sookvoodid üritavad naiste osalust parlamendi liikmete hulgas tõsta ning valimissüsteem pärsib naiste nominatsiooni esitamist valimisnimekirja. Kohustuslikest sookvootidest saavad sümboolsed kohustuslikud sookvoodid, mis ei suurenda naiste esindatust parlamendis ning sookvootide kehtestamine riigis osutub ebaefektiivseks. See näitab, et kohustuslike sookvootide efektiivsus sõltub keskkonnast, milles ta kohaldatakse- täpsemalt öeldes valimissüsteemist, mille omadused määravad, kes saavad valituks.

Proportsionaalne valimissüsteem võimaldab suuremat proportsionaalset esindatust, kuna iga erakond saab parlamendis kohti proportsionaalselt sellele erakonnale antud häälte järgi. Proportsionaalsed valimissüsteemid sätestavad proportsionaalsed piirkonnamagnituudid. Mida rohkem parlamendikohti jagatakse ühes piirkonnas, seda suurem on piirkonnamagnituud antud piirkonnas. Samuti on proportsionaalsetes valimissüsteemides parteinimekirjapõhised valimised, mis tähendab et valimisnimekirjas

püstitatakse mitmete kandidaatide kandidatuur ning tänu mitmemandaadilistele piirkondadele on erinevatel kandidaatidel võimalus saada valituks. Kuna proportsionaalses valimissüsteemis võisteldakse ühes piirkonnas suurema arvu kohtade kui ühe koha eest, siis on tegemist vähem võistleva valimissüsteemiga kui majoritaarne süsteem ning selles valimissüsteemis on suurem võimalus erakondadel balansseerida valimisnimekirju. Valimisnimekirjade balansseerimine on proportsionaalsete valimissüsteemide puhul oluline, kuna ühes piirkonnas jagatakse mitmeid parlamendikohti. Seega on hea tagada valimisnimekirja sotsiaalne mitmekesisus, kuna erakond soovib äratada võimalikult paljude ühiskonnagruppide tähelepanu. Balansseeritud nimekirjade korral on igal ühiskonnagrupil võimalik erakonna valimisnimekirjast leida enda jaoks sobiv esindaja. (Matland 2005; Norris 2000a.) Mida rohkemaid ühiskonnagruppe valimisnimekiri hõlmab, seda balansseeritum on valimisnimekiri ning seda suurem on tõenäosus, et erinevad ühiskonnagrupid leiavad konkreetse partei valimisnimekirjast endale esindaja. See garanteerib erakonnale valimistel rohkem hääli ning võimaldab erakonnal koguda mandaate. Nimekirjade balansseerimise vajadusest lähtuvalt on ka naiskandidaatidel kergem valimisnimekirja pääseda ning valituks osutada. Samuti võimaldab proportsionaalne valimissüsteem väikeparteid valituks saada, kuna igas piirkonnas jagatakse suur hulk mandaate ning valimiskünnis on võrreldes majoritaarse valimissüsteemiga väike (arvestades, et majoritaarsest valimissüsteemis valituks saamiseks on olenevalt riigist vaja saavutada kas lihthälteenamus või absoluutne hälteenamus valimisringkonnas).

Majoritaarses valimissüsteemis on keeruline valimisnimekirja balansseerida, kuna iga erakond esitab oma erakonna kandidaadiks ühe inimese. Eelkõige otsitakse inimest, kes tekitab valijates usaldusväärse ja asjakohase mulje ning seeläbi meelitab valijaid enda (ja oma erakonna) poolt hääletama. Enamasti esitab erakond kandidaadiks isiku, kes suudab hõlmata suure hulga erinevate ühiskonnagruppide tähelepanu ja poolehoidu. Majoritaarne valimissüsteem soosib juhtivaid suurerakondi, sest majoritaarses valimissüsteemis valituks osutumiseks on vajalik koguda rohkem hääli kui proportsionaalses valimissüsteemis. Kuna suurparteid on võimelised saavutama suurema hulga ühiskonnagruppide poolehoidu, siis on neil suurem võimalus saada vajalik arv hääli valituks osutumiseks. Väikestel parteidel, mis esindavad näiteks naisi või teisi

vähemusgrupe, on keerulisem koguda vajalik hulk hääli ning nende võimalused saada kohti parlamendis on märksa väiksemad kui oleks väikestel parteidel proportsionaalsetes valimissüsteemides.

Segasüsteemid soosivad oma olemuselt naiste esindatuse määra kasvu rohkem kui majoritaarsed valimissüsteemid, ent siiski pole naiste esindatuse suurendamiseks nii soodsad kui proportsionaalsed valimissüsteemid. On riike, mis kohaldavad segasüsteeme selliselt, et pooled parlamendikohad jagatakse ühe süsteemi alusel ja teised teise süsteemi alusel (Norris 2000a). Kuid sageli kohaldavad postkommunistlikud riigid segasüsteeme selliselt, et majoritaarse valimissüsteemi alusel jagatakse vähemusgruppidele parlamendis reserveeritud kohad ning ülejäänud parlamendikohad jagatakse proportsionaalse valimissüsteemi alusel üleriigiliselt (Htun 2004). Segasüsteemid võivad olla väga erinevalt kohaldatud ning erakonna valimisnimekirja balansseerimine on suuresti sõltuv proportsionaalse valimissüsteemi osakaalust segasüsteemis. Kui enamikes piirkondades jagatakse mandaadi proportsionaalse valimissüsteemi alusel, on erakondadel suurem võimalus esitada väga erinevatest ühiskonnagruppidest pärit kandidaatide nominatsioon. Võib eeldada et segasüsteemi alusel läbiviidavatel parlamendivalimistel, kus enamikes piirkondades jagatakse kohad proportsionaalsuse alusel, saavutatakse kõrgem naiste esindatuse määr, kui segasüsteemiga parlamendivalimistel, kus enamikes piirkondades jagatakse mandaadid majoritaarsuse alusel. Nagu eespool mainitud, ei võimalda majoritaarne valimissüsteem erakonna kandidaadi nimekirja balanseerida ning suur majoritaarsete piirkondade hulk vähendab naiste võimalusi saada valituks.

Kohustuslike sookvootide rakendamisel peetakse sookvootide kõige soosivamaks valimissüsteemiks proportsionaalset valimissüsteemi (Krennerich 2009; Matland 2005; Moser 2001; Norris 2006; Shin 2014; Wängnerud 2009). Proportsionaalse valimissüsteemiga riikides jagatakse parlamendikohad proportsionaalselt saadud häälte arvuga ning proportsionaalsete valimissüsteemide suur piirkonnamagnituud võimaldab parteidel balanseerida kandidaadi nimekirja. Antud valimissüsteemile omane madal valimiskünnis võimaldab ka erinevaid vähemusgrupe esindavatel väikeparteidel valituks osutada ning muudab parlamendi koosseisu sotsiaalselt sidusamaks ja mitmekesisemaks. Mitmemandaadilistes piirkondades on erakondadel oluline

valimisnimekirju balansseerida, kuna piirkonnad koosnevad erinevates ühiskonnagruppidest ning kuna piirkonnas jagatakse mitmeid mandaate, siis on oluline valimisnimekirjas katta kõik ühiskonna erinevad segmendid. Kohustuslike sookvootide rakendamist majoritaarsetes valimissüsteemides peetakse kõige ebaratsionaalsemaks, kuna majoritaarse valimissüsteemi ühemandaadilised piirkonnad ning kõrge hääletarvu vajadus valituks osutumiseks pärsib naiste valituks saamist. Leitakse et naistel on majoritaarses valimissüsteemis raskem oma kandidatuuri üles seada ning samuti on parteil raskem erakonna valimisnimekirju balansseerida (Christmas-Best & Kjaer 2007; Dahlerup & Freidenvall 2006; Matland 2005; Tan 2014).

3.2 Valimissüsteemi osade mõju

Mitmed autorid toovad välja, et kohustuslikel sookvootidel on erinev mõju naiste esindatuse suurendamisele parlamendis, kuna kohustuslike sookvootide mõjutab keskkond, milles nad kohaldatakse (Dahlerup 2006; Norris 2000). Erinevate poliitiliste tegurite mõju kohustuslike sookvootide kehtestamisele on uuritud ning Viterna, Fallon & Beckfield (2008) on leidnud, et olenemata erinevatest poliitilistest mõjutustest on valimissüsteemil alati kohustuslikele sookvootidele eraldiseisev mõju. Ehk eemaldades teised mõjurid, on erinevatel valimissüsteemidel alati tugev seos kohustuslike sookvootidega ning valimissüsteemid omavad alati mõju sookvootide efektiivsele rakendamisele. Valimissüsteemide ja kohustuslike sookvootide omavahelise seose leidmiseks on oluline vaadata valimissüsteemide erinevaid osi, mis võivad omada mõjutusi naiste esindatuse tõusule parlamendis.

Valimissüsteemid ja kohustuslikud sookvoodid on mehhanismid, mis kaudselt või otseselt sätestavad parteidele kandidaadinimekirja moodustamise reeglid. Vaadeldes valimissüsteeme, siis erinevad valimissüsteemi osad võivad soodustada parlamendi koosseisu sotsiaalset mitmekesisust ning teised seda pärssida. Proportsionaalseid valimissüsteeme peetakse parlamendi koosseisu sotsiaalset mitmekesisust võimendavateks, kuna võimaldavad erakondadel oma valimisnimekirju balansseerida ja seega hõlmata suuremat hulka ühiskonda. Majoritaarseid valimissüsteeme peetakse aga parlamendi koosseisu sotsiaalset mitmekesisust pärssivateks, kuna koosnevad ühemandaadilistest piirkondadest, mis ei jäta erakondadele võimalust balansseerida

valimisnimekirju. Seetõttu ei pruugi erinevad ühiskonnagrupid saada valimisnimekirjas esindatud. Keskendudes kohustuslikele sookvootidele, siis sookvootide puhul on tegemist mehhanismidega, mis peaksid suurendama parlamendi soolist võrdsust ning peaksid edendama kahe erineva ühiskonnagrupi võrdseid võimalusi saada valituks. Kui kohaldada kohustuslikke sookvoote valimissüsteemidega, mis ei soosi erinevate ühiskonnagruppide esindatust parlamendis, siis võivad kohustuslikud sookvootid osutada sümboolseteks ning ebaefektiivseteks. Kui kohustuslikke sookvoote rakendatakse aga parlamendi sotsiaalset mitmekesisust soosivates valimissüsteemides, siis võib tekkida sobiv kooslus, mis viib parlamendis soolise võrdsuse soovitud tasemele.

Valimissüsteemide ja kohustuslike sookvootide seos ei ole alati ühesugune ning oluline on vaadelda erinevaid valimissüsteemide omadusi, selleks et mõista, millised valimissüsteemid ning millisel kujul võivad aidata kaasa kohustuslike sookvootide efektiivsele rakendumisele. Kuigi väidetakse, et proportsionaalsed valimissüsteemid on kohustuslike sookvootide rakendamisel soodsamad, kui majoritaarsed valimissüsteemid, ei ole kõik proportsionaalsed valimissüsteemid ühtemoodi kohustuslike sookvootide efektiivsust soosivad. Erinevad valimissüsteemi osad on need, mis määravad valimissüsteemi iseloomu ning tekitavad keskkonna, kus kohustuslike sookvootide kehtestamine on efektiivne või ebaefektiivne. Valimissüsteemi erinevad faktorid, mis mõjutavad kohustuslike sookvootide rakendumist on piirkonnamagnituud, valimiskünnis ning avatud ja suletud nimekirjad (Matland 2005; Moser 2001; Norris 2006; Stockemer 2009; Wängnerud 2009). Kolm faktorit määravad erakondadele kandidaatide nominatsioonide esitamise. Mida suurem on piirkonnamagnituud, seda rohkem kandidaate osutub ühes piirkonnas valituks. Mida madalam on valimiskünnis, seda kergem on erinevatel kandidaatidel valituks osutada, kuna vajalik on väiksem häälte arv. Suletud nimekirjade korral teeb valija valiku parteide vahel ning erakondadel on võimalik nimekirjade etteotsa nimetada kandidaate, kes avatud nimekirjade korral piisavalt hääli ei saaks (avatud nimekirjade korral hääletab valija kõige atraktiivsema kandidaadi poolt) (Matland 2005). Suletud nimekirjadega on erakondadel võimalik saavutada sotsiaalne mitmekesisus ning tagada erinevate ühiskonnagruppide esindatus valimisnimekirjas, kuna valituks osutuvad nimekirja eesotsas olevad kandidaadid. Erinevate faktorite kokkulangemisel tekib valimissüsteem, mis loob keskkonna, kus on efektiivne

kohustuslike sookvoote kohaldada selliselt, et naiste esindatus parlamendis hakkaks tõusma.

3.2.1 Piirkonnamagnituud

Üks kõige olulisemaid faktoreid valimissüsteemis, mis mõjutab kohustuslike sookvootide efektiivsust on piirkonnamagnituud. Piirkonnamagnituud sätestab ära, mitu parlamendikohta jagatakse piirkondades. Mida rohkem parlamendikohti jagatakse ühes piirkonnas, seda kõrgem on piirkonnamagnituut ning seda suurem hulk kandidaate osutub piirkonnas valituks. Partei magnituudiks nimetatakse aga kohtade arvu piirkonnas, mille üks erakond endale võidab. Parteide jaoks on oluline saavutada valimistel suur parteimagnituut, selleks et hõivata parlamendis võimalikult suur hulk kohti (Krennerich 2009; Norris 2000a; Moser 2001; Wängnerud 2009) ning suurt partei magnituuti võimaldab saavutada vaid suur piirkonnamagnituud. Proportsionaalsetes valimissüsteemides, kus on sätestatud mitmemandaadilised piirkonnad, on erakondadel võimalik saavutada suurem parteimagnituut ning see tekitab erakondadele paremad võimalused osutada valimistel edukaks.

Mitmemandaadilistes piirkondades üritavad parteid hõivata igast piirkonnast võimalikult palju mandaate. Selleks et saada võimalikult palju mandaate, on parteide jaoks oluline koostada valijatele võimalikult atraktiivne kandidaadi nimekiri. Kuna ühiskond koosneb erinevatest inimgruppidest, siis on oluline et partei kandidaadinimekiri peegeldaks neid samu ühiskonna erinevaid grupe. Suur piirkonnamagnituut võimaldab erakondadel balansseerida kandidaadinimekirja kandidaatide nominatsiooni esitamisel ning lisada nimekirja kandidaate erinevatest ühiskonna subgruppidest. Erakond üritab hõlmata võimalikult suurt osa ühiskonda ning seeläbi tekitada olukord, kus iga ühiskonnagrupp saaks sisuliselt leida endale sobiva kandidaadi antud erakonna nimekirjast (Matland 2005). Nii tekitab erakond võimaluse erinevate ühiskonnagruppide esindajatel saada valituks. Mitmemandaadilistes piirkondades jagatakse ühes piirkonnas mitu mandaati ning see võimaldab erakonnal nimekirja koostamisel rohkem riskida ja lisada nimekirja ka vähemusgruppide esindajaid. Kui piirkonnamagnituut on 1, siis on erakondadel keerulisem kandidaadinimekirju balansseerida ning naised ja mehed võistlevad omavahel. Suuremate piirkonnamagnituutide korral on konkurents väiksem, kuna ühes

piirkonnas jagatakse mitmeid mandaate. Suurte piirkonnamagnituutide korral on aga erakondadel oluline äratada erinevate subgruppide tähelepanu ning erakonna nimekiri tuleb mitmekesisem. Kui erakond tekitab igale ühiskonnagrupidel võimaluse valida enda huve esindav kandidaat, siis on erakonnal tagatud kandidaadinimekirja tasakaal ning neil on suurem võimalus valimistel edukalt osaleda.

Kandidaadinimekirja balansseerimine on oluline naiste võrdse esindatuse olukorrast. Valimissüsteem mõjutab otseselt erakonna kandidaadi valikut. Nagu eespool mainitud, ei ole kõik proportsionaalsed valimissüsteemid automaatselt naiste esindatust soosivad. Kui valimissüsteem soosib kandidaadinimekirja tasakaalustamist, siis on naistel suurem võimalus pääseda nimekirja etteotsa. Mida rohkem mandaate jagatakse ühes piirkonnas, seda kergem on naistel pääseda erakondade kandidaadi nimekirja. (Moser 2001.) Erakond soovib moodustada võimalikult sotsiaalselt mitmekesist valimisnimekirja, selleks et saavutada erinevate ühiskonnagrupidel ja piirkondadel toetus. On leitud, et sarnasuslik esindatus on märkimisväärselt suurem proportsionaalsetes valimissüsteemides, mis omavad suuri mitmemandaadilisi piirkondi, kui ühemandaadilistes majoritaarsetes valimissüsteemides (Reiser 2014). Ühemandaadilistes piirkondades on keerukam nimekirja balansseerida, kuna oluline on seada üles kandidaat, kes võib äratada väga erinevate ühiskonnagrupidel tähelepanu ja seeläbi saavutada piirkonnas valimisvõit. Kuna ühemandaadiliste piirkondade puhul on tegemist nullsumma mänguga, kus üks kandidaat võidab ja teised kaotavad, on erakonna jaoks oluline nimetada kandidaadiks laia ühiskondlikku tähelepanu pälviv kandidaat. Sellistel juhtudel on erakondade jaoks riskantsem nimetada kandidaadiks vähemusgruppide esindajaid või naisi, kuna neid peetakse vähem võimekateks võita valimisi ühemandaadilistes piirkondades (eriti juhtudel, kui naiskandidaadi vastaseks on meeskandidaat) (Kostadinova 2007; Tan 2014). Ühemandaadilised piirkonnad on võistlevamad kui mitmemandaadilised piirkonnad. Naistel tuleb võistleda meestega selle nimel, et saada erakonna kandidaadiks konkreetses piirkonnas. Mitmemandaadilistes piirkondades jagatakse aga mitu parlamendi mandaati ning seega konkureeritakse piirkonnas rohkematele kohtadele kui üks. Naine ei pea olema mitmemandaadilises piirkonnas erakonna esinumbriks, selleks et osutada valituks ning see tekitab naistele mitmemandaadilistes piirkondades soodsamad võimalused saada valituks kui ühemandaadilistes piirkondades. Samuti peavad erakonnad

mitmemandaadilisi piirkondi „turvalisemateks“ kui ühemandaadilisi piirkondi ja sellistes valimissüsteemides on erakonnad julgemad naiste kandidatuuri üles seadma (Kostadinova 2007).

Suur piirkonnamagnituut võimaldab valituks saada ka väikeparteidel, kes ei pruugi valimistel koguda suurt valijate toetust. Kuna mitmemandaadilistes piirkondades jagatakse mitmeid mandaate, siis võib parlamendikoha hõivata kandidaat, kes sai väikese arvu hääli. Samal ajal aga on ühemandaadilistes piirkondades vajalik kas absoluuthäälteenamus või lihthäälteenamus, mida on väikeparteidel suurparteide konkurentsiga keeruline saavutada. Mitmed väikeparteid on aga loodud kindla ühiskonnagrupi esindamiseks, mille hulgas on ka naiste küsimustele orienteeritud parteisid. Seega on vähemusgruppidele keeruline saada esindatud ühemandaadilistes piirkondades, kus valimisi iseloomustab nullsumma mäng. Samas leitakse et naistel on kergem osutada valituks suurparteid, kuna nende toetajaskond on suurem ning seeläbi omistab erakond valimistel rohkem mandaate (Krennerich 2009). Isegi kui naised ei ole mitmemandaadilise piirkonna valimisnimekirja esikolmikus, võivad nad valituks osutada, sest erakonnal on palju valijaid. Seega võimaldab suur piirkonnamagnituut erinevatel ühiskonnasegmentidel parlamendis esindatud saada- nii väikeparteide näol kui suurparteide näol. Esimesel juhul annavad suure mandaadilised piirkonnad vähemusgruppidele (nagu naised) võimaluse osutada valituks, kuna erakond ei pruugi vajada valituks osutumiseks suurt arvu hääli. Teisel juhul on naistel kergem saada valituks, kuna suure toetajaskonna abil on naistel võimalik osutada valituks ka siis, kui naine ei ole esindatud suurerakonna esinumbrite seas. Ühemandaadilised piirkonnad soosivad oma eripärade tõttu aga pigem suurparteisid ja nende esinumbreid.

Riigid, mis on lisaks soodsale valimissüsteemile kohaldanud ka kohustuslikud sookvoodid, on loonud keskkonna, mis soodustab naiste kandidaadinimekirja etteotsa lisamist. Naiste esindatuse jaoks soodsad mitmemandaadilised ringkonnad on omased proportsionaalsetele valimissüsteemidele ning naiste esindatuse jaoks ebasoodsad ühemandaadilised ringkonnad on omased majoritaarsetele valimissüsteemidele. Segasüsteemidele on aga omased mõlemad, kuna segasüsteemide korral kasutatakse segasüsteemis elemente mõlemast valimissüsteemist. Soodsa valimissüsteemi ja kohustuslike sookvootide läbimõeldud rakendamisel, on võimalik suurendada naiste

osalust parlamendis. Ühest küljest loob suure piirkonnamagnituudiga valimissüsteem naistele soodsa keskkonna, kus partei on kaudselt kohustatud naisi kandidaadinimekirja etteotsa lisama, kuna kandidaadinimekirja balansseerimine on oluline ühiskonna erinevate gruppide poolehoiu saavutamiseks. Teisest küljest on riik kohaldanud kohustuslikud sookvoodid, mis otseselt kohustavad erakondi naisi valimisnimekirja etteotsa nimetama. Teoreetiliselt tekitavad need kaks faktorit koos keskkonna, kus kohustuslikud sookvoodid saavad olla efektiivsed ning suurendada naiste osakaalu parlamendi koosseisus. Ühemandaadilised piirkonnad ei võimalda kandidaadi nimekirju balansseerida, kuna erakonda valitakse piirkonda esindama üks kandidaat ning samuti on erakondadel keerulisem rakendada kohustuslikke sookvoote ühemandaadiliste piirkondade korral.

3.2.2 Valimiskünnis

Piirkonnamagnituudi kõrval mõjutab erakondade kandidaatide valituks osutumist valimiskünnis. Seaduslikult sätestatud valimiskünnis on eelkõige omane proportsionaalsetele valimissüsteemidele ning valimiskünnise eesmärk on sätestada parteidele vajalik minimaalne häältearv, selleks et saada oma piirkonnas valituks ja omistada mandaate. Valimiskünnis raskendab väikeste erakondade võimalust saada rahvaesindajaks parlamendis. Sellega välistatakse suurte koalitsioonide teket ning samuti äärmuslike väikeparteide võimalust saada koalitsiooni liikmeks. Enamasti on valimiskünnised sätestatud kuni 5 protsendini, kuid valimisliitude puhul sätestatakse ka suuremaid valimiskünniseid (näiteks 7%). (The Jerusalem Post 2014.)

Mida madalam on valimiskünnis, seda suurem on üksikkandidaatide ja väikeparteide võimalus osutada valituks ning omistada koht parlamendis. Suuremate valimiskünnistega valimissüsteemide korral vajab kandidaat valituks osutumiseks suuremat hulka hääli ning seega on vähemusgruppidel väiksem võimalus osutada valituks (Matland 2005). Suured valimiskünnised soosivad pigem suurerakondi, kuna neil on suur toetajaskond ning kergem saada vajalik arv hääli. Vaadeldes valimiskünnise olulisust kohustuslike sookvootide rakendamisel ning naiste võimalusi saada kandidaadiks nimetatud, siis on naistel valimiskünnisega valimissüsteemides kergem osutada valituks, kui nad kuuluvad suurpartei nimekirja. Suurparteidel on suurem avalikkuse tähelepanu ja suurem

toetajaskond kui väikeparteidel. Suurparteil on suurem tõenäosus ületada valimiskünnis ning seetõttu on naistel suurem võimalus osutada valituks suurparteid. Sealjuures on oluline naiskandidaadi positsioon valimisnimekirjas (Reiser 2014). Kui riigis on sätestatud kohustuslikud sookvoodid, mis reguleerivad naiste positsiooni erakonnas, on kõrge valimiskünnise valimissüsteemis naisel soodsam kuuluda suurpartei koosseisu ning väikepartei kandidaadina on naisel väga keerukas valituks osutada.

Väikese või puuduva valimiskünnisega valimissüsteemis on naiskandidaatidel kergem osutada valituks, kuna sellisel juhul ei ole erakonnal vaja saada suurt hulka valijate hääli ning ka väikeparteid võivad omistada parlamendi mandaate. Sellisel juhul on parlamendi koosseis mitmekesisem ning parlamenti kuulub suur hulk erakondi. Suure valimiskünnise korral jagatakse parlamendi mandaadid proportsionaalselt erakondade vahel, mis ületasid mandaadi. Sellisel juhul saavad 5% künnise ületanud erakonnad rohkem kohti nende erakondade arvelt, mis said alla 5% hääli. Ilma künniseta oleks alla 5% saanud erakonnad omistanud mandaate ka oma erakonna kandidaatidele ning üle 5% saanud erakonnad oleksid selle arvelt kaotanud kohti. Valimiskünnis soosib suurpartei valituks osutumist ning pärsib väikepartei ja üksikkandidaatide valituks osutumist (Matland 2005). Seetõttu on ka vähemusgruppidele suunatud erakondadel keerulisem saada esindatud. Naiste valituks osutumist soosib valimiskünnise rakendamisel vaid naiste kuulumine suurparteis ja naiskandidaadi hea positsioon erakonna valimisnimekirjas.

Majoritaarsetes valimissüsteemides ei rakendata valimiskünnist, kuid majoritaarsetes valimissüsteemides, kus kandidaadid valitakse ühemandaadilistes piirkondades, on vaja kandidaadil saavutada absoluuthälteenamus või lihthälteenamus. Kui kandidaadil on vaja valituks osutumiseks koguda 50% + 1 häält, siis kaudselt võib antud valimissüsteemi valimiskünniseks lugeda 50%+ 1 häält. Käsitledes majoritaarse valimissüsteemi absoluuthälteenamust ja ka lihthälteenamust valimiskünnisena, siis on kandidaatidel oluliselt keerulisem osutada valituks, sest mandaadi saamiseks ei piisa vaid näiteks 5% häältest. Mõlemal juhul on kandidaadil vaja koguda suur hulk hääli, võrreldes proportsionaalse valimissüsteemiga ja proportsionaalse valimissüsteemi valimiskünnisega. Kõrgete valimiskünnistega valimissüsteemides paigutatakse kandidaadinimekirja kõige riskivabam kandidaat, kes esindaks suurt hulka ühiskonnagruppe. Ühiskonna stereotüüpsetest hoiakutest lähtuvalt peetakse

naiskandidaate ühemandaadilistes kõrgete valimiskünnistega piirkondades suurteks riskideks ning seega nimetatakse kandidaadiks pigem meeskandidaat. (Krennerich 2009.) Arvatakse, et naiskandidaat ei teeni ära vajaliku hulga valijate usaldust ning seega esitab partei kindlama kandidaadi nominatsiooni.

Nagu eespool mainitud, soosivad kõrged valimiskünnised suurparteisid, kellel on erinevate ühiskonnagruppide toetus. Niisamuti on kergem saavutada majoritaarsetes valimissüsteemides absoluut- või lihthäälteenamus suurparteidel, kes omavad erinevate ühiskonnagruppide toetust. Absoluut- või lihthäälteenamust on raskem saavutada aga vähemusgruppe esindavatel väikeparteidel (sealhulgas naiste küsimustega tegelevatel parteidel). Väikesed valimiskünnised on aga eelduseks vähemustele saada valituks, kuna mandaadi saamiseks ei ole vaja koguda 5% häältest. (Htun 2004.) Kohustuslike sookvootide kehtestamisel on oluline rakendada valimissüsteemis madal valimiskünnis, mis võimaldaks erakondadel kandidaadinimekirja mitmekesistada. Madala valimiskünnise korral muutub naiskandidaadi nominatsiooni esitamine valimisnimekirja esikolmikusse erakonnale usaldusväärseks, sest erakond ei riskiks naiskandidaadi nimekirja etteotsa asetamisel valituks saamisega. Mida madalam on valimiskünnis, seda vähem on vaja erakonnal hääli, võrreldes kõrgema valimiskünnisega. Samuti on siis erakonnad julgemad kandidaadinimekirja mitmekesistama. (Krennerich 2009.) Kandidaadinimekirja mitmekesistamist soodustavad valimissüsteemi osad aitavad suurendada naiste osutumist valituks.

3.2.3 Kandidaadinimekirjad

Valimisnimekirju on võimalik esitada kahes erinevas vormis- avatud nimekirjadena ning suletud nimekirjadena. Avatud nimekirjade korral on tegemist valimisnimekirjadega, kus valija hääletab konkreetse kandidaadi poolt ning valituks osutuvad nimekirjas kandidaadid, kes saavad kõige rohkem hääli (Matland 2005). Sealjuures ei ole oluline kandidaatide asukoht valimisnimekirjas, mis tähendab et piisavalt hääli kogununa võib avatud nimekirja kõige viimane kandidaat osutada valituks, kui näiteks nimekirja kõige esimene kandidaat vähese häältearvu tõttu valituks ei osutu. Suletud nimekirjade korral on tegemist valimisnimekirjadega, kus valija hääletab kindla erakonna poolt, teadmata erakonna kandidaatide järjestust erakonna valimisnimekirjas (Krook 2007). Sellisel juhul

vaadatakse, mitu mandaati kogus erakond valimistel ning mandaadid jagatakse kandidaatidele nimekirja järjestuse alusel. Erinevalt avatud listidest ei ole võimalik olukord, kus valimisnimekirja viimane kandidaat osutub valituks, kui esimene ei osutu. Suletud listide korral jagatakse erakonnale antud mandaadid alustades erakonna kandidaadinimekirja kõige esimest kandidaadist.

Kohustuslike sookvootide rakendamine on eesmärgipärasem suletud nimekirjadega valimissüsteemides. Suletud nimekirjades osutuvad valituks kandidaadid, kes on asetatud kandidaadinimekirja etteotsa ning see jätab erakonnale suurema võimaluse mitmekesisendada oma valimisnimekirja (Reiser 2014). Kuna valijatele ei ole teada kandidaatide asetus nimekirjas, siis saavad erakonnad rohkem „riskida“ erinevate vähemusgruppide esindajate nimetamisega valimisnimekirja esimesse otsa ning seeläbi kaudselt tagada sotsiaalne mitmekesisus parlamendis. Avatud nimekirjade korral võivad erakonnad naisi valimisnimekirja ette otsa lisada, kuid kui naised ei saa piisavalt hääli, võivad mandaadid omandada kandidaadid, kes asuvad neist nimekirjas tagapool. Avatud nimekirjade puhul on suur võimalus kandidaatide järjestuse muutumisele vastavalt saadud häälte arvule- nii võib näiteks nimekirja kümnenda asetusega kandidaat saavutada valimistel parema tulemuse kui erakonna teise asetusega kandidaat. Suletud nimekirjade puhul on see välistatud, kuna mandaate jagatakse vastavalt nimekirja järjestusele alates esimesest kohast. Kui riigis on kehtestatud kohustuslikud sookvoodid, mis on sätestanud naiste järjestuse valimisnimekirjas, siis suletud listide korral on naistel kergem osutada valituks. Esitades naiste nominatsioone kandidaadi nimekirja etteotsa, on naistel suur võimalus saada esindatud, kuna mandaate jagatakse alates kandidaadinimekirja esimesest kandidaadist. Suletud listide korral on erakondadel võimalus tagada erinevate ühiskonnagruppide esindatus, kuna mandaatide jagamise süsteemi alusel on erakondadel kergem nimekirju balansseerida (Matland 2005).

Suletud nimekirjad annavad erakondadele suuremad võimalused kandidaadinimekirja balansseerida, ent panevad ka erakondadele suurema vastutuse parlamendi sotsiaalse mitmekesisuse tagamise eest. Kui suletud nimekirjade korral jääb naiste osalus parlamendis tagasihoidlikuks, siis järelikult pole erakonnad balansseerinud kandidaadinimekirju ning siinkohal on oluline erakonna toetav hoiak naiste kandidatuuri esitamise suhtes (Matland 2005). Kui erakond ei toeta naiste kandidatuuri esitamist,

osutuvad suletud nimekirjade korral valituks meeskandidaadid, olenemata sellest et suletud nimekirjad toetavad sotsiaalset mitmekesisust. Seetõttu on oluline kohustuslike sookvootide rakendamine, mis sunnib erakondi naisi nimekirja etteotsa lisama. Mida rohkem naisi on erakonna eesotsas suletud nimekirjade korral ja mida rohkem mandaate valija erakonnale annab, seda rohkem balansseeritakse parlamendivalimiste tulemusena parlamendi soolist koosseisu. Avatud nimekirjade korral vastutavad naiste vähese esindatuse eest valijad. Avatud nimekirjade korral võib erakond kandidaadinimekirja balansseerida, ent kui valijad ei anna mandaate naiskandidaatidele, siis kandidaadinimekirja järjestus muutub ning lõpptulemuseks võivad valijad kandidaadinimekirja tasakaalust välja viia.

3.2.4 Valimissüsteemi osade olulisus

Suur osa riike kasutab kohustuslikke sookvoote, kuid on riike, kus pole naiste osakaal parlamendis kohustuslike sookvootide rakendamisest tõusnud. Nii Dahlerup (2006) kui ka Norris (2000) leiavad, et naiste esindatuse vähesus on taastoodetav modernsetes tingimustes- täpsemalt ebasobivas valimissüsteemis- ning kohustuslike sookvootide efektiivsemaks muutmiseks peaks riik keskenduma valimissüsteemile. Muutused valimissüsteemi osades muudavad kohustuslikud sookvoodid sümbolsetest sookvootidest efektiivseteks ning naiste ja meeste sooline võrdsus parlamendis hakkab suurenema.

Segasüsteemide korral kasutatakse süsteemi elemente proportsionaalsest ja majoritaarsest valimissüsteemist. Riigi eri piirkondades rakendatakse vastavalt vajadusele vastanduvaid valimissüsteeme ning naiste osalus parlamendis on väiksem kui proportsionaalsetes valimissüsteemides, kuid suurem kui majoritaarsetes valimissüsteemides. Norris (2006) on leidnud, et proportsionaalse valimissüsteemi ja segasüsteemi naiste esindatuse erinevus jääb 5 protsendi juurde ning proportsionaalse ja majoritaarse valimissüsteemi naiste esindatuse erinevus jääb 9 protsendi juurde.

Erinevad autorid on leidnud, et valimissüsteem omab alati kohustuslike sookvootide rakendamisele mõju, ent erinevate valimissüsteemide ja naiste esindatuse omavaheline suhe pole alati automaatne ning omavahelistes seostes võib olla ka muutusi (Norris

2000a). Kuigi proportsionaalseid valimissüsteeme peetakse kohustuslike sookvootide rakendamiseks soodsamaks keskkonnaks kui segasüsteeme või majoritaarseid süsteeme, ei ole nende positiivne seos naiste esindatusega automaatne. See seletab olukorda, miks proportsionaalsete valimissüsteemidega riikides on kohustuslikud sookvoodid väga erinevaid tulemusi saavutanud. Kohustuslike sookvootide ja valimissüsteemide koosmõju naiste esindatusele tuleb vaadelda lähtuvalt valimissüsteemide kolmest elemendist, kuna erinevaid valimissüsteemi elemente kombineeritakse. Nii võivad tekkida erinevused riikides, kus mõlemas rakendatakse formaalselt samanimelist valimissüsteemi, ent valimissüsteemi elemendid erinevad. Seetõttu ongi oluline vaadelda kuidas mõjutavad kohustuslike sookvootide rakendamist valimissüsteemi elemendid.

Kuigi valimissüsteemi elementide poolest on proportsionaalsed valimissüsteemid kohustuslike sookvootide kohaldamiseks soodsamad, kui majoritaarsed valimissüsteemid või segasüsteemid, siis kohustuslikud sookvoodid ei pruugi ka proportsionaalsetes valimissüsteemides koheselt mõju avaldada. Dahlerup on ühistöös Freidenwalli ja Johanssoniga (2013) leidnud, et kohustuslike sookvootide mõju soodsas keskkonnas tekib hiljemalt kolmandaks valimiste perioodiks. Kui kohustuslikud sookvoodid on efektiivselt rakendatud ning on tõstnud naiste esindatust soovitud määrale, siis efektiivsete kohustuslike sookvootide korral on saavutatud mõju kestev ja naiste esindatus jääb vastavale tasemele (Matland 2005). Seejärel võib tekkida olukord, millele on vihjanud kohustuslike sookvootide pooldajad- kohustuslikud sookvoodid on osutunud meetmeteks saavutada läbi võimaluste võrdsuse tulemuste võrdsus (Dahlerup 2007). Kui kohustuslikud sookvoodid on tekitanud mõlemale soogrupile võrdsed võimalused ja tulemused, siis on kohustuslikud sookvoodid osutunud sobivaks mehhanismiks edendada naiste soolist esindatust parlamendis ning edasine kohustuslike sookvootide kasutamine peaks ideaalis olema tarbetu, kuna ühiskond on läbinud transformatsiooni ning naiste võrdset esindatust parlamendis peetakse heaks tavaks ja ühiskondlikuks normiks.

4 METODOLOOGIA

Antud töö keskendub postkommunistlikele riikidele, mis on kehtestanud kohustuslikud sookvoodid naiste esindatuse suurendamiseks parlamendis. Olenemata riikide demokraatiate arengust ning naiste üha suuremast kaasamisest kodanikuühiskonda, on naiste osakaal riikide parlamentides jäänud tagasihoidlikuks. Selleks on mitmed riigid kehtestanud kohustuslikke sookvoote, kuid sellest olenemata on mõne riigi rakendatud kohustuslikud sookvoodid jäänud pigem sümboolseks, jättes naiste osakaalu parlamendis endiseks või sootuks vähendades naiste senist esindatusemäära (Global Database of Quotas for Women 2013). Dahlerup (2006) on leidnud, et naiste vähene esindatus võib olla taastoodetav moodsates tingimustes. Sisuliselt valimissüsteem, milles kohustuslikud sookvoodid on kehtestatud, omavad alati mõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele.

Töö teema on oluline naiste vähese poliitilise esindatuse vaatenurgast, arvestades et demokraatlikes arenenud riikides on oluline järgida võrdse esindatuse printsiipi valitsemises. Olenemata postkommunistlike riikide demokraatlikust arengust on naiste esindatus jäänud madalaks ning mitmed riigid on kasutusele võtnud kohustuslikud sookvoodid. Töö eesmärk on vaadelda, kas kohustuslike sookvootide rakendamine toob automaatselt kaasa naiste esindatuse määra tõusu ning millistes valimissüsteemides rakendatud kohustuslikud sookvoodid on olnud kõige efektiivsemad. Kui naiste vähene esindatus on taastoodetav moodsates tingimustes, siis on oluline leida kohustuslike sookvootide kohaldamiseks sobiv keskkond ning seda läbi valimissüsteemi erinevate osade, mis võivad soosida või pärssida naiste esindatuse tõusu riikide parlamentides.

4.1 Muutujad

Antud töö sõltumatuks muutujaks on kohustuslikud sookvoodid. Antud töö keskendub kohustuslikele sookvootidele, kuna need on ainsad seaduslikult kontrollitavad sookvoodid ning vabatahtlike sookvootide mõju parlamendile sõltub suuresti partei enda asukohast riigi poliitmaastikul (suure ja võimuka partei rakendatud vabatahtlik sookvoot mõjutab rohkem naiste nimetamist kandidaadiks, samal ajal kui väikepartei sookvoot ei oma riigitasandil olulist mõju). Kohustuslikud sookvoodid on ordinaalseks sõltumatuks muutujaks. Sookvoote on kehtestatud protsentuaalselt, omavahelise suhtena (ehk näiteks

iga 3 samasoolise kandidaadi kohta peab olema vähemalt 1 vastassoost kandidaat) ning kahte eelnevat kriteeriumit kombineerides (Global Database of Quotas for Women 2013). Vajalikud andmed kohustuslike sookvootide kehtestamise piirmäärade ja regulatsiooni kohta saadakse Quota Projecti koduleheküljelt, mis on peamine sookvoote hõlmav andmebaas maailmas. Quota Project hõlmab kõiki maailma riike, mis on kehtestanud sookvoote ning on peamiseks andmeallikaks sookvootidele keskenduvatele töödele.

Töö sõltuvaks muutujaks on naiste esindatuse määr parlamendis. Valimis on nii ühe- kui ka kahekojalisi parlamente, kuid kahekojaliste parlamentide korral keskendub töö alamkodadele, mis on otseselt valitavad ning kuhu valituks osutumiseks on uurimuse alla kuuluvad riigid parteidele kehtestanud kohustuslikud sookvoodid. Naiste esindatuse määr määratakse suhtarvuna, kuna vaadeldakse naiste osakaalu kõigi parlamendiliikmete hulgast. Vajalikud andmed saadakse Inter Parliamentary Union'i kodulehekülje andmebaasist, kus vaadeldakse uurimuse all olevate riikide parlamendivalimiste kokkuvõtet. Inter Parliamentary Union-i puhul on tegemist pikaajase andmebaasiga, mis on laialt kasutatav parlamendiuuringuteks.

Valimissüsteemi käsitletakse töös võimendava muutujana. Võimendava muutuja lisamine töösse on oluline, selleks et vaadelda kas vähene naiste esindatuse määr on taastoodetav moodsates tegurites ehk kas valimissüsteem, milles kohustuslikud sookvoodid kohaldatakse võimendavad kohustuslike sookvootide efektiivsuse mõju naiste esindatuse määr tõstmisel. Valimissüsteemid jagatakse tavaliselt kolmeks: proportsionaalsed valimissüsteemid, segasüsteemid ja majoritaarsed valimissüsteemid. Valimissüsteeme määratakse nominaalselt ning vajalikud andmed saadakse iga riigi parlamendivalimiste kokkuvõtetest, mis on avaldatud Inter Parliamentary Unioni-i koduleheküljel.

Valimissüsteemide mõju vaadeldakse läbi alammuutujate: piirkonnamagnituudi, valimiskünnise ning nimekirjade süsteemi kaudu. Piirkonnamagnituudi täpsusastmeks on suhtarv, vaadeldes valimiskünnise väärtusi on täpsusastmeks samuti suhtarv ning avatud/suletud nimekirjade korral on tegemist dihhotoomsete väärtustega. Andmed valimissüsteemi erinevate elementide kohta saadakse Inter Parliamentary Unioni koduleheküljelt uurimuse all olevate riikide konkreetsete parlamendivalimiste ülevaadetest. Valimissüsteemi jagamine erinevateks faktoriteks/osadeks on oluline, kuna

erinevad valimissüsteemi osad kujundavad valimissüsteemi, mis tervikuna mõjutab kohustuslike sookvootide efektiivsust.

4.2 Juhtumite valik

Antud töö valimisse kuuluvad seitse postkommunistlikku riiki- Albaania, Poola, Sloveenia, Serbia, Montenegro, Endine Jugoslaavia Vabariik Makedoonia (edaspidi Makedoonia) ning Bosnia ja Hertsegoriina. Valimisse kuuluvad seitse postkommunistlikku riiki, mis on kehtestanud riiklikel parlamendi valimistel parteidele kohustuslikud sookvoodid. Valimisse kuuluvad riigid, mis on kohaldanud kohustuslike sookvootide väga erinevatel aegadel alates režiimisiirdest ning samuti on vaatluse all erinevaid valimissüsteeme rakendavad riigid. Vaadeldakse erinevaid valimissüsteeme ning nende valimissüsteemide erinevaid osi, mis võivad omada mõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele naiste esindatuse määra tõstmises.

Analüüsi käigus vaadeldakse seitsme postkommunistliku riigi naiste esindatuse määrasid parlamendis enne ja pärast sookvoodi rakendamist. Iga riigi juures vaadeldakse kahte kohustusliku sookvootide kehtestamise eelset valimist ning kõiki järgnevat parlamentivalimisi, mis on aset leidnud pärast kohustuslike sookvootide rakendamist. Erandina vaadeldakse Bosnia ja Hertsegoriina puhul vaid ühte kohustuslike sookvootide kasutamisele eelnenud parlamentivalimisi, kuna kohustuslikud sookvoodid rakendati Bosnia ja Hertsegoriinas teistel parlamentivalimistel pärast iseseisvuse kuulutamist ja Bosnia sõja lõppemist. Siiski on teiste juhtumite puhul oluline kahe eelneva valimise kaasamine uuringusse, selleks et märgata trendi naiste esindatuse määras enne kohustusliku sookvoodi rakendamist. Vaid ühe kohustusliku sookvoodi rakendamise eelse valimise kaasamine uurimusse ei pruugi näidata valiidselt kohustuslike sookvootide efektiivsust. Seda seetõttu, et vaid ühe eelneva valimise kaasamine ei näita väljakujunenud trendi naiste esindatuse määras parlamendis enne kohustusliku sookvoodi rakendamist.

Vaatluse alla kuuluvad järgmiste riikide valimised antud aastatel:

- Albaania võttis kohustuslikud sookvoodid kasutusele 2009. aastal. Valimisse kuuluvad 2001., 2005., 2009. ja 2013. aasta riiklikud parlamentivalimised.

- Bosnia ja Hertsegoviina võttis kohustuslikud sookvoodid kasutusele 1998. aastal. Seega valimisse kuuluvad Bosnia ja Hersegoviina 1996., 1998., 2000., 2002., 2006. ja 2010. aasta parlamendivalimised.
- Poola võttis kohustuslikud sookvoodid kasutusele 2011. aastal. Valimisse kuuluvad 2005., 2007. ja 2011. aasta parlamendivalimised.
- Sloveenia võttis kohustuslikud sookvoodid kasutusele 2005. aastal. Valimisse kuuluvad 2000., 2004., 2008. ja 2011. aasta parlamendivalimised.
- Serbia rakendas kohustuslikud sookvoodid aastal 2012. Valimisse kuuluvad Serbia 2007., 2008., 2012. ja 2014. aasta parlamendivalimised.
- Montenegro rakendas kohustuslikud sookvoodid 2012. aasta valimistel. Seega valimisse kuuluvad Montenegro 2006., 2009. ja 2012. aasta parlamendivalimised.
- Makedoonia võttis kohustuslikud sookvoodid kasutusele 2002. aastal. Valimisse kuuluvad Makedoonia 1994., 1998., 2002., 2006., 2008., 2011. ja 2014. aasta parlamendivalimised. (Global Database of Quotas for Women 2013.)

Töö analüüsiühikuks on riik konkreetsel parlamendivalimiste aastal ning valimisse tekib 31 juhtumit. Selliselt üritatakse vaadelda erinevate faktorite mõju erinevatel ajajärkudel ning soovitakse keskenduda pigem valimistele konkreetsel ajal kindlates tingimustes, kui keskenduda riikide omavahelistele erinevustele. Uurimusse kaasatud juhtumitega on tagatud variatiivsus naiste esindatuse määras ning samuti valimissüsteemides. Variatiivsust esineb ka riikide valimissüsteemide elementides- riigid omavad erinevates suurustes valimiskünniseid, piirkonnamagnituudid varieeruvad ning samuti on riikide parlamendivalimisi, kus esineb avatud ja suletud nimekirju.

Töös on olulisel kohal võimendav muutuja ja selle alammuutujad. Tegemist on postkommunistlike riikidega, mis on kohaldanud kohustuslikud sookvoodid ning mis on rakendanud erinevaid valimissüsteeme. Valimissüsteemi all vaadeldakse parlamenti pääsemiseks kasutatavat meetodit (proportsionaalne vs segasüsteem vs majoritaarne) ja arvestatakse eespool nimetatud 3 faktoriga. Tegemist on faktorile orienteeritud analüüsiga (*factor oriented analysis*), kus põhifookus on sõltumatul muutujal ja võimendaval muutujal ning paralleelselt vaadeldakse sõltumatu muutuja variatiivsusest põhjustatud muutusi sõltuvas muutujas. Oluline on teha järeldusi, milliste

valimissüsteemide (ja selle osade) korral on kohustuslike sookvootide mõju naiste esindatusele parlamendis efektiivsem.

Tegemist on kvalitatiivse analüüsiga, milles võrreldakse võimendava muutuja mõju sõltumatu muutuja ja sõltuva muutuja omavahelisele seosele ehk valimissüsteemi ja kohustusliku sookvoodi omavahelist seost naiste esindatuse määra suurendamisel parlamendis. Autor peab seda parimaks võimalikuks meetodiks, kuna see aitab leida seaduspärasusi kohustuslike sookvootide ja valimissüsteemide omavahelises seoses, näidates ära, kuidas erinevad mustrid mõjutavad naiste esindatuse määra parlamendis.

Töös vaadeldakse 7 postkommunistliku riigi kohustuslike sookvootide efektiivsust naiste esindatuse määra tõstmisel, kus arvestatakse ka keskkonnast tulenevate faktoritega. Sealjuures on tegemist riikidega, mis omavad erinevaid valimissüsteeme- nii valimissüsteemi kui terviku poolest kui ka valimissüsteemi osade poolest. Juhtumivalikul on arvestatud nii riikide vaheliste erinevustega kui ka riikide siseselt erinevate valimissüsteemidega aja jooksul.

4.3 Hüpoteesid

Antud töö eesmärk on leida, kas kohustuslike sookvootide mõju naiste esindatusele parlamendis on väiksem või suurem erinevate valimissüsteemide ja selle tunnuste korral. Arvestades muutujate omavahelist suhestumist tõstatatakse järgnevad hüpoteesid:

H: Mida proportsionaalsem on valimissüsteem, seda rohkem suurendab valimissüsteem kohustuslike sookvootide positiivset mõju naiste esindatuse määrale parlamendis.

Arvestades valimissüsteemi kolme elemendi olulisust valimissüsteemi omaduste kujunemisel ning kohustuslike sookvootide efektiivsuse mõjutamist on sõnastatud järgnevad alahüpoteesid:

H1: Mida suurem on parlamendivalimistel piirkonnamagnituut, seda rohkem suurendavad kohustuslikud sookvoodid naiste esindatuse määra parlamendis.

H2: Mida madalam on parlamendivalimistel valimiskünnis, seda rohkem suurendavad kohustuslikud sookvoodid naiste esindatuse määra parlamendis.

H3: Suletud nimekirjad suurendavad kohustuslike sookvootide positiivset mõju naiste esindatuse määrale parlamendis rohkem kui avatud nimekirjad.

Antud hüpoteesid peaksid kinnitama või ümberlukkama väiteid, et proportsionaalsed valimissüsteemid, sealhulgas mitmemandaadilised piirkonnad, väikesed valimiskünnised ning suletud nimekirjad, soodustavad kohustuslike sookvootide efektiivsust naiste esindatuse suurendamisel parlamendis. Valimisse kuuluvad postkommunistlikud riigid ning see annab tööle lisaväärtuse, kuna antud valim võib lükata ümber teoorias kirjeldatud kohustuslike sookvootide, valimissüsteemide ning naiste esindatuse määra omavahelised seosed.

5 NAISTE ESINDATUS POSTKOMMUNISTLIKE RIIKIDE PARLAMENTIDES PÄRAST REŽIIMISIIRET

Pärast režiimisiiret on naiste osakaal postkommunistlike riikide parlamentides oluliselt vähenenud ning see omakorda pärsib ühe demokraatia aluspõhimõtte „võrdse esindatuse printsiibi“ rakendumist ühiskonnas (Alexander 2009; Stockemer 2009; Rueschemeyer 1998). Naiste esindatuse suurendamiseks on mitmed riigid võtnud parlamendivalimistel kasutusele sookvoote. On riike, mis on rakendanud parlamendivalimistel kohustuslikud sookvoodid ning ka riike, mis on rakendanud vabatahtlikke sookvoote. Antud töö kontekstis on oluline vaadelda, kas kohustuslikel sookvootidel on positiivne efekt naiste esindatuse määra suurendamisele.

Tabelis 1. on välja toodud 16 postkommunistliku riigi¹ parlamendivalimiste keskmised naiste esindatuse määrad vastavalt erinevatele sookvoodi tüüpidele. Antud tabelis keskendutakse postkommunistlikele riikidele, olenemata sellest, kas riigi parlamendivalimistel on kehtestatud sookvoodid või mitte. Riikide parlamendivalimised jagatakse kolme gruppi vastavalt sellele, kas parlamendivalimistel ei rakendatud sookvoote, rakendati vabatahtlikke sookvoote või rakendati kohustuslikke sookvoote. Seejärel leitakse iga grupi keskmised väärtused, selleks et vaadelda erinevate sookvootide üldist mõju naiste esindatuse määrale. Seesuguse jaotuse eesmärk on vaadelda nii üleüldist sookvootide efektiivsust võrreldes sookvootideta parlamendivalimistega kui ka kitsalt kohustuslike sookvootide efektiivsust võrreldes kahte teise grupiga.

Parlamendivalimiste vaatlemisel arvestatakse ajavahemikku 1991-2014 ehk režiimisiirde järgset perioodi. Lisaks jagatakse vaadeldav ajaperiood kaheks, selleks et arvestada riikide režiimisiirde järgse üleminekuperioodiga ja vältida andmete moonutamist režiimisiirdest sõltuvalt. Seetõttu keskendutakse kahele ajaperioodile: aastatele 1991-2002, mil enamik postkommunistlike riike läbisid režiimisiiret ning aastatele 2003-2014, mil režiimisiirde mõju riikide poliitilisele ja institutsionaalsele korraldusele peaks olema vähenenud.

¹ Vaatluse alla kuuluvad: Albaania, Bosnia & Hertsegoviina, Bulgaaria, Eesti, Horvaatia, Leedu, Läti, Makedoonia, Montenegro, Poola, Rumeenia, Serbia, Slovakkia, Sloveenia, Tšehhi ja Ungari (vaata Lisa 1.).

Tabel 1. Naiste osakaal postkommunistlike riikide parlamentides aastatel 1991-2014, jaotatuna vastavalt parlamendivalimistel rakendatud sookvoodi tüübile.

Sookvoodi tüüp	Naiste keskmine esindatus 1991-2002	Juhtumite arv	Naiste keskmine esindatus 2003-2014	Juhtumite arv
Sookvoot puudub	11,45%	37	18,22%	20
Vabatahtlikud sookvoodid	12,27%	8	16,01%	15
Kohustuslikud sookvoodid	17,47%	4	23,71%	14

Allikas: Autori koostatud Inter Parliamentary Unioni andmetel

Keskendudes ajaperioodile 1991-2002, on näha et naiste esindatuse määr sookvoodita parlamendivalimistel on sarnane vabatahtlike sookvootidega parlamendivalimistele. Kahe näitaja keskmine erineb vähem kui 1%, kui kohustuslike sookvootidega naiste keskmine esindatus postkommunistlikes riikides oli samal ajavahemikul 17,47%. See on 6% võrra suurem ilma sookvoodita parlamendivalimistest ning 5% võrra suurem vabatahtlike sookvootidega parlamendivalimistest. On näha, et režiimisiirde faasis on suurema naiste esindatuse määra saavutanud kohustuslikke sookvoote rakendanud parlamendivalimised. Keskendudes perioodile 2003-2014, selgub et vabatahtlikud sookvoodid on postkommunistlikes riikides osutunud ebaefektiivseteks ning vabatahtlike sookvootidega parlamendivalimistel on saavutatud madalamaid tulemusi kui sookvoodita ja kohustusliku sookvoodiga parlamendivalimistel. Samal ajal oli kohustuslike sookvootidega parlamendivalimistel keskmine naiste esindatuse määr 23,71%, mis on ~5,5% suurem kui sookvoodita parlamendivalimistel ning ~7,7% suurem kui vabatahtlike sookvootidega parlamendivalimistel.

Tabelist 1. selgub, et naiste esindatuse määr on mõlemal vaadeldaval perioodil olnud kõige suurem parlamendivalimistel, kus on rakendatud kohustuslikke sookvoote. Vaadeldes naiste esindatuse määrasid kahel perioodil, on näha et ajaperioodi jooksul on nii kohustuslike sookvootidega parlamendivalimistel kui ka sookvoodita parlamendivalimistel naiste esindatuse keskmine määr tõusnud kvoodisüsteemi siseselt üle 6%, samal ajal kui vabatahtlike sookvootidega parlamendivalimistel on naiste

esindatuse määr tõusnud vaid 3%. Selgub, et kõige ebaefektiivsemaks on osutunud vabatahtlikud sookvoodid. Vabatahtlikud sookvoodid on aastatel 1991-2002 omanud ilma sookvootideta parlamendivalimistega sarnast naiste esindatuse määra ning perioodil 2003-2014 on saavutanud madalamaid tulemusi kui ilma sookvootideta parlamendivalimised. Vabatahtlike sookvootide madalat efektiivsust võib seletada ühest küljest vabatahtliku sookvoodi rakendanud erakonna sisene madal stiimul sookvoote praktikas rakendada ning teisest küljest erakonna asetsemine poliitmaastikul (väike parlamendiväline erakond ei mõjuta parlamendi soolist koosseisu).

Olenemata vaadeldavast ajavahemikust, on kõige suurem keskmine naiste esindatuse määr saavutatud parlamendivalimistel, millel rakendatakse kohustuslikke sookvoote. Vahe parlamendivalimistega, kus sookvoote ei rakendata või rakendatakse vabatahtlikke sookvoote, on kogu vaadeldava ajaperioodi jooksul olnud suur. Sellega tõendatakse kohustuslike sookvootide positiivset efekti naiste esindatuse määra suurendamisel ning samuti ka seda, et võrreldes vabatahtlike sookvootidega on tegemist efektiivsemate sookvootidega.

5.1 Kohustuslike sookvootide rakendamine postkommunistlikes riikides

Režiimisiirde järgselt hakkas naiste esindatus postkommunistlike riikide parlamentides vähenema ning naiste võrdse esindatuse tagamiseks ja demokraatia alusprintsipi kinnitamiseks on mitmed postkommunistlikud riigid kehtestanud kohustuslikud sookvoodid (Alexander 2009; Stockemer 2009). Olenemata kommunistliku võimu negatiivsetest mälestustest, sai kohustuslike sookvootide kasutusele võtmine alguse 1998. aastal ning sagenema hakkas see 2000ndate algusest (Tabel 2.). 2014. aastaks on 7 postkommunistliku riiki rakendanud kohustuslike sookvoote naiste esindatuse määra suurendamiseks parlamendis. Esimesed riigid, mis kehtestasid kohustuslikud sookvoodid oli Bosnia ja Hertsegoviina 1998. aastal ning Makedoonia 2002. aastal. Kuus aastat hiljem, 2008. aastal rakendas kohustuslikud sookvoodid Sloveenia, 2009. aastal Albaania, 2011. aastal Poola ning 2012. aastal võtsid kohustuslikud sookvoodid parlamendivalimistel kasutusele Montenegro ja Serbia. (Global Database of Quotas for Women 2013.) Kuigi riigid on kehtestanud kohustuslikud sookvoodid, erinevad naiste

esindatuse määrad parlamendis üksteisest oluliselt. Näiteks on Makedoonia naiste esindatuse määr parlamendis pärast 2014. aasta valimisi 32,52% ning Bosnia ja Hertsegoviinas, mis kehtestas kohustuslikud sookvoodid ühe valimistsükli võrra varem (ning ühtlasi ka kõige esimese postkommunistliku riigina), on naiste esindatuse määr parlamendist pärast 2010. aasta valimisi 16,67% (Global Database of Quotas for Women 2013). Olenemata sarnasest ajaloolisest taustast ning kohustuslike sookvootide olemasolust on naiste esindatuse määr parlamentides varieeruv. Vastavalt Dahlerupile (2006) ja Norrisele (2006) võib naiste vähene esindatus olla taastoodetav, kuna kohustuslikud sookvoodid on rakendatud neile ebasoodsas valimissüsteemis.

Tabel 2. Postkommunistlike riikide valimissüsteemid, sookvootide rakendamine ja naiste esindatuse määr vaadeldavatel valimistel.

<i>Parlamendivalimised</i>	<i>Valimissüsteem</i>	<i>Kohustusliku sookvoodi rakendamine</i>	<i>Naiste esindatuse määr</i>
Bosnia ja Hertsegoviina 1996	Proportsionaalne	-	2,38%
Bosnia ja Hertsegoviina 1998	Proportsionaalne	✓	30,95%
Bosnia ja Hertsegoviina 2000	Proportsionaalne	✓	7,14%
Bosnia ja Hertsegoviina 2002	Proportsionaalne	✓	14,29%
Bosnia ja Hertsegoviina 2006	Proportsionaalne	✓	14,29%
Bosnia ja Hertsegoviina 2010	Proportsionaalne	✓	16,67%
Makedoonia 1994	Majoritaarne	-	3,3%
Makedoonia 1998	Segasüsteem	-	7,5%
Makedoonia 2002	Proportsionaalne	✓	17,50%
Makedoonia 2006	Proportsionaalne	✓	27,50%
Makedoonia 2008	Proportsionaalne	✓	28,33%
Makedoonia 2011	Segasüsteem	✓	27,64%
Makedoonia 2014	Segasüsteem	✓	32,52%
Sloveenia 2000	Segasüsteem	-	13,33%
Sloveenia 2004	Proportsionaalne	-	12,22%
Sloveenia 2008	Proportsionaalne	✓	13,33%
Sloveenia 2011	Proportsionaalne	✓	32,22%
Albaania 2001	Segasüsteem	-	5,71%
Albaania 2005	Segasüsteem	-	7,14%
Albaania 2009	Proportsionaalne	✓	16,43%
Albaania 2013	Proportsionaalne	✓	17,86%
Poola 2005	Proportsionaalne	-	20,43%
Poola 2007	Proportsionaalne	-	20,43%
Poola 2011	Proportsionaalne	✓	23,91%

Serbia 2007	Proportsionaalne	-	20,40%
Serbia 2008	Proportsionaalne	-	21,6%
Serbia 2012	Proportsionaalne	✓	32,4%
Serbia 2014	Proportsionaalne	✓	34%
Montenegro 2006	Proportsionaalne	-	8,64%
Montenegro 2009	Proportsionaalne	-	11,11%
Montenegro 2012	Proportsionaalne	✓	14,81%

Allikas: Autori koostatud Inter Parliamentary Unioni ja Quota Projecti andmete põhjal

Esimene riik, mis rakendas kohustuslikud sookvoodid oli Bosnia ja Hertsegoviina 1998. aastal (Global Database of Quotas for Women 2014). Bosnia ja Hertsegoviina oli riik, mis rakendas kommunismi ajastul reserveeritud kohti naistele parlamendis, selleks et tagada kõigile võrdne esindatus. Naiste esindatus kommunistliku ühiskonna parlamendis jäi enamasti 20-30% vahele. Olenemata reserveeritud kohtade rakendamisest jäi reaalne võim meestele ning naised osalesid otsustusprotsessis formaalselt (Boric 2004). Pärast esimesi mitmeparteisüsteemiga valimisi 1990ndate alguses kaotati naistele mõeldud reserveeritud kohad parlamendis ning see vähendas oluliselt naiste esindatust. Naiste osakaal parlamendis vähenes 2,9 protsendile ning naised olid selgelt parlamendis alaesindatud. 1996. aastal toimusid Bosnia ja Hertsegoviinas esimesed valimised pärast Jugoslaavia lagunemist ja Bosnia sõda, kuid need ei toonud erilist muutust naiste esindatusele parlamendis ning vaid üks naine osutus valituks, langetades naiste esindatusemäära veelgi (2,38%) (Boric 2004). Naiste vähene alaesindatus aktiveeris naisaktivistide tegevust ning tõi kaasa ulatuslikud kampaaniad ja liikumised naiste küsimustes ning inimõigustes. Pärast naisaktivistide ja prominentsemate parteide naisliikmete lobby tööd, rakendati 1998. aasta valimisteks kohustuslikud sookvoodid (Boric 2004).

1998. aastal rakendatud kohustuslike sookvootidega sätestati parteidele kohustus nimetada parlamendivalimistel partei kandidaadinimekirja vähemalt 30% naisi (Global Database of Quotas for Women. Bosnia and Herzegovina 2014). Sisuliselt pidi iga 100-kandidaadilise nimekirja esimese kümne kandidaadi kohta olema üks vastassoost kandidaat. Rakendatud kohustuslikud sookvoodid osutusid efektiivseteks ning naiste osakaal Bosnia ja Hertsegoviina parlamendis kasvas hüppeliselt- 2,38 protsendilt 30,95 protsendile (Inter Parliamentary Union 2014). Bosnia ja Hertsegoviina erakondadele, mis

ei suutnud täita kohustuslike sookvootidega sätestatud piirmäära, rakendati ka sanktsioone nimekirja muutmiseks. Selleks et kohustuslikud sookvoodid ei osutuks sümboolseteks regulatsioonideks, on väga oluline mõjuvate sanktsioonide olemasolu. Mitmed erakonnad üritasid sookvoote mitte järgida või jätsid kogenud naispoliitikud nimekirjast välja, selleks et nende asemele nimetada noori kandidaate, keda on võimalik kergemini mõjutada (Boric 2004). Seejärel erakondadele rakendatud sanktsioonid tekitasid pahameelt mitmete poliitikute seas. Bosnia ja Hertsegoviinas tekkis hulk meespoliitikuid, kes leidsid et kohustuslikud sookvoodid on ebademokraatlikud ning rikuvad inimõigusi, eriti meeste õigusi (Boric 2004). Siinkohal on taaskord sobiv välja tuua Mary Teigen-i tsitaat, kuna vastupidiselt levinud küsimusele, miks naisi peab esinduskogudes meestega võrdselt olema, tõstatab ta argumenteeritult küsimuse, „aga miks ei võiks naisi esinduskogus meestega võrdselt olla?“ (Teigen 2000 *via* Dragoti, Tahsini, Dhembo & Ajdini 2011.)²

2000. aastal reguleeriti Bosnia ja Hertsegoviinas kohustuslike sookvootide sätestavat seadust, muutes naiste kohustuslikuks esindatuse määraks parteide kandidaadilistis 1/3 partei kandidaatidest (Boric 2004). Kuna naiste esindatuse määr hakkas vähenema pärast 1998. aastal saavutatud head tulemust, hakati järgnevatel aastatel täiendama Bosnia ja Hertsegoviinas kohustuslike sookvootide rakendamist sätestavat seadust. 2014. aastal näeb Bosnia ja Hertsegoviina valimisseadus ette mõlema soos kandidaatide võrdse esindatuse, pidades õiglaseks mõlema soo esindatuse vähemalt 40 protsendilises ulatuses. Sealjuures peab kahe esimese kandidaadi kohta olema vähemalt üks vähemesindatud soost kandidaat, iga esimese viie kandidaadi kohta peab olema vähemalt kaks vähemesindatud soost kandidaati ning iga esimese kaheksa kandidaadi kohta peab olema vähemalt kolm vähemesindatud soost kandidaati. (Global Database of Quotas for Women. Bosnia and Herzegovina 2014.) Sellist „tõmbluku“ meetodit, kus naissoost ja meessoost kandidaadid peavad olema kandidaadinimekirja esitatud kindla vahelduva mustri alusel, kasutatakse terve kandidaadinimekirja vältel vastavalt kandidaatide arvule. Kohustuslike sookvootide piirmäärast ning „tõmbluku“ meetodist mittekinnipidavaid

² Mary Teigen „A true democracy can not and should not exclude women. So, the question is not „why women“, but „why not women“.“ (Dragoti, Tahsini, Dhembo, & Ajdini, 2011, lk 5)

erakondi sanktsioneeritakse nimekirjade ümber tegemise vajadusega (Global Database of Quotas for Women. Bosnia and Herzegovina 2014).

Olenemata kohustuslike sookvootide rakendamisest juba 1998. aastal, on naisõiguslased ja mitmed naispoliitikud siiani kohustatud avalikkuse ees õigustama kohustuslike sookvootide olulisust ning õiguslikkust, kuna riigis on kaks vastanduvat poolt-sookvootide pooldajad ning sookvootide vastased. See võib olla ka põhjustatud kohustuslike sookvootide küllaltki varieeruvast efektiivsusest, kuna kohustuslikud sookvoodid ei ole 16 aasta jooksul pärast nende rakendamist suutnud naiste ja meeste võrdset esindatust parlamendis tagada. Bosnia ja Hertsegoviina on kohustuslike sookvootide rakendanud juba viiel järjestikusel parlamendivalimisel, kuid 2010. aasta parlamendivalimiste seisuga on naiste esindatus parlamendis 16,67% juures (IPU Parline Database: Bosnia and Herzegovina 2014). Dahlerup (2013) on välja toonud optimaalse kohustuslike sookvootide rakendumise perioodi ning ta leiab et, kui mitte varem, siis hiljemalt kolmandal valimisperioodil peaksid kohustuslikud sookvoodid nõutud tulemusi andma. Bosnia ja Hertsegoviinas näitasid kohustuslikud sookvoodid ainult ühtedel valimistel soovitud tulemusi (vaata Tabel 2.) ehk kõige esimestel valimistel, mil kohustuslikud sookvoodid oli rakendatud. 1998. aastal oli Bosnia ja Hertsegoviina naiste esindatuse määr 30,95% ning see vastas 1998. aastal sätestatud 30 protsendilisele naiste esindatuse määr nõudele. Erinevalt suurele edule 1998. aastal, osutusid 2000. aasta parlamendivalimistel kohustuslikud sookvoodid sümboolseteks ning naiste esindatuse määr parlamendis langes 7,14 protsendile. See oli väga suur langus ning ootamatu tulemus, arvestades et riik oli rakendanud lisamehhanisme naiste esindatuse suurendamiseks. Järgmised valimised 2002. ja 2006. aastal tõid naiste esindatuse kaasa väikese tõusu, ent ei ulatunud nõutud minimaalse 30% lähedalegi- naiste esindatus oli pärast mõlemaid valimisi 14,29%. Viimastel, 2010. aastal, toimunud parlamendi valimistel tõusis naiste esindatuse määr 16,67 protsendi juurde, ent seegi ei vasta nõutud minimaalsele naiste esindatuse määrale. On selge, et olenemata tõhusatest sanktsioonidest ei ole kohustuslikud sookvoodid eraldi seisvad mehhaanilised vahendid naiste osaluse suurendamiseks, vaid nende efektiivsus on mõjutatud keskkonnast, milles nad on rakendatud. Aastatel 1998- 2010 on Bosnia ja Hertsegoviina mitmeid kordi muutnud valimissüsteemi ning vastavalt teoreetilisele käsitlusele võivad muutused

valimissüsteemis mõjutada kohustuslike sookvootide efektiivsust (Inter Parliamentary Union 2014).

Makedoonia oli teine postkommunistlik riik, mis kohustuslikud sookvoodid rakendas. Makedoonia võttis kvoodid naiste esindatuse määra tõstmiseks kasutusele 2002. aastal (Global Database of Quotas for Women 2013). Alates Makedoonia iseseisvumisest 1991 aastal, vähenes naiste esindatus poliitilises sfääris, sealhulgas ka parlamendis. 1994. aasta valimistel pärast režiimisiiret oli naiste esindatus parlamendis 3% ning see selgelt ei vastanud demokraatliku valitsemise ning võrdse esindatuse printsiibi põhimõtetele (Dimitrievska 2004). Sarnaselt Bosnia ja Hertsegoviinale, aktiveerusid Makedoonias naisõiguslased pärast naiste vähest valituks osutumist parlamendivalimistel. Loodi erinevaid mittetulundusühinguid ning korraldati kampaaniaid naiste õiguste ja võrdse esindatuse printsiibi rõhutamiseks ning levitamiseks ühiskonnas. Naiste parlamentaarse alaesindatuse rõhutamiseks toodi paralleele tavaühiskonnaga, vihjates et „on keeruline kujutada ette maailma, mis koosneb 97% Romeotest ning 3% Juliatest“ (Dimitrievska 2004: 2). Ühiskonna poliitiline teadvus suurenes ning üha rohkem oli naisaktivistidel võimalik tõstatada kohustuslike sookvootide rakendamise vajalikkust Makedoonia poliitikas nii, et nende rakendamisesse suhtutaks avatult ja tõsimeelselt. Lisaks naisaktivistidele, pidasid ka mitmed erakonnad naiste vähest esindatust probleemiks ning leidsid, et naiste esindatuse suurendamine parlamendis kinnistab demokraatia toimimist. Mitmed erakonnad olid naiste esindatuse suurendamiseks hakanud rakendama vabatahtlikke sookvoote (Dimitrievska 2004). Mitmete parteide poolehoidev suhtumine sookvootidesse, ühiskonna teadvustamine naiste õigustest ning naisaktivistide lobby töö võimaldasid rakendada kohustuslikud sookvoodid 2002. aasta parlamendivalimisteks (Global Database of Quotas for Women 2013).

Sarnaselt Bosnia ja Hertsegoviinale, leidub ka Makedoonias siiani kohustuslike sookvootide vastaseid, kes leiavad, et kohustuslikud sookvoodid on meeste suhtes diskrimineerivad ning vähendavad valimiste demokraatlikkust (Dimitrievska 2004). Tegelikuses on antud küsimuses oluline kohustusliku sookvoodi rakendamise vorm ehk kas tegemist on naistele mõeldud sookvootidega või sooneutraalsete sookvootidega, mis sätestavad mõlema soo omavahelise suhte ja esindatuse parlamendis. Seega on ka taoline vastulause kohustuslike sookvootide rakendamise suhtes välditav. Makedoonias välistab

põhiseadus igasuguse diskrimineerimise soo alusel ning sellest lähtuvalt on Makedoonia kohustuslikud sookvoodid rakendatud sooneutraalsete sookvootidena, käsitledes erinevaid soogruppe „vähemesindatud soona“ või „rohkemesindatud soona“ (Dimitrievska 2004). Sarnaselt Bosnia ja Hertsegoviinale, sätestas Makedoonia 30 protsendilise kohustusliku sookvoodi. Valimisseadus sätestas, et iga erakonna kandidaadinimekirjas peab olema vähemalt 30 protsenti vähemesindatud soost kandidaate, kuid samal ajal ei sätestatud kindlaid kriteeriume kandidaatide kohamandaadiks. (Global Database of Quotas for Women 2013.) Sisuliselt tekitab see olukorra, kus vähemesindatud soost kandidaate ehk naisi peab kandidaadinimekirjas olema 30%, kuid sugude omavahelist järjestust ei ole sätestatud ning kõik 30% naisi võivad olla asetatud nimekirja lõppu. Siiski rakendas Makedoonia kõige tugevamad võimalikud sanktsioonid erakondadele, mis 30 protsendi piirmäära ei ületa. Kõikide erakondade kandidaadinimekirjad, mis ei ületa 30 protsendi piirmäära, jäävad automaatselt valimistel kõrvale ning erakondadele ei anta võimalust kandidaadinimekirju parandada (Global Database of Quotas for Women 2013). Erakonnad on survestatud järgima kohustuslikke sookvoote, kuna vastasel juhul tekitatakse oht valimistelt kõrvale jäämisega ja seeläbi parlamendikoosseisu mittepääsemisega. Esimestel valimistel pärast kohustuslike sookvootide rakendamist järgisid kõik erakonnad kohustuslike sookvoote ning naiste esindatuse määr kasvas 10 protsenti, tõustes 7,50 protsendi pealt 17,50 protsendi juurde (Dimitrievska 2004).

Makedoonia on täiendanud valimisseaduses sätestatud kohustuslikke sookvoote, lisades juurde ka kindla sugudevahelise järjekorra kandidaadinimekirjas. 2014. aastal kehtivas valimisseaduses on sätestatud, et iga 3 kandidaadi kohta peab olema valimisnimekirjas vähemalt 1 vähemesindatud soost kandidaat (Electoral Code 2014). Sellega sätestatakse ühest küljest vähemalt 30 protsendiline piirmäär mõlema soo esindatuseks ning samuti pannakse paika kohamandaat erakonna valimisnimekirjas. Viimane tagab selle, et naisi ei nimetata vaid erakonna lõppu ning näiteks suletud nimekirjade korral on naistel hea võimalus valituks osutada. Kohustuslike sookvootide mittetäitmisest tulenevad sanktsioonid ei ole muutunud ning Makedoonia rakendab siiani kõige mõjuvõimsamaid sanktsioone kohustuslike sookvootide kehtestamiseks.

Makedoonia on kohustuslike sookvootide rakendamise süsteemi väga mõjusalt sätestanud, mida ilmestab ka naisparlamentääride kasvav hulk parlamendis. Selgepiirilisel on sätestatud mõlema soo esindatuse miinimummäär (30%), erinevast soost kandidaatide järjekord valimisnimekirjas (3:1) ning samuti on kehtestatud mõjusad sanktsioonid (erakonna valimistelt välja heitmine). Erakondadel on paljuga riskida ning seega on nad kohustatud järgima kohustuslike sookvootide. Nagu eespool mainitud, kasvatasid esimesed kehtivate kohustuslike sookvootidega peetud parlamendivalimised naiste esindatus 10%. Järgnevad valimised 2006. aastal suurendasid naiste esindatust veelgi 10% võrra ning naiste esindatus tõusis 27,50% juurde (vaata Tabel 2). Järgnevad parlamendivalimised ei tõstnud naiste esindatuse määra parlamendis oluliselt ning naiste esindatus oli 2008. aasta parlamendivalimiste järgselt 28,33% ning 2011. aasta valimistel vähenes naiste esindatuse määr parlamendis 27,64 % peale. Viimastel, 2014. aasta parlamendivalimistel tõusis Makedoonias naiste esindatuse määr parlamendis 32,52% juurde. See on parim tulemus, mille Makedoonia on saavutanud ning viitab kohustuslike sookvootide efektiivsele rakendumisele. Sarnaselt Bosnia ja Hertsegoviinaga on Makedoonia reforminud oma valimissüsteemi enne parlamendivalimisi, mil toimus muutus naiste esindatuse määras- Makedoonia läks enne 2011. aasta valimisi proportsionaalselt valimissüsteemilt üle segasüsteemile (Inter Parliamentary Union 2014). Kuigi pärast esimesi valimisi tabas Makedooniat tagasilöökk, suurenes naiste esindatuse määr pärast teisi parlamendivalimisi segasüsteemis (aastal 2014).

Kolmanda riigina „liitus“ kohustuslikke sookvootide rakendavate postkommunistlike riikide hulka Sloveenia. Pärast kohustuslike sookvootide rakendumist Bosnia ja Hertsegoviinas ning Makedoonias, oli postkommunistlike riikide hulgas kuue aasta pikkune periood, kus ükski riik kohustuslikke sookvootide ei rakendanud. Sloveenia rakendas kohustuslikud sookvoodid 2008. aastal ning seniajani on riigis olnud 2 kehtivate kohustuslike sookvootidega valimisperioodi.

Sloveenia iseseisvus pärast Jugoslaavia laiali minekut. Sloveenia oli üks kuuest riigist, mis iseseisvus ning sarnaselt teistele riikidele, oli naiste esindatuse määr parlamendis iseseisvunud Sloveenias madal. Naised olid alaesindatud mitmetes erinevates eluvaldkondades, sealhulgas poliitikas (Lokar 2004). 1990ndal aastal toimusid esimesed mitmeparteilised valimised ning naiste osakaal valimistel oli marginaalne. Sarnaselt

Bosnia ja Hertsegoviinale levis nii ühiskonnas kui poliitikute seas seisukoht, et kohustuslikud sookvoodid on sotsialistlikust perioodist ning pärsivad demokraatia arengut ning inimõiguste tagamist (Lokar 2004). Sarnaselt Makedooniale oli ka Sloveenias põhiseadusega keelatud igasugune sooline diskrimineerimine ning mitmed kohustuslike sookvootide vastased rõhutasid kohustuslike sookvootide rakendamisel just soolise diskrimineerimise aspektile. Nii ühiskonnas kui ka poliitikute seas levisid stereotüüpsed hoiakud naiste rolli kohta ühiskonnas ning naiste osalusest poliitikas „kui karmis keskkonnas“ (Lokar 2004). Seesugused stereotüüpsed hinnangud kajastusid ka mehhaaniliste meetmete ehk kohustuslike sookvootide ebapopulaarsuses. 1992. aastal osales parlamendivalimistel ka erakondi, mis olid kehtestanud vabatahtlikke sookvoote, ent erakondadel ei õnnestunud tagada vabatahtlike sookvootide efektiivsust ning vabatahtlikud sookvoodid jäid pigem sümbolseteks sookvootideks.

Sarnaselt Bosnia ja Hertsegoviinale ning Makedooniale aktiveerusid naisaktivistid, kes korraldasid kampaaniaid naiste esindatuse suurendamiseks. Ühest küljest sooviti tõsta ühiskonna teadvust naiste võrdse esindatuse olulisusest ning teisest küljest sooviti mõjutada poliitilist eliiti kohustuslike sookvootide vastuvõtmist pooldama. Kohustuslike sookvootide rakendamist pooldasid ka mõned mõjukad nais- ja meespoliitikud, kes leidsid, et naiste ja meeste võrdse esindatuse tagamine on oluline nii inimõiguste tagamise kui ka alles areneva demokraatia kinnistumise poolest. Olenemata erinevatest agentidest, kes kohustuslike sookvootide rakendamise jaoks töötasid, tehti Sloveenias perioodil 1994-2004 kuus nurjunud katset kohustuslikke sookvoote kehtestada. Pärast mitmeid üritusi kehtestati kohustuslikud sookvoodid alles seitsmendal katsel 2005. aastal ning seda peamiselt Euroopa Liiduga liitumise mõjudest tulenevalt. (Lokar 2004)

Pärast kohustuslike sookvootide kehtestamist 2005. aastal, rakendati neid parlamendivalimistel 2008. aastal. Valimisseaduses sätestati sooneutraalsed kohustuslikud sookvoodid ning nendega määrati vähemalt 25 protsendine miinimummäär mõlema soo esindatusele. (Global Database of Quotas for Women 2014.) Pärast esimesi kehtivate kohustuslike sookvootidega parlamendivalimisi tõusis naiste esindatuse määr vaid ühe protsendi- 12,22 protsendilt 13,3 protsendile (Tabel 2.). Hiljem on valimisseadust täiendatud ning mõlema soo esindatuse piirmäär on tõstetud 35% juurde ning lisatud on kandidaatide järjekorra olulisus. Selle kohaselt peab iga kolme ühest soost

kandidaadi kohta esinema kandidaadinimekirjas ka üks vastassoost kandidaat. Sarnaselt Makedooniale, on Sloveenia kehtestanud kohustuslike sookvootide järgimiseks tõsiselt võetavad sanktsioonid. Erakondade kandidaadinimekirjad, mis ei täida valimisseaduses sätestatud kohustuslikke sookvoote, eemaldatakse koheselt valimistelt ning erakonnal ei ole võimalik osaleda valimistel (Global Database of Quotas for Women 2014). See välistab ka erakonna jaoks võimalused saada valituks parlamenti ning moodustada koalitsiooni.

Sloveenia kohustuslikud sookvoodid on kehtinud kahel järjestikul parlamendivalimisel-2008. ja 2011. aastal. Kuigi esimestel parlamendivalimistel kohustuslikud sookvoodid oodatud tulemust ei toonud ning naiste esindatus parlamendis jäi tagasihoidlikuks, osutusid kohustuslikud sookvoodid efektiivseks 2011. aasta valimistel. Dahlerup (1988) on leidnud, et kohustuslikud sookvoodid peaksid kinnituma hiljemalt 3 valimistsükli jooksul ning saavutama seejärel nõutud naiste esindatuse parlamendis. Kohustuslikud sookvoodid ei pruugi koheselt naiste esindatuse määra mõjutada, kuna erakondadel on kinnistunud kindlad mõtteviisid parlamendikandidaatidest ning enamik parlamendisaadikuid on senini olnud mehed. Kolme valimistsükli jooksul lahkuvad senised (meessoost) kandidaadid ning erakond saab nimetada nende asemele uuenduslikult naissoost kandidaate (Freidenwall, Dahlerup, & Johansson 2013). Dahlerupi käsitus leiab kinnitust Sloveenia juhtumi puhul, kuna Sloveenia kohustuslikud sookvoodid tõstsid naiste esindatuse määra nõutud kriitilise piirini teistel parlamendivalimistel pärast kohustuslike sookvoodi rakendamist. 2011. aasta valimistel tõusis naiste esindatuse määr seniselt 13,33 protsendilt 32,22 protsendini ning sellega saavutati minimaalne vajalik naiste esindatus, selleks et naiste loomuomased väärtused saaksid esindatud.

Sloveenias on kohustuslikud sookvoodid olnud kasutusel vaid kahtede parlamendivalimiste jooksul ning mõlemad on olnud naiste esindatuse määra suurendamise taseme poolest väga erinevad. Kindlasti on Sloveenia järgmised parlamendivalimised olulised selleks, et teha kindlaid järeldusi Sloveenia kohustuslike sookvootide rakendumise kohta. Kui Sloveenia naiste esindatuse määr parlamendis jääb stabiilselt 30% juurde või lausa suureneb, on Sloveenia rakendanud kohustuslikke sookvoote efektiivselt ning selleks sobivas keskkonnas. Sellisel juhul on Sloveenia teinud

suure arengu naiste võrdsete võimaluste ja võrdsete tulemuste suunas ning samuti taganud inimõigused ja demokraatia arengu.

Albaania rakendas kohustuslikud sookvoodid neljanda postkommunistliku riigina 2009. aastal (Global Database of Quotas for Women 2014). Sarnaselt teiste postkommunistlike riikidega vähenes naiste esindatus riigis pärast režiimisiiret ning naised jäid esinduskogus alaesindatuks. Albaanias, nagu enamikes teistes postkommunistlikes riikides, olid kommunismi perioodil naised formaalselt esinduskogudes esindatud, kuid reaalne võim jäi meeste kätte (Dragoti *et al* 2011). Pärast iseseisvumist levis nii Albaania ühiskonnas kui poliitikute hulgas tugeva kommunismi pärandi mõjutus, tuues endaga kaasa stereotüüpsed hoiakud naiste rolli kohta ühiskonnas ja naiste osalusest parlamendis. Naiste võrdse esindatuse edendamiseks hakkasid naisaktivistid koonduma, selleks et teavitada ühiskonda naiste esindatuse ja võrdsuse olulisusest. Ühe võimaliku lahendina nähti kohustuslike sookvootide, kuid sarnaselt teistele postkommunistlikele riikidele leiti, et kohustuslikud sookvoodid on ebademokraatlikud ning meeste suhtes diskrimineerivad (Dragoti *et al* 2011).

Demokraatia arenedes ning erinevate rahvusvaheliste organisatsioonidega liitudes on kasvanud väline surve Albaaniale naiste esindatuse määra tõstmiseks parlamendis. Htun (2004) ja Krook (2007) on samuti välja toonud, et mitmed semidemokraatlikud režiimisiirde all olevad riigid otsustavad kohustuslike sookvootide kasuks, kuna soovivad paista demokraatlikumana kui nad on. Demokraatlikud riigid otsustavad samal ajal aga pigem vabatahtlike sookvootide kasuks (Dragoti *et al* 2011). Kohustuslike sookvootide rakendamisel Albaanias omasid olulist rolli rahvusvaheliste organisatsioonide väline surve, Albaania soov figureerida rahvusvahelisel areenil kui demokraatlik riik ning riigisiseste aktivistide töö. Kolme faktori koostoimel lisati kohustuslikud sookvoodid valimisseadusesse 2008. aastal ning Albaania rakendas kohustuslikud sookvoodid esmakordselt 2009. aasta parlamendivalimistel (Global Database of Quotas for Women 2014).

Valimisseaduses sätestatud kohustuslikud sookvoodid võeti vastu sooneutraalsete kohustuslike sookvootidena ning mõlema soo esindatuse miinimumääraks sätestati 30 protsenti. Lisaks kriitilise massi määratlemisele, sisaldavad Albaania kohustuslikud

sookvoodid ka kohamandaati, mille kohaselt peab iga kolme enamesindatud soost kandidaadi hulgas olema ka üks vähemesindatud soost kandidaat. (Global Database of Quotas for Women 2014.) Sellega välistatakse naiskandidaatide kui vähemuste paigutumist valimisnimekirja lõppu ning kindlustatakse naistele suurem võimalus osutada valituks. Kohustuslike sookvootide efektiivsust tagatakse sanktsioonide kehtestamisega. Erakondi, mis ei täida kohustuslike sookvootidega määratud kriteeriume, trahvitakse valimiskomisjoni poolt umbes 7000 euro suuruse trahviga (Global Database of Quotas for Women 2014). Erinevalt Bosnia ja Hertsegoviina, Makedoonia ja Sloveenia sanktsioonidest, kus puuduliku valimisnimekirja muudab kohustuslikele sookvootidele vastavaks eksinud partei ise, muudab Albaanias puuduliku valimisnimekirja kohustuslikele sookvootidele vastavaks valimiskomisjon. Valimiskomisjon eemaldab nimekirjast ülesindatud soost kandidaate ning lisab iga ülesindatud soost kandidaadi asemele nimekirjas järgmisena asetseva alaesindatud soost kandidaadi. Tegevust jätkatakse nii kaua, kuni valimisnimekirjas on saavutatud kohustuslike sookvootidega nõutud tasakaal. Albaania on rakendanud rahalisi sanktsioone, kuid erinevalt eelnevatest kolmest postkommunistlikust riigist, ei ole Albaania rakendanud kõige mõjusamaid (erakondi valimistelt eemaldavaid) sanktsioone. Erakonna kandidaadinimekirja välja arvamise võimalus valimistelt motiveerib erakondi kohustuslikke sookvoote järgima ning muudab kvoodi mittejärgimise erakondade jaoks peaaegu võimatuks (eeldusel, et erakonna eesmärk on valimistel osaleda ning saada valituks). Siiski on positiivne, et Albaania reguleerib kohustuslike sookvootide järgimist sanktsioonidega ning teeb sellega suure arengu kohustuslike sookvootide efektiivsuse suunas ning välistab kvootide sümboolseks muutumise.

Albaania rakendas kohustuslikke sookvoote esmakordselt 2009. aasta parlamendivalimistel. Pärast esimesi valimisi kasvas naiste osakaal parlamendis peaaegu 10%, tõustes 7,14% juurest 16,43% peale (Tabel 2.). Tegemist on olulise arenguga naiste esindatuse määras parlamendis, arvestades kui madal oli naiste esindatus parlamendis enne kohustuslike sookvootide kehtestamist. Siiski ei ulatu naiste esindatus parlamendis kriitilise massi piirini ning naiste kui vähemusgrupi loomuomased väärtused ja huvid kaovad suure grupi huvifääri. Järgmistel valimistel, 2013. aastal, kasvas naiste esindatus parlamendis veelgi, kuid seekord jäi tõus stabiilseks. Naiste esindatus parlamendis tõusis

17,86% juurde ning seekord ei toimunud naiste esindatuses hüppelist arengut. Kuigi Dahlerup (2013) on väitnud, et kohustuslikud sookvoodid peaksid tulemusi andma hiljemalt kolmandaks valimisperioodiks, on Albaania naiste esindatuse määr pärast teist kohustuslike sookvootidega valimisi oluliselt allpool kriitilist piiri. Olenemata detailsest kohustuslike sookvootide reguleerimisest ning sanktsioonide kehtestamisest on kohustuslikud sookvoodid pigem jäänud ebaefektiivseteks ning oluline on vaadelda valimissüsteemist tulenevaid mõjutusi Albaania naiste esindatuse määrale parlamendis.

Poola võttis kohustuslikud sookvoodid kasutusele 2011. aasta parlamendivalimisteks (Global Database of Quotas for Women 2014). Erinevalt teistest postkommunistlikest riikidest, ei olnud Poola režiimisiirde järgne naiste esindatuse määr alla 10% (Inter Parliamentary Union 2014). Alates 2000ndatest on Poola naiste esindatuse määr olnud 20% ning seega oluliselt suurem teistest uurimuse all olevatest postkommunistlikest riikidest. Olenemata sellest on Poola parlamendis naised siiani alaesindatud ning praegugi püsib naiste esindatus sarnasel tasemel. Poolal jääb vajalikust naiste kriitilisest määrast parlamendis puudu ligikaudu 10%.

Pärast režiimisiiret püsis Poola naiste esindatuse määr parlamendis 10-15% vahel ning naised olid selgelt parlamendis alaesindatud. Ühiskonnas tõstatati üha rohkem naiste kui grupi identiteedi võrdse esindatuse olulisust parlamendis. Erinevad naisaktivistid tegelesid aktiivselt ühiskonna teavitamisega naiste alaesindatuse probleemist ja naiste võrdse esindatuse vajalikkusest. Samuti tegeleti samal ajal tugeva lobbidusega, selleks et kehtestada valimistel kohustuslikud sookvoodid, mis suurendaksid naiste esindatuse määra parlamendis. Poolas käsitleti naiste võrdset esindatust parlamendis alati kui võrdseid võimalusi, mitte võrdseid tulemusi. (Kroliczek 2014.) Oluline ei olnud mitte tulemus, vaid protsess, millega naised võetaks poliitilises elus meestega võrdsetena ning naistel suureneksid võimalused valituks osutada. Naisaktivistide tugeva lobby töö tulemusel võeti Poolas 2011. aastal kasutusele kohustuslikud sookvoodid.

2011. aastal kasutusele võetud kohustuslikud sookvoodid on sarnaselt Makedoonia kohustuslikele sookvootidele sooneutraalsed kohustuslikud sookvoodid. Valimisseaduses sätestatud kohustuslikud sookvoodid nõuavad mõlema soo esindatust erakonna valimisnimekirjas vähemalt 35% ulatuses. Lisaks on sätestatud ka

kohamandaat, mille kohaselt peab iga 3 kandidaadi kohta olema valimisnimekirjas ka üks vähemesindatud soost kandidaat. (Global Database of Quotas for Women 2014.) Kahepoolsed regulatsioonid- kriitilise massi sätestamine ja kohamandaadi kohaldamine- kindlustavad nii naiste hulga suurenemise valimisnimekirjas kui ka nende kandidatuuri esitamise valimisnimekirja etteotsa, suurendades seeläbi naiste võimalusi osutada valituks. Kahe regulatsiooni tulemusel oli 2011. aasta valimistel naiskandidaatide üldarv 42% kõikidest valimistel osalevatest kandidaatidest (Kroliczek 2014). Oluline roll kohustuslike sookvootide rakendamisel on ka sanktsioonidel, mis peaksid välistama kohustuslike sookvootide muutumise sümbolseteks sookvootideks. Poola on rakendanud kõige mõjusamad sanktsioonid sookvootide järgimiseks- nimekirjast välja heitmise. Kui erakonna valimisnimekiri ei vasta kohustuslike sookvootidega sätestatule, antakse erakonnale võimalus erakonna valimisnimekirja 3 päeva jooksul muuta seadusega vastavaks. (Global Database of Quotas for Women 2014.) Erakond, mis ei suuda selle aja jooksul valimisnimekirja seadusega vastavusse viia, jääb valimistel kõrvale.

Poola on kohustuslike sookvootide rakendamisel järginud erinevaid printsiipe, mis peaksid kindlustama kohustuslike sookvootide efektiivse rakendumise- kriitilise massi sätestamine, kohamandaadi reguleerimine ja tugevate sanktsioonide kasutusele võtmine. Esimesed kohustuslike sookvootidega parlamendivalimised peeti 2011. aastal ning naiste esindatus parlamendis suurenes võrreldes eelmiste valimistega 2007. aastal 3%- 20,43 protsendilt 23,91 protsendile (vaata Tabel 2). Naiste esindatuse määra kasv on olnud stabiilne, kuid arvestades kohustuslike sookvootidega sätestatud 35% piirmäära mõlema soo esindatuses valimisnimekirjas, pole pärast esimest valimisperioodi kohustuslikud sookvoodid efekti saavutanud. Vastavalt Dahlerupi kästlusele on Poolal aega kahe parlamendivalimise jooksul naiste esindatust tõsta, selleks et kindlustada kohustuslike sookvootide efektiivsus, ent arvestades kohustuslike sookvootide rakendamist ja sätestamist, peaksid kohustuslikud sookvoodid Poolas juba tugevalt naiste esindatust mõjutama. Siinkohal võib kohustuslike sookvootide rakendumist pärssida ebasoodne valimissüsteem. Teisalt, võib Poola sarnaneda Sloveeniale, kus pärast esimesi parlamendivalimisi suurenes naiste esindatus 1 protsendi võrra, kuid pärast teisi parlamendivalimisi ületati vajalik kriitiline piir ning naiste esindatus tõusis peaaegu 20%.

Serbia võttis kohustuslikud sookvoodid kasutusele suhteliselt varakult pärast 2006. aasta Serbia ja Montenegro laiali minekut. Serbia kehtestas kohustuslikud sookvoodid 2012. aastal ning riigis on senini toimunud kahed parlamendivalimised, kus on rakendatud kohustuslikke sookvoote. (Global Database of Quotas for Women 2014.)

Serbia naised olid režiimisiirde järgselt jätkuvalt alaesindatud ning pidevalt poliitikas diskrimineeritud. Naisaktivistid ning mõned juhtivad poliitikud on julgustanud naisi poliitikasse astuma ja seeläbi muutma ühiskonna stereotüüpseid hinnanguid naiste rollist poliitikas (Vojvodic 2012). Üha rohkem hakati välja tooma kohustuslike sookvootide olulisust naiste võrdse esindatuse tagamiseks ning sarnaselt Bosnia ja Hertsegoviinale, leidis see suurt vastukaja ühiskonnas. Kohustuslike sookvootide pooldajate hulka kuulusid enamasti naised, kes nägid selles võimalust pürgida parlamenti ning esindada oma grupi loomumaseid väärtusi, kuid nii naiste kui ka meeste seas oli ka tuliseid sookvoodi vastaseid. Kohustuslike sookvootide kohta levinud negatiivse suhtumise tõttu ei soovinud senised naissoost parlamendisaadikut kvootide rakendamist, kuna kardeti, et neid ei vaadataks enam võrdväärse kolleegina ning neid nähakse vaid kui „sookvoote“. (Vojvodic 2012.) Meessoost poliitikud kartsid enim naiste osakaalu suurenemist parlamendis (mis on ka iseenesest ju kvoodi mõte) ning seeläbi meeste kohtade vähenemist parlamendis. Leiti et kohustuslikud sookvoodid on meeste suhtes diskrimineerivad ning vähendavad meeste võrdseid võimalusi saada parlamenti valitud. Pooldajad hakkasid naisi üha rohkem kujutama kasutamata jäänud inimressursina poliitikas ning samuti leiti, et kohustuslikud sookvoodid on olulised, kuna vähendavad „sotsiaalset silmakirjalikkust“, mis tekib, kui leitakse, et naisi peaks parlamendis olema rohkem, ent valimiste eel ei tehta konkreetseid samme olukorra parandamiseks ning naiste esindatus parlamendis püsib madal (Vojvodic 2012). Demokraatliku valitsemise tugevdamiseks ning naiste võrdsete võimaluste tagamiseks tehti esimene samm naiste võrdse esindatuse saavutamise poole 2012. aastal, mil võeti kasutusele kohustuslikud sookvoodid parlamendivalimistel.

Kohustuslike sookvootidega nähti ette, et erakondade kandidaadinimekirjades peab olema vähemalt 30% mõlema soo esindajaid ning sealjuures peab iga kolme kandidaadi kohta olema üks vähemesindatud soost kandidaat (Global Database of Quotas for Women 2014). Sellega sätestab Serbia nii kriitilise massi sugudevaheliseks võrdsuseks, kui ka

kohamandaadi, millega kindlustada mõlema soo võimalused osutada parlamendivalimistel valituks. Erakondadele, kes kohustuslike sookvootidega sätestatud ei täida, rakendatakse sanktsioonidena erakonna valimisnimekirja eemaldamist valimistelt (Global Database of Quotas for Women 2014). Sellega on Serbia rakendanud teoreetiliselt kõige efektiivsemad sanktsioonid kohustuslike sookvootide efektiivseks toimimiseks. Selliselt sätestatud kohustuslike sookvootide rakendati esmakordselt 2012. aasta parlamendivalimistel, kus naiste esindatus 21,6 protsendilt 32,4 protsendini. Selle tulemusega ületati kohustuslike sookvootidega sätestatud kriitiline mass ning saavutati kohustuslike sookvootide efektiivsus. 2014. aasta parlamendivalimistel saavutati naiste esindatuse määraks 34%, mis viitab kohustuslike sookvootide efektiivsele rakendumisele Serbias (Global Database of Quotas for Women 2014). Arvestades, et naiste esindatus on tõusnud iga parlamendivalimise järgselt, võib loota, et Serbia suudab mõne valimistsükli möödudes saavutada parlamendi, mida vaadeldakse Kanteri (1977) järgi kui balanseeritud gruppi. Sellega samaaegselt garanteeritakse demokraatlik valitsemine, kus mõlemad soogrupid omavad võrdseid võimalusi mõjutada otsustusprotsessi.

Serbias oli naiste esindatuse määr parlamendis pärast Montenegrost lahku löömist ja enne kohustuslike sookvootide rakendamist 20% juures. Tegemist oli küll suurema naiste esindatusega kui oli režiimisiirde järgselt näiteks Bosnia ja Hertsegoviinas, Albaanias, Sloveenias või Makedoonias, kuid see jäi siiski oluliselt alla kriitilise massi piirmäärale, millega tagatakse vähemusgrupi loomumomente väärtuste esindamine. Nii Sloveenia kui Serbia on olnud ühed edukaimatest postkommunistlikest riikidest, mis on kohustuslikud sookvoodid rakendanud- mõlemad riigid ületasid kohustuslike sookvootidega rakendatud naiste minimaalse esindatuse määra parlamendis juba esimestel valimistel pärast kohustuslike sookvootide rakendamist. Kuigi Serbia kohustuslike sookvootide sätestamine on olnud sarnane Makedoonia kohustuslike sookvootide rakendamisele, siis vaid Serbia on koheselt suutnud naiste esindatuse määra vajalikule tasemele tõsta. Erinevusi kohustuslike sookvootide efektiivsuses võivad teoreetiliselt mõjutada erinevad valimissüsteemid ja nende sisesed valimissüsteemi osad.

Sarnaselt Serbiale, kehtestas Montenegro kohustuslikud sookvoodid 2012. aastal (Global Database of Quotas for Women 2014). Naised olid Montenegro parlamendis püsivalt alaesindatud ning poliitikas diskrimineeritud. Montenegro on iseloomustanud

stereotüüpne ja ebavõrdne suhtumine naistesse poliitikas, lisaks on naiste ja meeste vaheline palgalõhe suur ning naised omavad väga väheseid juhtivaid kohti tööturul (Galvankova, Djurickovic, & Muradyan 2014). Kommunisti pärandi tõttu suhtuti naise rolli ühiskonnas stereotüüpsena ning naiste osalust otsustusprotsessis ei peetud esmatähtsaks. Ühiskonna demokratiseerudes hakati üha rohkem tähelepanu juhtima naiste võrdse esindatuse printsiibile ning naiste kui kasutamata inimressursi rakendamisele otsusetegemises. Ühest küljest oli oluline erinevate inimgruppide võrdne esindatus ning teisest küljest naiste põhjendamatu eemale tõukamine poliitikast. (Galvankova, Djurickovic, & Muradyan 2014.) Naiste esindatus režiimisiirde järgselt ei ületanud 15% ning seega püsisid naised jätkuvalt alaesindatuna vähemusgrupi rollis. Üheks kohustuslike sookvootide kehtestamise toetajaks ja lobby töö tegijaks on olnud Sotsialistlik Rahva Partei koostöös kodanikuühiskonnaga (Galvankova, Djurickovic, & Muradyan 2014). Montenegro kehtestas kohustuslikud sookvoodid 2011. aastal ning esmakordselt kasutati kohustuslikke sookvoote 2012. aasta parlamendivalimistel.

Kohustuslike sookvootidega sätestati erakondadele nõue esitada kandidaadinimekirja vähemalt 30% vähemesindatud soo esindajaid (Global Database of Quotas for Women 2014). Erinevalt teistest postkommunistlikest riikidest, ei kehtestanud Montenegro kohamandaati ning naiste ja meeste järjekord kandidaadinimekirjas ei ole seaduslikult sätestatud. See annab erakondadele võimaluse nimetada vähemesindatus soo kandidaate ka nimekirja lõppu. Sellisel juhul on suletud nimekirjade korral kandidaatidel väiksem võimalus osutada valituks. Montenegro on plaaninud muuda valimisseadust ning tuua kohustuslike sookvootide kehtestamisel sisse ka kohamandaat, kus iga 4 kandidaadi kohta peab olema üks vähemesindatud soost kandidaat, ent seadusemuudatus on alles väljatöötamise järgus (Global Database of Quotas for Women 2014). Siiski on Montenegro kehtestanud efektiivsed sanktsioonid erakondadele, mis kohustuslikke sookvoote ei järgi. Erakondadele, mille kandidaadinimekiri ei sisalda vähemalt 30% naisi, antakse võimalus eemaldada puudused ning viia kandidaadinimekiri kooskõlasse seaduses sätestatuga. Erakonnad, mis ei suuda puudused eemaldada, heidetakse valimistel kõrvale ning erakonnal puudub võimalus osutada valimistel valituks. (Global Database of Quotas for Women 2014.)

Kuigi Montenegro on sätestanud kohustuslikud sookvoodid ning efektiivsed sanktsioonid sookvootide täitmiseks, ei ole Montenegro siiski suutnud kohustuslike sookvootide rakendamisega tõsta naiste esindatuse määra piisava tasemeni. Pärast esimesi kohustuslike sookvootidega parlamendivalimisi tõusis naiste esindatus 3 protsendilt 11,11 protsendile. (Inter Parliamentary Union 2014.) Kuigi on tegemist alles esimeste parlamendivalimistega pärast kohustusliku sookvoodi kehtestamist ning Dahlerupi (1977) järgi on riigil aega veel 2 valimisperioodi naiste esindatuse määra tõsta, on naiste esindatuse tõus ebapiisav. On oluline ka meeles pidada, et kriitiline mass, mis kohustuslike sookvootidega sätestatakse on minimaalne vajalik esindatuse määr, selleks et grupi loomumased väärtused oleksid esindatud, mitte ei ole tegemist „piisava“ või „ideaalse“ naiste esindatuse määraga. Seega ei ole Montenegro suutnud kohustuslikke sookvoote piisavalt efektiivselt rakendada ning sookvoodid on pigem sümboolsed. Ka Montenegro puhul on oluline jälgida, kas naiste vähene esindatus on taastoodetav moodsates tingimustes ehk milline roll on kohustuslike sookvootide efektiivsusele valimissüsteemil.

Postkommunistlikud riigid on väga erinevatel perioodidel kohustuslikud sookvoodid kasutusele võtnud- on riike, mis peaksid olema saavutanud kohustuslike sookvootidega määratletud eesmärgid, ning on riike, mis alles töötavad sisse jõustunud kohustuslike sookvoote. Siiski on kõik riigid järginud sarnaseid vajalikke mustreid kohustuslike sookvootide rakendamisel. Riigid on määranud kriitilise massi piirmäära, sätestanud „kohamandaadi“ ehk erinevast soost kandidaatide järjestuse valimisinimekirjas ning samuti on määratud efektiivsed sanktsioonid kohustuslikest sookvootidest kinnipidamiseks. Olenemata sellest on riigid saavutanud väga erinevaid tulemusi naiste esindatuse määra muutustes (vaata Tabel 2.). Kuigi kõikides riikides on naiste esindatuse määr parlamendis kohustuslike sookvootide rakendamise järgselt suurenenud, on vaid kolm riiki suutnud aastaks 2014 saavutada vajaliku minimaalse naiste esindatuse parlamendis. Sellest lähtuvalt on oluline vaadelda, kas naiste vähene esindatus on taastoodetav moodsates tegurites ehk kas riikide poolt rakendatavad valimissüsteemid soosivad kohustuslike sookvootide efektiivset rakendamist või mitte.

6 VALIMISSÜSTEEMI MÕJU KOHUSTUSLIKE SOOKVOOTIDE EFEKTIIVSUSELE

Mitmed autorid nagu Norris (2000) ja Dahlerup (2006) on leidnud, et tihti aitab lisaks sookvootidele naiste esindatust parlamendis tõsta valimissüsteemi muutmine. Nii nagu kohustuslikud sookvoodid sätestavad erakondadele konkreetselt erisooliste kandidaatide omavahelise vahekorra valimisnimekirjas, mõjutavad ka erinevad valimissüsteemid ning selle osised erakondade kandidaadivalikut (piirkonnamagnituudi suurus, valimiskünnise suurus ning valimisnimekirja süsteem mõjutavad kandidatuuride seadmist). Norris (2006) on öelnud, et olenemata kohustuslike sookvootide rakendamisest parlamendivalimistel, peaks naiste esindatuse määr kasvama 4% kui majoritaarselt valimissüsteemilt minnakse üle segasüsteemile ning 5% siis kui segasüsteemilt minnakse üle proportsionaalsele valitsemisüsteemile. Seitse postkommunistlikku riiki, mis on rakendanud kohustuslikud sookvoodid parlamendivalimistel, on parlamendivalimistel kasutanud erinevaid valimissüsteeme.

Suur osa riikidest on erinevatel parlamendivalimistel kasutanud proportsionaalset valimissüsteemi mandaatide jagamiseks, ent süsteemisisesed osad on aja jooksul erinenud ning need põhjustavad suuri erinevusi mandaatide jagamisel ja naiste esindatusel parlamendis. Vaatluse all on 7 postkommunistliku riigi 31 parlamendivalimist (nende hulgas on parlamendivalimisi enne ja pärast kvoodi kasutusele võtmist). Järgnevalt on toodud välja Tabel 3., milles on riikide parlamendivalimised järjestatud vastavalt naiste esindatuse määrale pärast parlamendivalimisi. Sellise jaotuse eesmärk on saada ülevaade, milliste valimissüsteemide korral on naiste esindatus parlamendis väiksem või suurem (kui üldse on võimalik taolist selgepiirilist eristust teha, toetudes vaid valimissüsteemide üldisele olemusele, mitte nende spetsiifilisele rakendamisele konkreetsel parlamendivalimisel).

Tabel 3. Postkommunistlike riikide parlamendivalimised, valimissüsteemid ja kohustuslikud sookvoodid, naiste esindatuse määra väiksuse järgi järjestatult.

<i>Riigi parlamendivalimised</i>	<i>Valimissüsteem</i>	<i>Kohustusliku sookvoodi olemasolu</i>	<i>Naiste esindatuse määr parlamendis</i>
Serbia 2014	Proportsionaalne	✓	34%
Makedoonia 2014	Segasüsteem	✓	32,52%
Serbia 2012	Proportsionaalne	✓	32,4%
Sloveenia 2011	Proportsionaalne	✓	32,22%
Bosnia ja Hertsegoviina 1998	Proportsionaalne	✓	30,95%
Makedoonia 2008	Proportsionaalne	✓	28,33%
Makedoonia 2011	Segasüsteem	✓	27,64%
Makedoonia 2006	Proportsionaalne	✓	27,50%
Poola 2011	Proportsionaalne	✓	23,91%
Serbia 2008	Proportsionaalne	-	21,6%
Poola 2007	Proportsionaalne	-	20,43%
Poola 2005	Proportsionaalne	-	20,43%
Serbia 2007	Proportsionaalne	-	20,40%
Albaania 2013	Proportsionaalne	✓	17,86%
Makedoonia 2002	Proportsionaalne	✓	17,50%
Bosnia ja Hertsegoviina 2010	Proportsionaalne	✓	16,67%
Albaania 2009	Proportsionaalne	✓	16,43%
Montenegro 2012	Proportsionaalne	✓	14,81%
Bosnia ja Hertsegoviina 2006	Proportsionaalne	✓	14,29%
Bosnia ja Hertsegoviina 2002	Proportsionaalne	✓	14,29%
Sloveenia 2008	Proportsionaalne	✓	13,33%
Sloveenia 2000	Segasüsteem	-	13,33%
Sloveenia 2004	Proportsionaalne	-	12,22%
Montenegro 2009	Proportsionaalne	-	11,11%
Montenegro 2006	Proportsionaalne	-	8,64%
Makedoonia 1998	Segasüsteem	-	7,5%
Albaania 2005	Segasüsteem	-	7,14%
Bosnia ja Hertsegoviina 2000	Proportsionaalne	✓	7,14%
Albaania 2001	Segasüsteem	-	5,71%
Makedoonia 1994	Majoritaarne	-	3,3%
Bosnia ja Hertsegoviina 1996	Proportsionaalne	-	2,38%

Allikas: Autori koostatud Inter Parliamentary Unioni ja Quota Projecti andmete põhjal

Vaadeldes Tabel 3. välja toodud andmeid naiste esindatuse määrast, võib leida et väikseimad naiste esindatuse määrad on olnud postkommunistlike riikide parlamendivalimistel, millega samaaegselt ei ole kasutusel olnud kohustuslikud

sookvoodid. See on leidnud kinnitust ka Tabel 1-s, mis kinnitas, et keskmine naiste esindatuse määr on olenemata ajaperioodist olnud alati kõrgem kohustuslike sookvootide korral. Kuigi naiste esindatuse määrad on suuremad postkommunistlikes riikides, kus parlamendivalimistel rakendati kohustuslikke sookvoote, on sellest olenemata vaid viie riigi parlamendivalimistel saavutatud naiste esindatuse määra vajalik minimaalne piiri (30%)- Bosnia ja Hertsegoviina 1998, Sloveenia 2011, Serbia 2012, Serbia 2014 ja Makedoonia 2014. Keskendudes erinevate valimissüsteemide mõjule naiste esindatuse suurendamisel, on näha et teooria leiab kinnitust juhtumite puhul, mis ei rakenda kohustuslikke sookvoote. Ilma sookvootideta parlamendivalimistel on saavutatud kõrgemaid naiste osakaale valimistel, mis on rakendanud proportsionaalseid valimissüsteeme. Väikese naiste esindatuse määradega parlamendivalimistel on rakendatud segasüsteeme või majoritaarseid valimissüsteeme. Siiski on töö põhifookus juhtumitel, kus rakendatakse kohustuslikke sookvoote.

Keskendudes postkommunistlike riikide parlamendivalimistele, kus rakendatakse kohustuslikke sookvoote, on Tabelist 3. näha, et juhtumite puhul on ülekaalus proportsionaalsed valimissüsteemid. Tabel 3. ilmestab, kuidas kohustuslikud sookvoodid enamasti tõstavad postkommunistlikes riikides naiste esindatuse määra parlamendis, kuid samas jätab taoline mehhaaniline ülevaade valimissüsteemidest puudulikuks seose valimissüsteemide mõjus kohustuslikele sookvootidele. Teoreetiliselt peaks proportsionaalne valimissüsteem soosima kohustuslike sookvootide kasutusele võtmist rohkem kui segasüsteem ja majoritaarne valimissüsteem. Kuigi valimisse kuulub rohkem proportsionaalseid riike kui segasüsteemiga ja majoritaarse valimissüsteemiga riike, on näha, et naiste esindatuse määr ei küündi enamikel proportsionaalse valimissüsteemiga juhtudel isegi kriitilise piirini, mis on vajalik võrdse esindatuse saavutamiseks. Vaid viitel parlamendivalimistel on suudetud saavutada vajalik kriitiline piir naiste esindatuseks parlamendis. Edukalt on suutnud kohustuslikke sookvoote rakendada Makedoonia, Sloveenia ja Serbia (ning Bosnia ja Hertsegoviina 1998. aastal, kuid nüüdseks on kohustuslikud sookvoodid osutunud sümboolseteks sookvootideks). Sloveenia ja Serbia on ületanud naiste esindatuse määra kriitilise piiri ning seda just proportsionaalses valimissüsteemis. Kuigi Sloveenias ei saavutanud kohustuslikud sookvoodid eesmärki pärast esimesi parlamendivalimisi, saavutati 32,22% naiste esindatus parlamendis pärast teisi parlamendivalimisi, kus rakendati samaaegselt ka kohustuslikke sookvoote. Serbias

rakendatud kohustuslikud sookvoodid saavutasid oma eesmärgi juba pärast esimesi kohustuslike sookvootidega peetud parlamendivalimisi ning naiste esindatus parlamendis ületas 32,4% piiri. See justkui kinnitaks teoreetilisi tõdemusi, et proportsionaalsed valimissüsteemid üldiselt soosivad kohustuslike sookvootide efektiivset rakendumist ning naiste esindatuse määra tõstmist parlamendis. Vaid kahel parlamendivalimisel on kasutatud segasüsteemi- Makedoonia 2011. ja Makedoonia 2014. aasta parlamendivalimistel. Mõlemaid parlamendivalimisi iseloomustab kõrge naiste esindatuse määr, mis ei kinnita teooria paikapidavust segasüsteemide negatiivse efekti osas. Vaadeldes kahe erineva valimissüsteemi keskmiseid naiste esindatuse määrasid, on selgelt ülekaalus segasüsteemidega parlamendivalimistel saavutatud naiste esindatuse määr. Segasüsteemide korral on naiste keskmine esindatuse määr 30,08%, samal ajal kui proportsionaalsete valimissüsteemide korral on keskmine naiste esindatuse määr 21%. Siiski ei saa antud andmetele tuginedes teooriat ümber lükata, kuna segasüsteemidega juhtumeid on valimis vähe ning juhtumite puhul on tegemist ühe riigi parlamendivalimistega. Samuti ajal, mil kohustuslikud sookvoodid riigis kasutusele võeti, rakendati Makedoonias proportsionaalseid valimissüsteeme. See võib omada mõjutusi segasüsteemi headele valimistulemustele naiste esindatuse osas. Selleks et vaadelda valimissüsteemide mõju naiste esindatusele, on oluline keskenduda ka valimissüsteemide erinevatele osadele, mis võivad põhjustada muutusi naiste esindatuse määras. Näiteks, kuigi Makedoonia läks üle segasüsteemile, võib segasüsteemi siseselt olla majoritaarsete valimisringkondade hulk võrreldes proportsionaalsete süsteemidega väike ning majoritaarsete piirkondade negatiivne mõju ei pääse esile.

Tabelist 3. selgub et olenemata teoreetilisest proportsionaalsete valimissüsteemide positiivsest mõjust naiste esindatuse määrale, on proportsionaalseid valimissüsteeme rakendavatel parlamendivalimistel saavutatud väga erinevaid tulemusi. Näiteks on Serbia 2014. aasta parlamendivalimistel rakendatud proportsionaalset valimissüsteemi ning naiste esindatuse määr on 34%. Vaadeldes aga Montenegro 2012. aasta parlamendivalimisi, kus samuti jagati mandaadi proportsionaalse valimissüsteemi alusel, on naiste esindatuse määr poole väiksem, ulatudes vaid 14,81% juurde. Sarnaseid juhtumeid võib tabelist leida mitmeid. See näitab selgelt, et kuigi proportsionaalsed valimissüsteemid peaksid olema kohustuslike sookvootide soosivad valimissüsteemid, on

oluline läheneda valimissüsteemile kitsamalt ning uurida valimissüsteemi siseseid omadusi, mis võivad tekitada niivõrd suuri muutis ühe valimissüsteemi siseselt.

Tabelis 4. vaadeldakse postkommunistlike riikide parlamendivalimistel rakendavate valimissüsteemide tunnuseid. Tabelisse on kaasatud vaid kohustuslike sookvoote rakendanud parlamendivalimised, kuna töös uuritakse valimissüsteemide osade mõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele. Seega on kohustuslike sookvootideta parlamendivalimiste lisamine uurimuse alla antud juhul ebaoluline. Vastavalt teooriale peaksid paremaid tulemusi tooma parlamendivalimised, kus kasutatakse suletud valimisnimekirju, suuri piirkonnamagnituute ning madalaid valimiskünniseid (Err 2009; Dahlerup 2006; Gray 2003; Matland 2005; Matland & Montgomery 2003).

Tabel 4. Riikide parlamendivalimiste valimissüsteemi tunnused

<i>Riigi parlamendi- valimised</i>	<i>Nimekirja- süsteem</i>	<i>Künnis (prop. süst.)</i>	<i>Piirkonna- magnituud</i>	<i>Naiste esindatus</i>
Bosnia ja Hertsegoviina 1998	Suletud	Puudub	4+3 kohta ³	30,95%
Bosnia ja Hertsegoviina 2000	Avatud	3%	4+3 kohta	7,14%
Bosnia ja Hertsegoviina 2002	Avatud	3%	4+3 kohta	14,29%
Bosnia ja Hertsegoviina 2006	Avatud	3%	4+3 kohta	14,29%
Bosnia ja Hertsegoviina 2010	Avatud	3%	4+3 kohta	16,67%
Makedoonia 2002	Suletud	Puudub	20 kohta	17,50%
Makedoonia 2006	Suletud	Puudub	20 kohta	27,50%
Makedoonia 2008	Suletud	Puudub	20 kohta	28,33%
Makedoonia 2011	Suletud prop. osas	Puudub	20 kohta (+3 major. alusel)	27,64%
Makedoonia 2014	Suletud prop. osas	Puudub	20 kohta (+3 major. alusel)	32,52%
Sloveenia 2008	Avatud	4%	11 kohta	13,33%
Sloveenia 2011	Avatud	4%	11 kohta	32,22%
Albaania 2009	Suletud	3%	11 kohta	16,43%
Albaania 2012	Suletud	3%	11 kohta	17,86%

³ Bosnia ja Hertsegoviina on jagatud kaheks territooriumiks: Ühes jagatakse 21 kohta 5 piirkonnas, teises jagatakse 9 kohta 3 piirkonnas. Mõlemal juhul jagatakse kohad proportsionaalsuse alusel.

Poola 2011	Avatud	5%	7-19 kohta	23,91%
Serbia 2012	Suletud	5%	250 kohta	32,4%
Serbia 2014	Suletud	5%	250 kohta	34%
Montenegro 2012	Suletud	3%	81 kohta	14,81%

Allikas: Autori koostatud Inter Parliamentary Unioni ja Quota Projecti andmetel

Esimene riik, mis võttis kasutusele kohustuslikud sookvoodid oli Bosnia ja Hertsegoviina 1998. aastal. Pärast esimesi kohustuslike sookvootidega peetud parlamendivalimisi, muutis Bosnia ja Hertsegoviina valimissüsteemi. Üleminek suletud nimekirjadega valimissüsteemilt avatud nimekirjadega valimissüsteemile ning valimiskünnise rakendamine 3% juures, vähendas naiste esindatuse määra oluliselt. Tabelist 4. avaldub, et kui pärast esimesi kohustuslike sookvootidega parlamendivalimisi tõusis naiste esindatuse määr üle 30%, siis pärast valimissüsteemi sisest muutust, vähenes naiste osakaal drastiliselt. Bosnia ja Hertsegoviina juhtum vastab teoreetilisele käsitlusele, mis ütleb, et suletud nimekirjade ja madalate künniste korral on kohustuslikud sookvoodid kõige efektiivsemad. Pärast avatud nimekirjade kasutusele võtmist ja valimiskünnise kehtestamist on naised jätkuvalt Bosnia ja Hertsegoviina parlamendis alaesindatud. Hilisemad valimised on küll suurendanud naiste esindatust mõnevõrra, ent üle 30% pole naiste esindatus uuesti tõusnud.

Teine riik, mis on kohustuslike sookvootide rakendamise ajal valimissüsteemi muutnud, on Makedoonia. Makedoonia muutis valimissüsteemi proportsionaalselt süsteemilt segasüsteemile 2011. aasta parlamendivalimisteks. Makedoonia valimissüsteemi muutus tundub süsteemi nimetuse muutmise tõttu suurema muutusena kui Bosnia ja Hertsegoviina proportsionaalse valimissüsteemi sisesed muutused. Siiski vaadeldes valimissüsteemi osade muutusi, selgub et võrreldes Bosnia ja Hertsegoviinaga on muutus Makedoonia valimissüsteemis tegelikust väiksem. Makedoonia muutis valimissüsteemi, kuid muutus avaldus vaid selles, et valimissüsteemile lisati juurde 3 majoritaarsuse alusel valitavat piirkonda. Kolme majoritaarsuse alusel valitava koha lisandumisel mandaatide hulka, muutus ka Makedoonia valimissüsteemi olemus ning sellega kaasnes valimissüsteemi põhimõtteline nime muutus. Väike muutus valimissüsteemis kajastub ka naiste esindatuse määras. Kolme majoritaarsuse alusel valitava piirkonna osakaal kõikidest parlamendikohtadest on väike (120 kohta kokku) ning see on naiste esindatuse

määrä vähendanud 2011. aasta valimistel 0,7%. Kuna Makedoonia valimistulemusi iseloomustas selle ajani naiste osakaalu järk-järguline tõus, pidurdus naiste osakaalu kasv nende valimistega. Vaadeldes Makedoonia viimaseid valimisi 2014. aastal, on siiski näha, et tagasilöökk võis olla hetkeline, kuna naiste osakaal Makedoonia parlamendis on ületanud 30% piiri. Makedoonia on saavutanud naiste esindatuse määraks parlamendis 32,52% (Inter Parliamentary Union 2014).

Vaadeldes Makedoonia ning Bosnia ja Hertsegoviina valimissüsteemi muutusi, on selgelt näha et kuigi esimene riik muutis valimissüsteemi põhimõttelist olemust (üleminek proportsionaalselt süsteemilt segasüsteemile), ei toonud see kaasa nii suurt muutust kui Bosnia ja Hertsegoviina sisuline valimissüsteemi muutus. See tõendab, et oluline on vaadelda valimissüsteemi erinevaid osi, kuna muutus valimissüsteemi sees on olulisem kui valimissüsteemi põhimõtteline muutmine. See seletab ka, miks mõned valimisse kuuluvad proportsionaalsed valimissüsteemid on saavutanud kehvemaid tulemusi naiste esindatuse määras, kui segasüsteemid. Oluline on vaadelda valimissüsteemi siseseid elemente ning seetõttu ei saa teha selgepiirilist eraldust ühe või teise valimissüsteemi positiivses efektis pelgalt valimissüsteemi olemusele põhinedes.

7 VALIMISSÜSTEEMI OSADE MÕJU KOHUSTUSLIKE SOOKVOOTIDE EFEKTIIVSUSELE

Valimissüsteemide mõju kohustuslike sookvootide rakendamisele määravad valimissüsteemi erinevad elemendid: piirkonnamagnituudi suurus, valimiskünnise suurus ning valimisnimekirjade süsteem (avatud vs suletud nimekirjad). Teoreetiliselt peaksid kõige sobivama koosluse moodustama suur piirkonnamagnituut, väike valimiskünnis ning suletud nimekirjad (Err 2009; Matland 2005). Tabel 3. tõi välja, et enamik postkommunistlikke riike, mis on kehtestanud kohustuslikud sookvoodid on rakendanud proportsionaalsed valimissüsteemid. Olenemata rakendatud proportsionaalsetest valimissüsteemidest, on naiste esindatuse määr parlamendis jäänud madalaks ning erineb suurelt erinevate riikide parlamendivalimiste lõikes.

Tabel 4. toob üldiselt välja riikide parlamendivalimistel rakendatud valimissüsteemide elemendid. Tabelis 4. on näha, et kuigi Tabel 3. tõi välja, et enamik riike kasutab proportsionaalset valimissüsteemi, on valimissüsteemid siiski seesmiselt erinevad ning valimissüsteemide rakendamisel kasutatakse väga erinevaid valimissüsteemidele omaseid osi. Nii on proportsionaalsete valimissüsteemide hulgas riikide parlamendivalimisi, kus on rakendatud nii väikeseid kui suuri piirkonnamagnituute, suuri ja madalaid künniseid ning avatud ja suletud nimekirju.

Postkommunistlikes riikides, mis kasutavad proportsionaalseid valimissüsteeme, rakendatakse peaaegu võrdselt suletud ja avatud nimekirju ning nimekirjasüsteem on seetõttu mitmekesisem. Valimiskünniste rakendamine erinevates riikides on mitmekesisem kui erinevate nimekirjade süsteemi rakendamine. Uurimusse on kaasatud parlamendivalimisi, kus valimiskünnis puudub, samuti on parlamendivalimisi, kus valimiskünnis varieerub 2% juurest 5%-ni. Enamasti peetakse 5% valimiskünnist erakondadele proportsionaalses valimissüsteemis maksimaalseks. Seega, võrreldes proportsionaalseid valimissüsteeme omavahel, peaks 5% valimiskünnisega proportsionaalne valimissüsteem olema naiste esindatuse määra tõstmiseks ebasoodsam kui puuduliku valimiskünnisega proportsionaalne valimissüsteem. Lisaks on ka segasüsteeme, kus proportsionaalsuse alusel valitavates piirkondades ei rakendata erakondadele valimiskünniseid (Makedoonia 2011 ja Makedoonia 2014).

Lisaks erinevustele valimiskünnistes ja nimekirjade süsteemis, on postkommunistlikud riigid rakendanud parlamendivalimistel ka erinevates suurustes valimisringkondi, kus jagatavate mandaatide arv on väga erinev. Nii on valimis parlamendivalimisi, kus terve riik moodustab ühe piirkonna ning selles piirkonnas jagatakse kõik parlamendi mandaadid. Selliselt valitakse parlamendisaadikuid näiteks Serbias, kus riik moodustab ühe ringkonna ning selles ringkonnas valitakse 250 saadikut, ning ka Montenegros, kus riik on üks piirkond, milles valitakse 81 saadikut. Samal ajal on proportsionaalsete valimissüsteemidega riike, kus piirkonnamagnituut on palju väiksem. Näiteks jagatakse Sloveenias igas 8 piirkonnas 11 mandaati ning Poolas igas 41 piirkonnas jagatakse 7-19 mandaati. Mida vähem mandaate piirkonnas jagatakse, seda konkureerivam on valimissüsteem ning see ei võimalda erakonnal balansseerida valimisnimekirja. Enamasti üritatakse väikesmandaadilistest piirkondades kandidaatideks seada võimalikult laiahaardelised ja atraktiivsed kandidaadid, kes saavutaksid suurte masside poolehoiu ning seega võimaldaksid erakonnale suurt hulka parlamendikohti. Sellistes olukordades ei julgeta riskida naiste kui vähemusgrupi esindaja esitamisega kandidaadiks ning naisi pääseb valimisnimekirja ette otsa vähem kui suuremandaadilistes ringkondades. Tabel 3. ja Tabel 4. ilmestavad hästi, et kuigi teoreetiliselt peaks proportsionaalne valimissüsteem soosima kohustuslike sookvootide efektiivset mõju naiste esindatusele parlamendis, esineb proportsionaalsete valimissüsteemidega postkommunistlike riikide hulgas väga erinevate naiste esindatuse määradega riike. Olenemata sellest et rakendatakse nimetuse poolest sama valimissüsteemi (proportsionaalselt), siis tegelikkuses erinevad valimissüsteemid seesmiselt väga tugevalt ning siinjuures tulebki välja pigem valimissüsteemide siseste elementide olulisus, kui valimissüsteemi üldine olemus. Tegelikuses võib ka proportsionaalses valimissüsteemis olla rakendatud erinevaid elemente, mis pärsivad naiste esindatuse määra, olenemata sellest et tegemist on proportsionaalse valimissüsteemiga.

Mitmed autorid on leidnud, et suletud valimisnimekirjad soosivad naiste esindatuse määra tõusu parlamendis ning avatud nimekirjad pärsivad naiste võimalusi pääseda parlamenti (Dahlerup 2005; Err 2009; Matland 2005; Norris 2006). Tabel 5. toob välja riikide parlamendivalimistel kasutatavate valimisnimekirjade süsteemid välja naiste esindatuse määrast lähtuvalt. Alustades kõige kõrgemast naiste esindatuse määrast,

vaadeldakse millised valimisnimekirjad on postkommunistlikes riikides omased vähese naiste esindatuse määraga parlamendivalimistele ning millised nimekirjad on omased suure naiste esindatuse määraga parlamendivalimistele. Antud tabelis vaadeldakse naiste esindatuse määra suurust ning valimisnimekirjade süsteeme olenemata teistest valimissüsteemi elementidest (hiljem vaadeldakse kõiki koos, kuna kolm elementi on tegelikkuses koos eksisteerivad mõjurid ning erinevate tegurite koosmõju võib põhjustada erisusi naiste esindatuse määras).

Tabel 5. Avatud ja suletud nimekirjad postkommunistlike riikide parlamendivalimistel

<i>Riigi parlamendivalimised</i>	<i>Nimekirja avatus/suletus</i>	<i>Naiste esindatuse määr</i>
Serbia 2014	Suletud	34%
Makedoonia 2014	Suletud prop.	32,52%
Serbia 2012	Suletud	32,4%
Sloveenia 2011	Avatud	32,22%
Bosnia ja Hertsegoviina 1998	Suletud	30,95%
Makedoonia 2008	Suletud	28,33%
Makedoonia 2011	Suletud prop.	27,64%
Makedoonia 2006	Suletud	27,50%
Poola 2011	Avatud	23,91%
Albaania 2012	Suletud	17,86%
Makedoonia 2002	Suletud	17,50%
Bosnia ja Hertsegoviina 2010	Avatud	16,67%
Albaania 2009	Suletud	16,43%
Montenegro 2012	Suletud	14,81%
Bosnia ja Hertsegoviina 2002	Avatud	14,29%
Bosnia ja Hertsegoviina 2006	Avatud	14,29%
Sloveenia 2008	Avatud	13,33%
Bosnia ja Hertsegoviina 2000	Avatud	7,14%

Allikas: Autori koostatud Inter Parliamentary Unioni ja Quota Projecti andmetel

Tabelist 5. selgub et kohustuslikke sookvoote rakendavatel parlamendivalimistel on kasutatud väga erinevaid valimisnimekirju. Kahe nimekirjasüsteemi mõju võrdlemiseks vaadeldakse, kumma nimekirjasüsteemi naiste esindatuse määra keskmine väärtus on suurem. Suletud nimekirjadega valimissüsteemide keskmine naiste esindatuse määr on 25,0%, samal ajal kui avatud nimekirjadega valimissüsteemide keskmine naiste esindatuse määr on 18,69%. On selgelt näha, et suletud nimekirjad soosivad tugevamalt

naiste esindatuse määra ning avatud nimekirjadega valimissüsteemides jääb keskmine tulemus alla 20%. Arvestades et ideaalne minimaalne naiste esindatuse määr on 30%, on antud arvutuse põhjal avatud valimisnimekirjadega valimissüsteemides keeruline nõutavat kriteeriumi täita.

Vaadeldes erinevaid protsentuaalseid kategooriaid, on näha et suletud nimekirjadega valimissüsteemid moodustavad valdavalt tabeli ülemise osa ning avatud nimekirjadega süsteemid jäävad tabeli alumisse osasse. On alust arvata, et suletud nimekirjad mõjuvad erakondade kandidaadi valikule ning võimaldavad erakondadel balansseerida nimekirju selliselt, et erinevate ühiskonnakihtide osakaal parlamendis suureneb. Lisaks võimaldavad suletud nimekirjad rakendada kohustuslikke sookvoote, kuna naiste nimetamine nimekirja etteotsa ja nende valituks osutumine on seeläbi võimalikum, kui avatud nimekirjadega. Avatud nimekirjade puhul ei pruugi valituks osutada nimekirja eesotsas paiknev kandidaat ning niimoodi ei pruugi naiskandidaat olenemata heast positsioonist siiski valituks osutada. Naiste kõrgem keskmise esindatuse määr suletud nimekirjade osas kinnitab selgelt teoreetilist käsitlust, mis peab suletud nimekirju naiste jaoks soosivamateks kui avatud valimisnimekirju.

Lisaks avatud ja suletud nimekirjade mõjule on ka valimiskünnise suurusel mõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele naiste esindatuse määra tõstmisel. Mida suurem on valimiskünnis, seda keerukam on väikeparteidel ja erinevatel vähemustel võimalus ületada valimiskünnis ning osutada valimistel valituks (Matland 2005). Postkommunistlikud riigid on parlamendivalimistel rakendanud erinevaid valimiskünniseid ning valimiskünniste mitmekesisus ulatub valimiskünnise puudumisest 5 protsendilise valimiskünniseni. Tabel 6. toob välja erinevate postkommunistlike riikide parlamendivalimised kõige kõrgemast naiste esindatuse määraga parlamendist alustades ning lõpetades kõige madalama naiste esindatuse määraga. Mida madalam on künnis, seda suurem peaks teoreetiliselt olema viimases tulbas asuv naiste esindatuse määr ning valimiskünnise kasvades peaks naiste esindatuse määr hakkama kahanema. Keskendudes teoorias sätestatule, peaksid tabeli ülemise osa moodustama parlamendivalimised, kus valimiskünnis puudub või on rakendatud väga madal valimiskünnis. Tabeli alumise osa peaksid selle põhjal moodustama suurte valimiskünnistega parlamendivalimised, kus naiste esindatuse määr peaks teoreetiliselt olema kõige madalam. Autor arvestab madala

valimiskünnisena 3% ja madalamaid valimiskünniseid ning kõrge valimiskünnisena 4% ja suuremaid valimiskünniseid.

Tabel 6. Valimiskünnised riikide parlamendivalimistel

<i>Riigi parlamendivalimised</i>	<i>Valimiskünnis</i>	<i>Naiste esindatuse määr</i>
Serbia 2014	5%	34%
Makedoonia 2014	Puudub	32,52%
Serbia 2012	5%	32,4%
Sloveenia 2011	4%	32,22%
Bosnia ja Hertsegoviina 1998	Puudub	30,95%
Makedoonia 2008	Puudub	28,33%
Makedoonia 2011	Puudub	27,64%
Makedoonia 2006	Puudub	27,50%
Poola 2011	5%	23,91%
Albaania 2012	3%	17,86%
Makedoonia 2002	Puudub	17,50%
Bosnia ja Hertsegoviina 2010	3%	16,67%
Albaania 2009	3%	16,43%
Montenegro 2012	3%	14,81%
Bosnia ja Hertsegoviina 2002	3%	14,29%
Bosnia ja Hertsegoviina 2006	3%	14,29%
Sloveenia 2008	4%	13,33%
Bosnia ja Hertsegoviina 2000	3%	7,14%

Allikas: Autori koostatud Inter Parliamentary Unioni ja Quota Projecti andmetel

Tabelist 6. selgub, et erinevalt avatud ja suletud nimekirjade teoreetilisest mõjust naiste esindatuse määrale parlamendis, on valimiskünniste mõju naiste esindatuse määrale erinev teoorias käsitletule. Nimelt võib leida suurema naiste esindatuse määraga parlamendivalimiste juurest väga kõrge valimiskünnisega parlamendivalimisi ja ka puuduliku valimiskünnisega parlamendivalimisi. Arvulised andmed näitavad, et naiste esindatuse määr on kõrgem suurte valimiskünniste juures. Keskmine naiste esindatuse määr kõrgete valimiskünniste korral (4 ja suuremad) on 27,0% ning madalate valimiskünniste korral (3 ja väiksemad) on keskmine naiste esindatuse määr parlamendis 20,46%. Tegemist on väga suure erinevusega, arvestades et teoreetiliselt peaks tegelikult naiste esindatuse määr olema suurem madalate valimiskünniste korral. Seesugust erisust võib tekitada näiteks naiste kuulumine suurparteidesse. Suurparteidel on kergem ületada suurt valimiskünnist ning omistada mitmeid mandaate. Kuna väiksemad parteid ja

üksikkandidaadid ei suuda künnist ületada, saab suurpartei ka nende arvelt kohti ning suurem hulk suurpartei kandidaate osutub valituks. See soosib ka suurpartei nimekirjas kandideerivate naiskandidaatide valituks osutumist. Siiski võib selliseid erisusi tekitada ka teiste valimissüsteemi osade mõju. Võib juhtuda, et kuigi riikidel on kasutusel olnud suured valimiskünnised, mis teoreetiliselt on naiste esindatust pärssivad faktorid, rakendatakse samaaegselt suletud nimekirju ning suuri piirkonnamagnituute. See võib kaaluda üle valimiskünnise negatiivse efekti. Kolme valimissüsteemi osa koosmõju vaadeldakse hiljem.

Kolmandaks oluliseks valimissüsteemi siseseks faktoriks naiste esindatuse määra mõjutamisel peetakse piirkonnamagnituuti. Postkommunistlikud riigid on parlamendivalimistel rakendanud väga erineval arvul valimisringkondi ning samuti erinevad oluliselt piirkondades jagatavad mandaadid- seetõttu on ka suured erinevused postkommunistlike riikide piirkonnamagnituutides ning see omakorda võib põhjustada erinevusi kohustuslike sookvootide efektiivsuses. Piirkonnamagnituudi, kohustuslike sookvootide rakendamise ja naiste esindatuse määra suuruse omavahelise mõju vaatlemiseks on Tabelis 7. välja toodud postkommunistlike riikide piirkonnamagnituudid ning naiste esindatuse määrad selliselt, et kõige kõrgema naiste esindatuse määraga postkommunistliku riigi parlamendivalimised asuvad tabelis kõige kõrgemal positsioonil. Sarnaselt eelnevatele tabelitele, on ka selle valimissüsteemi osa uurimisel keskendunud vaid juhtumitele, milles rakendatakse kohustuslikke sookvoote.

Tabel 7. Piirkonnamagnituudid postkommunistlike riikide parlamendivalimistel

Riigi parlamendi- valimised	Piirkonnamagnituut	Naiste esindatuse määr
Serbia 2014	250 kohta	34%
Makedoonia 2014	20 kohta (+3 kohta major. alusel)	32,52%
Serbia 2012	250 kohta	32,4%
Sloveenia 2011	11 kohta	32,22%
Bosnia ja Hertsegoviina 1998	4 (+3 kohta) ⁴	30,95%
Makedoonia 2008	20 kohta	28,33%

⁴ Bosnia ja Hertsegoviina on jagatud kaheks erinevaks territooriumiks: ühes jagatakse 21 kohta 5 piirkonnas, teises jagatakse 9 kohta 3 piirkonnas.

Makedoonia 2011	20 kohta (+ 3 kohta major. alusel)	27,64%
Makedoonia 2006	20 kohta	27,50%
Poola 2011	7-19 kohta	23,91%
Albaania 2012	11 kohta	17,86%
Makedoonia 2002	20 kohta	17,50%
Albaania 2009	11 kohta	16,43%
Bosnia ja Hertsegoviina 2010	4 kohta (+3 kohta)	16,67%
Montenegro 2012	81 kohta	14,81%
Bosnia ja Hertsegoviina 2002	4 kohta (+3 kohta)	14,29%
Bosnia ja Hertsegoviina 2006	4 kohta (+3 kohta)	14,29%
Sloveenia 2008	11 kohta	13,33%
Bosnia ja Hertsegoviina 2000	4 (+3 kohta)	7,14%

Allikas: Autori koostatud Inter Parliamentary Unioni ja Quota Projecti andmetel

Uurides piirkonnamagnituudi mõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele ja naiste esindatuse määra tõusule, esineb postkommunistlike riikide hulgas väga erinevate piirkonnamagnituutidega parlamendivalimisi. Autor võtab suuremandaadilise piirkonna piirmääraks 20 jagatavat mandaati ühes piirkonnas. Vaadeldes keskmist naiste esindatuse määra suure piirkonnamagnituudiga valimissüsteemides, on naiste esindatus 27%, kuid väikese piirkonnamagnituudiga valimissüsteemides on naiste esindatus 18,71%. Tegemist on väga suure erinevusega, kus naiste esindatuse keskmine määr erineb lausa üle 8%. Vaadeldes keskmisi naiste esindatuse määrasid suure ja väikese piirkonnamagnituudiga parlamendivalimistel, on selgelt näha, et naiste esindatuse määr on suurem suurte piirkonnamagnituutidega parlamendivalimistel.

Kui valimiskünnise mõju uurimisel lükati teooria ümber ning naiste esindatuse määr oli suurem hoopis suure valimiskünnisega parlamendivalimistel, siis nimekirjasüsteemi ja piirkonnamagnituudi uurimisel on teooria leidnud kinnitust. Selleks et mõista kõigi kolme elemendid koosmõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele suurendada naiste esindatuse määra, on oluline vaadelda elemente koos. Võib juhtuda, et näiteks Sloveenia 2011. aasta parlamendivalimistel, kus kehtisid suhteliselt väikesemandaadilised piirkonnad, rakendati lisaks kahte kohustuslike sookvootide mõju soosivat valimissüsteemi elementi ning piirkonnamagnituudi negatiivne mõju ei pääsenud esile. Järgnevas peatükis tuuaks välja üldine võrdlev analüüs kolme valimissüsteemi elemendi mõju välja selgitamiseks.

7.1 Kohustuslike sookvootide efektiivsust soosivad valimissüsteemi mustrid

Eelnevalt keskenduti valimissüsteemi elementide vaatlusele, lähtuvalt naiste esindatuse määra suuruselt ja kohustusliku sookvoodi rakendamisest. Sellega üritati avastada mustreid erinevate valimissüsteemi elementide, kohustuslike sookvootide ja naiste esindatuse määra omavahelises suhtes. Siiski on oluline vaadelda kolme elemendi koosmõju kohustuslike sookvootide efektiivsusele naiste esindatuse määra tõstmises. Nagu mainitud, võib tekkida olukordi, kus riigi parlamendivalimistel on rakendatud ühte valimissüsteemi elementi naiste esindatuse määra pärssivalt, kuid tegelikkuses on kaasnenum naiste esindatuse määra tõus. Tegelikkuses võib see olla tingitud kolme faktori omavahelisest koosmõjust, mis kokkuvõttes võivad tõsta naiste esindatuse määra. Tabelis 4. (lk 74) toodi välja naiste esindatuse määrad ja kõik kolm valimissüsteemi tunnust, mis võivad naiste esindatuse määra mõjutada. Järgnevalt analüüsitakse Tabel 4. põhjal, milliste elementide koosmõju soosib naiste esindatuse määra tõusu.

Keskendudes viiele juhtumile, kus parlamendivalimiste järgselt saavutati vajalik minimaalne naiste esindatuse määr parlamendis, selgub et enamasti saavutatakse vajalik naiste esindatuse määr parlamendivalimistel, mis kasutavad suletud nimekirju, suuri künniseid ja suuri piirkonnamagnituute. Vaadeldes viite juhtumit, kus saavutati naiste minimaalne vajalik esindatus, selgub et viiest juhust neljal kasutati suletud nimekirju ning kolmel juhul suuri valimiskünniseid ja kolmel juhul suuri piirkonnamagnituute. Kõige selgemalt figureerivad tabelis üle 20 protsendise naiste esindatuse määradega parlamendivalimistel valimissüsteemid, millel rakendati suletud nimekirju, suuri valimiskünniseid ning suuri piirkonnamagnituute. Siiski on juhtumeid, nagu Sloveenia 2011. aasta parlamendivalimised, kus valimissüsteem ei soosi tegelikkuses nii kõrget naiste esindatuse määra, kui on saavutatud. Sloveenia 2011. aasta parlamendivalimiste tulemus on vastupidiselt oodatavale erandlikult suur. Sloveenia rakendab valimissüsteemis avatud nimekirju, kõrget valimiskünnist ning madalat piirkonnamagnituuti. Kõik valimissüsteemi osad pärsivad teoreetiliselt naiste esindatuse määra ning Sloveenia 2011. aasta parlamendivalimiste häid tulemusi võivad mõjutada teised faktorid.

Vaadeldes juhtumeid, mille naiste esindatuse määr jääb 20-30% vahele, on järgnevast neljast juhtumist kolme juhtumi puhul tegemist teoreetiliselt ideaalsete parlamendivalimistega, kus valimistel rakendati suletud nimekirju, väikeseid valimiskünniseid ning suuri piirkonnamagnituute. Samas on tegemist jällegi ühe riigiga (Makedoonia) ning siin võib tekkida anomaaliaid sõltuvalt konkreetsest riigist sõltuvalt. Siiski võib kohustuslike sookvoote rakendavate postkommunistlike riikide seast leida suurima naiste esindatuse määraga parlamendivalimisi, millel on rakendatud suletud valimisnimekirju, kõrgeid valimiskünniseid ning suuri piirkonnamagnituute.

Vaadeldes kohustuslike sookvoote rakendanud postkommunistlike riikide parlamendivalimisi, kus naiste esindatuse määr on jäänud alla 20%, võib tabeli lõpust leida parlamendivalimisi, kus olenemata tabeli alguses figureerunud suletud nimekirjade rakendamisest, võrdselt nii suletud kui avatud nimekirjadega parlamendivalimisi. Samal ajal aga on enamikel valimistel rakendatud madalaid valimiskünniseid, mis peaksid soosima naiste valituks osutumist, ent sellegipoolest on naised jätkuvalt parlamendis alaesindatud. Samuti leiab tabeli lõpust parlamendivalimisi, mis on rakendanud väikese mandaadilisi piirkondi, mis niimoodi vaadeldes kinnitab teoreetilist käsitlust, millega väidetakse, et väikese mandaadilised piirkonnad ei soosi kõrget naiste esindatust parlamendis.

Vaadeldes erinevaid valimissüsteemi mustreid, selgub et kõige enam on kõrgete naiste esindatuse määradega parlamendivalimistel rakendatud suletud valimisnimekirju, kõrgeid valimiskünniseid ning suuri mitmemandaadilisi valimisringkondi. Samal ajal on väheste naiste esindatuse määradega parlamendivalimistel rakendatud väikeseid valimiskünniseid, väikeseid piirkonnamagnituute ning mõne võrra rohkem avatud valimisnimekirju.

Valimissüsteemi erinevaid osi on oluline vaadelda nii eraldi kui ka koos, selleks et vaadelda, kuidas võib mõjutada ühe valimissüsteemi osa mõju teiste osade toimet. Vaadeldes Tabelit 4., selgub et enamikel juhtudel rakendatakse kõrgete naiste esindatuse määradega parlamendivalimistel vähemalt kahte valimissüsteemi osa, mis praktikas soosivad naiste minimaalset esindatust. Siiski esineb ka siin erandeid. Üheks juhtumiks, kus rakendatakse ühte soosivat faktorit ning kahte negatiivset faktorit, ent sellest hoolimata saavutati siiski kõrge naiste esindatuse määr, on Bosnia ja Hertsegoviina. Kuna

antud tööga leiti, et suletud nimekirjadel, suurtel valimiskünnistel ja suurtel piirkonnamagnituutidel on positiivne mõju naiste esindatusele, siis Bosnia ja Hertsegoviina 1998 aasta parlamendivalimised on selgelt üheks erandlikuks juhtumiks. Antud valimistel rakendati suletud nimekirju, puudulikke valimiskünniseid ning madalat piirkonnamagnituuti. Sellest hoolimata, saavutas Bosnia ja Hertsegoviina 1998. aasta parlamendivalimistel 30,95% naiste esindatuse määra. Erandlikuks juhtumiks on näiteks ka Montenegro 2012. aasta parlamendivalimised. Kuigi riigi parlamendivalimistel rakendati naiste esindatust soosivaid suletud nimekirju ja suuremandaadilisi piirkondi, rakendati samaaegselt naiste esindatust mitte soosivat madalat valimiskünnist. Parlamendivalimistel rakendati kahte naiste esindatust soosivat faktorit, ent siiski jäi naiste esindatus madalaks. Enamikel juhtudel on naiste esindatuse suurendamiseks vajalik valimissüsteemis rakendada vähemalt kahte naiste esindatuse suurendamist soosivat faktorit ning ei saa kindlalt eristada erinevate valimissüsteemide eraldiseisvat mõju naiste esindatusele. Igal valimissüsteemi osal on mõju naiste esindatuse suurendamisele ning kõige paremad tulemused saavutatakse kõiki kolme kombineerides. Siiski on täiesti erandlikuks juhtumiks Sloveenia 2011. aasta parlamendivalimised, kus enamik valimissüsteemi osasid ei soosi naiste esindatuse kasvu.

Töös selgub, et kuigi enamik postkommunistlike riike rakendavad kohustuslike sookvootidega samaaegselt proportsionaalseid valimissüsteeme, on kõrgemaid naiste esindatuse määrasid saavutatud ka segasüsteemidega parlamendivalimistel. Kuna enamik postkommunistlike riike on rakendanud proportsionaalseid valimissüsteeme ning segasüsteemidega parlamendivalimisi kuulub valimisse vähe, on keeruline hinnata Hüpoteesi paikapidavust. Kuigi segasüsteemidega parlamendivalimised saavutasid suuremaid naiste esindatuse määrasid, oli valimi hulk väike ning valimisse kuulusid ühe riigi parlamendivalimised. Samuti oleneb segasüsteemide puhul naiste esindatuse määr ka majoritaarse valimissüsteemi osakaalust. Kuna valimisse kuulnud segasüsteemides jagati majoritaarsuse alusel väike hulk mandaate, ei mõjutanud segasüsteem kohustuslike sookvootide rakendumist oluliselt. Siiski on nii proportsionaalse valimissüsteemiga parlamendivalimistel saavutatud väga erinevaid tulemusi, mis viitab valimissüsteemi siseste faktorite olulisusele valimissüsteemide mõju mõõtmisel.

Erinevate valimissüsteemi osade koosmõjul võivad erineda valimissüsteemide üldised nimetused, ent seesmiselt võivad valimissüsteemide tegelikkuses olla väga sarnased. Näiteks Makedoonia 2008. ja Makedoonia 2011. aasta parlamendivalimised, mil teoreetiliselt rakendati erinevaid valimissüsteeme (vastavalt proportsionaalset valimissüsteemi ja segasüsteemi), ent praktikas oli nende valimissüsteemide erinevuseks vaid 3 majoritaarsuse alusel jagatava mandaadi lisamine 120le proportsionaalsuse alusel jagatavale mandaadile). Antud töö kinnitab Hüpoteesi 1, kuna naiste esindatuse määr on suurem valimissüsteemides, mis rakendavad suletud valimisnimekirju ning väiksem valimissüsteemides, mis rakendavad avatud valimisnimekirju. Hüpotees 2 lükatakse antud uurimusega ümber, kuna uuritavates postkommunistlikes riikides on saavutatud suuremad naiste esindatuse määra parlamendivalimistega, mis rakendavad kõrgeid valimiskünniseid. Sarnaselt Hüpoteesile 1, leiab kinnitust Hüpotees 3, kuna parlamendivalimistel, kus naiste esindatuse määr on kõrge, rakendatakse suurte piirkonnamagnituutidega valimissüsteeme. Selgub, et olenemata teoreetilistest käsitlustest, on postkommunistlikud riigid erilised juhtumid, kus ei leia kinnitust valimiskünnise teoreetiline mõju naiste esindatuse määrale. Antud tööga leiti, et kohustuslike sookvootide efektiivsust naiste esindatuse määra tõstmisel soosivad suletud nimekirjadega, suurte valimiskünnistega ja suurte piirkonnamagnituutidega valimissüsteemid.

KOKKUVÕTE

Uurimustöö keskendus postkommunistlikele riikidele, mis on naiste osakaalu tõstmiseks parlamendis rakendanud kohustuslikud sookvoodid. Kuigi riigid on saavutanud kohustuslikke sookvoote rakendades suurema naiste osakaalu parlamendis, kui ilma sookvootideta parlamendivalimistel, on enamikes riikides naised jäänud parlamentides alaesindatuks või kasinalt ületanud minimaalse vajaliku naiste esindatuse määra. Ükski riikidest ei ole suutnud tagada „ideaalselt“ võrdset sugudevahelist esindatust parlamendis, mis eeldab kummagi soopole esindatust 40-60% vahel. Dahlerup (2006) leidis, et naiste alaesindatus parlamendis võib olla taastoodetav valimissüsteemist tulenevalt ning ebaproportsionaalsemad valimissüsteemid vähendavad kohustuslike sookvootide mõju.

Töös vaadeldi nelja hüpoteesi paikapidavust ehk vaadeldi, millised valimissüsteemid ning selle elemendid soosivad naiste esindatuse määra kasvu parlamendis. Hüpoteeside kinnitamiseks või ümberlükkamiseks oli töö jagatud kolmeks tasandiks. Esimesel tasandil kinnitati kohustuslike sookvootide positiivset efekti naiste esindatuse määra suurendamisel ning sellega loodi tööle valiidne baas, mis kinnitas, et kohustuslikel sookvootidel on postkommunistlike riikide hulgas positiivne mõju naiste esindatusele. Teisel tasandil vaadeldi naiste esindatuse määra muutusi enne ja pärast kohustuslike sookvootide rakendumist ning samuti naiste esindatuse määra muutusi valimissüsteemi osade muutmisel. Selgus, et kohustuslikud sookvoodid tõid riigisiselt alati kaasa naiste esindatuse määra suurenemise ning samuti toimusid muutused naiste esindatuse määras pärast valimissüsteemi osade muutmist riigis. Kolmandal tasandil vaadeldi, millised valimissüsteemid ja selle osad mõjutavad naiste esindatuse määra. Leiti, et valimissüsteemi üldine vaatlus ei too välja valimissüsteemide mõju naiste esindatuse määrale. Nii kõrge kui ka madala naiste esindatuse määraga parlamendivalimistel kasutati väga erinevaid valimissüsteeme. Valimissüsteemi mõju välja selgitamiseks keskenduti valimissüsteemi tunnuste mõju uurimisele. Leiti, et naiste esindatuse määrad on suuremad suletud valimisnimekirjade, suurte valimiskünniste ning suurte piirkonnamagnituutide korral.

Vaadeldes valimissüsteemide mõju naiste esindatuse määrale parlamendis, esines valimis väga erinevate tulemustega riikide parlamendivalimisi. Antud töös osutus

problemaatiliseks proportsionaalsuse alusel läbi viidud parlamendivalimiste suur osakaal võrreldes segasüsteemidega ja majoritaarsuse alusel läbi viidud parlamendivalimistega. Seetõttu ei ole antud uurimuses võimalik teha kindlat järeldust ühe või teise valimissüsteemi positiivses mõjus naiste esindatusele. Oluline on keskenduda valimissüsteemi sisestele osadele, kuna olenemata erinevast valimissüsteemi nimetusest, võivad valimissüsteemid seesmiselt sarnaneda.

Keskendudes valimissüsteemi erinevatele elementidele, oli variatiivsus tagatud. Esines nii avatud kui ka suletud valimisnimekirjadega parlamendivalimisi, suurte ja väikeste piirkonnamagnituutidega parlamendivalimisi kui ka suurte ja puudulike valimiskünnistega parlamendivalimisi. Teoreetilised käsitlused leidsid tõestust valimisnimekirjade puhul, sest naiste esindatuse määr oli kõige suurem parlamendivalimistel, milles rakendati suletud nimekirju. Erinevalt teorias sätestatust oli naiste esindatuse määr suurem pärast parlamendivalimisi, kus rakendati kõrgeid valimiskünniseid ning naiste esindatuse määr oli väike parlamendivalimiste järgselt, kus rakendati madalaid valimiskünniseid. Piirkonnamagnituudile keskendudes leidis teooria kinnitust, kuna suurem naiste keskmine esindatus saavutati parlamendivalimistel, millel rakendati suuri piirkonnamagnituute. Antud töös leiti, et valimissüsteem võimendab kohustuslike sookvootide efektiivsust naiste esindatuse määra suurendamisel. Valimissüsteemide mehhaanilises vaatlemisest on olulisem keskenduda valimissüsteemi sisestele tunnustele, kuna nimeliselt erinevatesse kategooriatesse paigutatavad valimissüsteemid võivad seesmiselt olla väga sarnased. Töös leiti, et kohustuslikud sookvoodid on naiste esindatuse määra suurendamisel efektiivsemad suletud nimekirjadega, suurte valimiskünnistega ning suurte piirkonnamagnituutidega valimissüsteemides.

Kohustuslikud sookvoodid on maailmas pikaajaline mehhanism naiste esindatuse määra tõstmiseks, kuid postkommunistlikes riikides pigem vähekasutatud. Kohustuslike sookvootide ebapopulaarsust seostatakse kommunismi pärandiga ning demokraatliku valitsemise piiramisena, kuigi tegelikkuses on kohustuslike sookvootide eesmärk vastupidine- demokraatia edendamine. Edaspidi võiks lisaks kohustuslike sookvoote rakendavatele riikidele vaatluse alla võtta postkommunistlikud riigid, mis kasutavad vabatahtlikke sookvoote. Kuigi vabatahtlike sookvootide efektiivsus sõltub suuresti

erakonna suurusest ning positsioonist riigi poliitmaastikul, on huvitav vaadelda, milliste sookvootidega riigid on saavutanud suurema naiste esindatuse määra parlamendis. Vabatahtlikke sookvoote kasutavate riikide parlamendivalimiste kaasamine uurimusse annab ühe võimalusena sookvootide efektiivsuse omavahelise võrdluse ning teise võimalusena suurendataks valimit erinevate valimissüsteemidega, mis annab objektiivsema võimaluse hinnata valimissüsteemi proportsionaalsuse mõju naiste osakaalule parlamendis.

KASUTATUD KIRJANDUS

Alexander, A. (2009). *Change in Women's Parliamentary Presence and Change in the Perception of Women's Ability to Rule: A 25 Nation Comparison*. Chicago.

Bird, K. (2014). Ethnic Quotas and Ethnic Representation Worldwide. *International Political Science Review*, 35(1), 12-26.

Boric, B. (2004). Application of Quotas: Legal Reforms and Enforcement in Serbia and Montenegro. *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)/CEE Network for Gender Issues Conference* (lk 1-7). Budapest: International IDEA.

Bosnia and Herzegovina General Elections 12-13 September 1998: Final Report. (02. 03 1998. a.). Allikas: Organization of Security and Co-operation in Europe: <http://www.osce.org/odihr/elections/bih/14045>

Christmas-Best, V., & Kjaer, U. (2007). Why So Few and Why So Slow? Women as Parliamentary Representatives in Europe from a Longitudinal Perspective. rmt: M. Cotta, & H. Best, *Democratic Representation in Europe: Diversity, Change and Convergence* (lk 77-105). Oxford: Heinemann.

Dahlerup, D. (1988). From a Small to a Large Minority: Theory of Critical Mass. *Scandinavian Political Studies*, 11(4), 275-298.

Dahlerup, D. (2005). Increasing Women's Political Representation: New Trends in Gender Quotas. rmt: J. Ballington, & A. Karam, *Women in Parliament: Beyond Numbers* (lk 141-153). Stockholm: International IDEA.

Dahlerup, D. (2006). *World, Quotas and Politics*. New York: Routledge.

Dahlerup, D. (2007). Electoral Gender Quotas: Between Equality of Opportunity and Equality of Result. *Representation*, 43(2), 73-92.

Dahlerup, D., & Freidenvall, L. (2006). Quoast as a "Fast Track" to Equal Representation of Women. *International Feminist Journal of Politics*, 7(1), 26-48.

Dimitrievska, D. (2004). Quotas: The Case of Macedonia. *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)/CEE Network for Gender Issues Conference* (1k 1-5). Budapest: International IDEA.

Dragoti, E., Tahsini, I., Dhembo, E., & Ajdini, J. (2011). *Monitoring Albania's Steps Towards Gender Equality: The Case of Gender Quotas in Politics*. Tirana: University of Tirana. Social Sciences Department.

Electoral Code. (03. 03 2014. a.). Allikas: Legislation Online: <http://legislationline.org/topics/country/31/topic/6>

Err, L. (2009). *Impact of Electoral Systems on Women's Representation in Politics*. Luxembourg: Council of Europe.

European Commission Justice. (05. 03 2014. a.). Allikas: European Commission: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/index_en.htm

Freidenwall, L., Dahlerup, D., & Johansson, E. (2013). *Electoral Gender Quota Systems and Their Implementation in Europe: Update 2013*. Brussels: European Parliament.

Galvankova, B., Djurickovic, K., & Muradyan, V. (23. 02 2014. a.). *Women in politics: Montenegro's silent revolution*. Allikas: Europe and CIS: <http://europeandcis.undp.org/blog/2013/02/08/women-in-politics-montenegros-silent-revolution/>

Global Database of Quotas for Women. (15. 04 2013. a.). Allikas: Quota Project: <http://www.quotaproject.org/uid/search.cfm>

Gray, T. (2003). Electoral Gender Quotas: Lessons From Argentina and Chile. *Bulletin of Latin America Research*, 22(1), 52-78.

Htun, M. (2004). Is Gender like Ethnicity? The Political Representation of Identity Groups. *Perspectives on Politics*(3), 439-458.

Inter Parliamentary Union. (03. 03 2014. a.). Allikas: Inter Parliamentary Union-Hungary: <http://www.ipu.org/parline>

Josefsson, C. (2014). Who Benefits From Gender Quotas? Assessing the Impact of Election Procedure Reform on Members of Parliament's Attributes in Uganda. *International Political Science Review*, 35(1), 93-105.

Kanter, R. M. (1977). 'Some effects of proportion of group life: skewed sex ratios and responses to token women. *American Journal of Sociology*, 82(2), 965-990.

Kostadinova, T. (2007). Ethnic and women's representation under mixed election systems. *Electoral Studies*, 26, 418-431.

Krennerich, M. (2009). *Draft Report on the Impact of Electoral Systems on Women's Representation in Politics*. Strasbourg: Council of Europe.

Kroliczek, K. (22. 01 2014. a.). *The Conditions for the Implementation of Gender Quota Policy in the Case of France and Poland*. Allikas: Academia.edu: http://www.academia.edu/2437628/The_conditions_for_the_implementation_of_gender_quota_policy_in_the_case_of_France_and_Poland

Krook, M. L. (2007). Candidate Gender Quotas: A Framework for Analysis. *European Journal of Political Research*, 46, 367-394.

Krook, M. L., & Zetterberg, P. (2014). Electoral Quotas and Political Representation: Comparative Perspectives. *International Political Science Review*, 35(1), 3-11.

Krook, M. L., Lovenduski, J., & Squires, J. (2009). Gender Quotas and Models of Political Citizenship. *British Journal of Political Science*, 39(4), 781-803.

Lokar, S. (2004). A Short History of Quotas in Slovenia. *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)/CEE Network for Gender Issues Conference* (1k 1-7). Budapest: International IDEA.

Lovenduski, J., & Karam, A. (1998). Women in Parliament: Making a Difference. rmt: *International IDEA's Handbook: Women in Parliament: Beyond Numbers* (1k 187-212). Stockholm: International IDEA.

- Matland, R. E. (2005). Enhancing Women's Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems. rmt: *Women in Parliament: Beyond Numbers. A Revised Edition*. (lk 93-110). Stockholm: International IDEA.
- Matland, R. E., & Montgomery, K. A. (2003). *Women's Access to Political Power in Post-communist Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Matland, R. E., & Taylor, M. M. (1997). Electoral System Effects on Women's Representation. Theoretical Arguments and Evidence from Costa Rica. *Comparative Political Science*, 30(2), 186-210.
- McDonagh, E. (2002). Political Citizenship and Democratization: The Gender Paradox. *American Political Science Review*, 96(3), 535-552.
- Moser, R. G. (2001). The Effects of Electoral Systems on Women's Representation in Post-Communist Countries. *Electoral Studies*, 20, 353-369.
- Norris, P. (2006). The Impact of Electoral Reform on Women's Representation. *Acta Politica*, 41(2), 197-213.
- Norris, P. (2000). Breaking the Barriers: Positive Discrimination Policies for Women. rmt: J. Klausen, & C. S. Maier, *Has Liberalism Failed Women? Parity, Quotas and Political Representation* (lk Chapter 10). New York: St Martin's Press.
- Norris, P. (2000a). Women's Representation and Electoral Systems. rmt: R. Rose, *The International Encyclopedia of Electoral Systems* (lk 348-351). Washington DC: CQ Press.
- Norris, P., & Lovenduski, J. (2001). *Blair's Babes: Critical Mass Theory, Gender, and Legislative Life*. Cambridge: Harvard University.
- Pitkin, H. F. (1967). *The Concept of Representation*. Los Angeles: University of California Press.
- Reiser, M. (2014). The universe of group representation in Germany: Analysing formal and informal party rules and quotas in the process of candidate selection. *International Political Science Review*, 35(1), 54-66.

- Rueschemeyer, M. (1998). *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*. New York: M.E. Sharpe.
- Shin, K.-y. (2014). Women's Sustainable Representation and the Spillover Effect of Electoral Gender Quotas in South Korea. *International Political Science Review*, 35(1), 80-92.
- Stockemer, D. (2009). Women's parliamentary representation: are women more highly represented in (consolidated) democracies than in non-democracies? *Cotemporary Politics*, 15(4), 429-443.
- Zetterberg, P. (2009). Do Gender Quotas Foster Women's Political Engagement? Lessons From Latin America. *Political Research Quarterly*, 62(4), 715-730.
- Tan, N. (2014). Ethnic quotas and unintended effects on women's political representation in Singapore. *International Political Science Review*, 35(1), 27-40.
- The Jerusalem Post*. (15. 04 2014. a.). Allikas: The Electoral Threshold: Why the Rush?: <http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/The-electoral-threshold-Why-the-rush-344924>
- United Nations Global Issues*. (10. 03 2014. a.). Allikas: United Nations: http://www.un.org/en/globalissues/democracy/democracy_and_un.shtml
- Verge, T., & de la Fuente, M. (2014). Playing with Different Cards: Party Politics, Gender Quotas and Women's Empowerment. *International Political Science Review*, 35(1), 67-79.
- Viterna, J., Fallon, K. M., & Beckfield, J. (2008). How Development Matters: A Research Note on the Relationship Between Development, Democracy and Women's Representation. *International Journal of Comparative Sociology*, 49(6), 455-477.
- Voices of Democracy*. (10. 03 2014. a.). Allikas: Lincoln "Gettysburg Address", Speech text: <http://voicesofdemocracy.umd.edu/lincoln-gettysburg-address-speech-text/>

Vojvodic, A. (2012). *Women in Politics: Progress and Impact in the Serbian Context*. Fulbright Scholar.

Wängnerud, L. (2009). Women in Parliaments: Descriptive and Substantive Representation. *Annual Review of Political Science*, 12, 51-69.

SUMMARY

The Impact of the Electoral System on the Effectiveness of Legal Gender Quotas in Increasing Women's Representation in the Parliaments of Post-Communist Countries

The equal representation of women and men in decision-making process is one of the core principles of democratic governance and human rights. As society consists of (almost) equal number of men and women, and parliament should represent the diversity of society, men and women should be represented equally in parliaments. Hanna Pitkin (1967) and many other scholars have pointed out that women's equal representation is important according to descriptive representation. This principle states that there should be equal amount of women and men in parliament, because only representatives from a certain group of society can represent the beliefs and values of that group. It is said that women's values and beliefs are represented in decision-making, when the critical mass criteria is met. Critical mass is usually set around 30% and it states that if parliaments consists of at least 30% of representatives from underrepresented gender, then the core values and beliefs of the group are represented. As stated above, the equal representation of men and women is considered as a core principle of democratic governance and human rights. Despite of universal criteria of democracy and human rights, most of the parliaments are masculine and women stay underrepresented in parliaments.

Many countries have introduced different measures to start increasing the degree of women in parliament. Main measures are gender quotas and there are three types of them: legal gender quotas, party quotas and reserved seats. Legal gender quotas are introduced on state level and by law. Legal gender quotas are legally binding to all the parties which take part of the elections. Party quotas are quotas which are introduced inside a party and its implementation is affected by the party and the voters. Third type is reserved seats, which are legally established and which reserve certain number of seats in parliament for underrepresented group (to women in this research). This master's thesis focuses on legal gender quotas, which are implemented by law and are legally binding to all parties which take part of the elections.

Current master's thesis focuses on post-communist countries which have implemented legal gender quotas to increase the percentage of women in parliament. The percentage of women in parliament has decreased after regime change in post-communist countries (Stockemer 2009; Matland & Montgomery 2003; Rueschemeyer 1998a) and many of them have implemented legal gender quotas. Countries hope to increase the percentage of women in parliaments by implementing legal gender quotas, but also countries hope to pursue democratic governance and human rights.

There are 7 post-communist countries under the survey: Albania, Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Montenegro, Poland, Slovenia and Serbia. All of them have implemented legal gender quotas. Despite the implementation of legal gender quotas, all of the countries differ in the percentage of women in parliaments. Few countries have reached the minimum requirement of women's representation and in most of the countries women stay underrepresented. The effect of the legal gender quotas stand in influencing the party gatekeepers in making party's candidate lists for the elections. It constitutes the minimum requirement of women in candidate lists and also the order of candidates from different genders. Similarly to legal gender quotas, election systems also affect party gatekeepers in making party's candidate lists. Proportional election systems are beneficial for women candidates, because more people from the district are being elected. Majoritarian election systems are more competing and with the first past post system. Due to competitive system, party gatekeepers nominate candidates who attract more voters- usually white male- to win enough votes to get elected. Proportional election systems allow party gatekeepers to balance candidate lists and nominate different candidates from different groups of society, including women.

The affect of different election systems lies in different parts of the elections system. There are three parts of election systems, which have affect on the percentage of women: electoral threshold, disctric magnitude and open/closed electoral lists. It is said that election systems, which have low electoral thresholds, big district magnitudes and closed electoral lists, are more beneficial for women candidates, than high electoral thresholds, small district magnitudes and open electoral lists. Low electoral thresholds, big district magnitudes and closed electoral lists should simplify the balancing of the candidate list.

Balanced candidate list increases the opportunities that many different groups of society get represented in parliament.

The purpose of this text is to investigate, whether legal gender quotas which are implemented in proportional systems are more effective than legal gender quotas which are implemented in mixed election systems. The effect of election systems are being evaluated by three factors of the election system- election threshold, district magnitude and open/closed electoral lists.

The effectiveness of legal gender quotas is viewed on three levels. On the first level, parliamentary elections without gender quotas, with voluntary quotas and with legal quotas are being compared. The main goal of this part is to assure, that legal gender quotas are the most effective measure to increase women's representation. On the second level, the influence of legal gender quotas is being compared inside the countries. The effectiveness of legal gender quotas is being viewed before and after implementing legal gender quotas. Also the impact of electoral system changes inside the country is being viewed in this part. On third level, the impact of different parts of the electoral system is being viewed. The main goal of this part is to find out, which election system parts increase women's representation and which parts decrease women's representation in parliaments.

This work is divided into three parts. First part, sets out the necessity of equal representation in parliaments. This part also covers gender quotas and describes the characteristics of legal gender quotas. The relationships between legal gender quotas and election systems (and its three factors) are being outlined. The second part focuses on methodology.. The relationships between different variables are covered and hypotheses are sentenced in this part of the work. The second part also gives an overview of the data collection. Third part of the work focuses on the impact of legal gender. In that part the effectiveness of legal gender quotas are being outline. The effectiveness of legal gender quotas are also viewed inside countries by comparing the percentage of women in parliament before adopting legal gender quotas and after the implementation. Thereafter, different election systems and its factors are being analysed.

Main conclusions point out that legal gender quotas always increase women's representation, compared with parliamentary elections where no quotas were used or were using voluntary quotas. Due to the dominance of proportional systems, the influence of proportional system can not be evaluated among post-communist countries. It is always important to focus on three parts of election system, to point out election systems positive effect on women's representation. Main conclusion is that legal gender quotas are most effective in election systems with closed electoral lists, high election thresholds and big district magnitudes. These findings differ from theoretical approaches, which state that most beneficial election system factors for women are closed electoral lists, low election thresholds and big district magnitudes.

LISA 1: Naiste esindatuse määr postkommunistlike riikide parlamentides 1991-2014: sookvoodi tüüpide järgi järjestatuna

<i>Riigi parlamendivalimised</i>	<i>Kvoodi tüüpⁱ</i>	<i>Naiste esindatuse määr parlamendis</i>
Eesti 1992	-	12,87%
Eesti 1995		12,87%
Eesti 1999	-	17,82%
Eesti 2003	-	18,81%
Eesti 2007	-	23,76%
Eesti 2011	-	18,81%
Läti 1993	-	14%
Läti 1995	-	8%
Läti 1998	-	17%
Läti 2002	-	21%
Läti 2006	-	19%
Läti 2010	-	19%
Läti 2011	-	21,00%
Leedu 1992	-	7,09%
Leedu 1996	-	17,5%
Leedu 2000	-	10,64%
Leedu 2004	-	21,99%
Leedu 2008	-	17,73%
Poola 1991	-	9,56%
Poola 1993	-	15%
Poola 1997	-	13,04%
Poola 2001	-	20,22%
Poola 2005	-	20,43%
Poola 2007	-	20,43%
Sloveenia 1992	-	12,22%
Sloveenia 1996	-	7,77%
Sloveenia 2000	-	13,33%
Sloveenia 2004	-	12,22%
Slovakkia 1994	-	14,67%
Slovakkia 1998	-	12,67%
Slovakkia 2002	-	19,33%
Slovakkia 2006	-	16,00%
Rumeenia 1992	-	3,52%
Rumeenia 1996	-	7,28%

Albaania 1991	-	3,6%
Albaania 1992	-	5,71%
Albaania 1996	-	12,14%
Albaania 1997	-	5,16%
Albaania 2001	-	5,71%
Albaania 2005	-	7,14%
Serbia 2007	-	20,40%
Serbia 2008	-	21,60%
Makedoonia 1994	-	3,33%
Makedoonia 1998	-	7,5%
Bulgaaria 1991	-	12,92%
Bulgaaria 1994	-	13,33%
Bulgaaria 1997	-	10,83%
Bulgaaria 2001	-	26,25%
Bulgaaria 2005	-	20,83%
Bulgaaria 2009	-	20,83%
Bulgaaria 2013	-	24,58%
Montenegro 2006	-	8,64%
Montenegro 2009	-	11,11%
Bosnia & Hertsegoviina 1996	-	2,38%
Tšehhi 1996	-	15%
Horvaatia 1992		4,34%
Horvaatia 1995		7,87%
Leedu 2012	Vabatah.	24,11%
Slovakkia 2010	Vabatah.	15,33%
Slovakkia 2012	Vabatah.	16,00%
Tšehhi 1998	Vabatah.	15%
Tšehhi 2002	Vabatah.	17%
Tšehhi 2006	Vabatah.	15,5%
Tšehhi 2010	Vabatah.	22%
Tšehhi 2013	Vabatah.	19,5%
Ungari 1994	Vabatah.	11,1%
Ungari 1998	Vabatah.	8,3%
Ungari 2002	Vabatah.	9,84%

Ungari 2006	Vabatah.	10,36%
Ungari 2010	Vabatah.	9,07%
Ungari 2014		9,55%
Rumeenia 2000	Vabatah.	10,72%
Rumeenia 2004	Vabatah.	11,45%
Rumeenia 2008	Vabatah.	11,38%
Rumeenia 2012	Vabatah.	13,35%
Horvaatia 1997	Vabatah.	6,3%
Horvaatia 2000	Vabatah.	19,87%
Horvaatia 2003	Vabatah.	17,76%
Horvaatia 2007	Vabatah.	20,92%
Horvaatia 2011	Vabatah.	23,84%
Poola 2011	✓	23,91%
Sloveenia 2008	✓	13,33%
Sloveenia 2011	✓	32,22%
Albaania 2009	✓	16,43%
Albaania 2013	✓	17,86%
Serbia 2012	✓	32,4%
Serbia 2014	✓	34%
Makedoonia 2002	✓	17,50%
Makedoonia 2006	✓	27,50%
Makedoonia 2008	✓	28,33%
Makedoonia 2011	✓	27,64%
Makedoonia 2014	✓	32,52%
Montenegro 2012	✓	14,81%
Bosnia & Hertsegoviina 1998	✓	30,95%
Bosnia & Hertsegoviina 2000	✓	7,14%
Bosnia & Hertsegoviina 2002	✓	14,29%
Bosnia & Hertsegoviina 2006	✓	14,29%
Bosnia & Hertsegoviina 2010	✓	16,67%

Allikas: Autori koostatud Inter Parliamentary Unioni ja Quota Projecti andmetel

ⁱ Sookvootide märgistused: „-“, sookvoot puudus; „vabatah.“- rakendati vabatahtlikke sookvoote; „√“-rakendati kohustuslikke sookvoote.